

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka

Český jazyk a literatura
Učitelství českého jazyka a literatury pro střední školy

Bc. Jana Krejčová

**Rodinná korespondence – jazykové
sondy**

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Zdeňka Hladká, Dr.

2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....
Bc. Jana Krejčová

Poděkování

Zde bych chtěla poděkovat paní doc. PhDr. Zdeňce Hladké, Dr., za odborné vedení magisterské diplomové práce a za všestrannou pomoc a podporu.

Obsah

1	Úvod.....	6
TEORETICKÁ ČÁST		
2	Materiál, metodologie a struktura práce	7
3	Teoretická východiska	10
3.1	Styl epistolární.....	10
3.1.1	<i>Vymezení epistolárního stylu.....</i>	<i>10</i>
3.1.2	<i>Útvary epistolárního stylu</i>	<i>11</i>
3.2	Soukromý dopis.....	13
3.2.1	<i>Jazykový kód.....</i>	<i>13</i>
3.2.2	<i>Kompoziční výstavba.....</i>	<i>14</i>
3.2.3	<i>Části soukromého dopisu</i>	<i>15</i>
3.2.4	<i>Druhy soukromého dopisu</i>	<i>15</i>
3.3	Teorie mluvních (řečových) aktů	16
3.4	Zdvořilost	19
3.5	Genderové rozdíly v komunikaci	21
3.6	Rodina a její funkce – sociologické aspekty	22
ANALYTICKÁ ČÁST		
4	Anketa 2009	25
4.1	Informace o respondentech	25
4.2	Výsledky ankety	25
4.3	Závěr.....	28
5	Kompoziční výstavba rodinného dopisu a náplň jednotlivých částí.....	29
5.1	Dopisy zahrnuté do analýzy	29
5.2	Analýza.....	31
5.2.1	<i>Lokalizace a datace.....</i>	<i>31</i>
5.2.2	<i>Pozdrav a oslovení</i>	<i>32</i>
5.2.3	<i>Úvod dopisu.....</i>	<i>35</i>
5.2.4	<i>Vlastní obsah dopisu</i>	<i>38</i>
5.2.5	<i>Závěr dopisu.....</i>	<i>43</i>
5.2.6	<i>Pozdrav a podpis.....</i>	<i>45</i>
5.2.7	<i>Postskriptum.....</i>	<i>48</i>
5.2.8	<i>Poznámka: Zdvořilostní užívání zájmen</i>	<i>49</i>

5.3	Shrnutí	51
5.4	Srovnání s dopisy kamarádkami	53
5.4.1	<i>Dopisy zahrnuté do srovnávací analýzy</i>	53
5.4.2	<i>Lokalizace a datace</i>	53
5.4.3	<i>Pozdrav a oslovení</i>	54
5.4.4	<i>Úvod</i>	56
5.4.5	<i>Vlastní obsah dopisu</i>	57
5.4.6	<i>Závěr</i>	60
5.4.7	<i>Pozdrav a podpis</i>	61
5.4.8	<i>Postskriptum</i>	63
5.4.9	<i>Poznámka: Zdvornostní užívání zájmen</i>	64
5.5	Závěrečné shrnutí	65
6	Jazykový rozbor	66
6.1	Dopisy zahrnuté do analýzy	66
6.2	Analýza	67
6.2.1	<i>Hláskosloví</i>	67
6.2.2	<i>Morfologie</i>	68
6.2.3	<i>Lexikum</i>	70
6.2.4	<i>Syntax</i>	73
6.2.5	<i>Pravopis</i>	75
6.3	Shrnutí	77
6.4	Srovnání s dopisy kamarádkami	79
6.4.1	<i>Dopisy zahrnuté do srovnávací analýzy</i>	79
6.4.2	<i>Hláskosloví</i>	79
6.4.3	<i>Morfologie</i>	79
6.4.4	<i>Lexikum</i>	80
6.4.5	<i>Syntax</i>	82
6.4.6	<i>Pravopis</i>	83
6.5	Závěrečné shrnutí	84
7	Analýza komunikačních funkcí v rodinné korespondenci	85
7.1	Dopisy zahrnuté do analýzy	85
7.2	Analýza	85
7.2.1	<i>Komunikační funkce asertivní</i>	85
7.2.2	<i>Komunikační funkce direktivní</i>	87
7.2.3	<i>Komunikační funkce interogativní</i>	90
7.2.4	<i>Ostatní komunikační funkce</i>	92
7.3	Shrnutí:	94
8	Dodatek o genderu	95
9	Závěr	97
10	Anotace	102
11	Bibliografie	104
12	Seznam příloh	107

1 Úvod

Hlavním úkolem této magisterské diplomové práce je přispět ke komplexnímu výzkumu soukromé korespondence, který probíhá v Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Práce navazuje na předešlá zpracování korpusu korespondenčních textů, především na analýzy doc. PhDr. Zdeňky Hladké, Dr., a zaměřuje se na specifický druh soukromé korespondence – korespondenci rodinnou.

Cílem této práce není deskripce všech aspektů rodinné korespondence, nýbrž dílčí sondy zkoumající pouze vybrané problémy, a to kompoziční strukturu a náplň textů, jazyková specifika a typy komunikačních funkcí, které se objevují v písemné komunikaci mezi rodinnými příslušníky.

Dosavadní výzkumy v ÚČJ FF MU zpracovávaly Korpus soukromé korespondence jako celek a vzhledem k výraznému zastoupení dopisů psaných přátelům podávaly informace především o korespondenci kamarádké (viz pozn. 2). Tato práce se však opírá o omezený, pečlivě vybraný materiál zahrnující pouze komunikáty psané mezi rodiči a dětmi. Data získaná analýzou rodinných dopisů byla následně srovnána s výsledky analýzy malého vzorku dopisů kamarádkých, práce tedy shrnuje nejen specifické rysy rodinné korespondence, nýbrž mapuje i difference mezi korespondencí rodinnou a kamarádkou.

TEORETICKÁ ČÁST

2 Materiál, metodologie a struktura práce

Rodinné dopisy, jejichž analýzou se zabývá tato diplomová práce, byly vybrány z Korpusu soukromé korespondence (KSK), který vznikl v ÚČJ FF MU od 90. let 20. století. Kromě 2000 klasických dopisů od různých pisatelů (KSKdopisy)¹ obsahuje tento korpus též e-maily (KSKemaily) a dva tabulkově zpracované soubory SMS (SSK-SMS1, SSK-SMS2). Datace textů se pohybuje od roku 1990 do roku 2005, maximální stáří zpracovávané korespondence je tedy 20 let. Veškerý materiál je dostupný na dvou CD provázejících práci Zdeňky Hladké a kol.: *Čeština v současné soukromé korespondenci. Dopisy, e-maily, SMS* (2005a). Pro diplomovou práci bylo využito CD2 zachycující plnou textovou podobu dokumentů a digitální fotokopie všech ručně psaných dopisů.

Analýza specifického druhu soukromé korespondence (korespondence rodinné) je tématem novým, jemuž se v minulosti nevěnovala vědecká pozornost. Nebylo tedy možno vycházet z osvědčených postupů (i když základní metodologie se opírala o analýzy Zdeňky Hladké), vhodný metodologický přístup se tříbil až v průběhu práce. Díky širokému rozsahu tématu byly v prvotních fázích zpracovány i materiály, jejichž analýza se v této diplomové práci neobjevuje, byly však odevzdány na ÚČJ FF MU a je možno je využít k dalšímu vědeckému bádání (např. seznamy rodinných dopisů z KSK napsaných v zahraničí, v nichž lze zkoumat jazykové interference; podrobný rozbor do KSK dosud nezařazených dopisů jediné rodiny, na nichž lze sledovat proměny rodičovského dopisu v závislosti na věku dítěte apod.).

Samotný výzkum probíhal v několika fázích. Nejdříve bylo nutno vybrat z KSK všechny dopisy označené jako rodinné². Z doprovodných sociologických charakteristik jednotlivých textů bylo možno zjistit věk a pohlaví pisatele a adresáta, nikoli však specifikaci příbuzenského vztahu. Proto bylo všech 382 rodinných komunikátů pročteno a rozčleněno do skupin podle rodinných rolí pisatele a adresáta (např. otec dceři, dědeček vnukovi, teta neteři, sestřenice bratranci apod.). Výsledkem byl sice bohatý, avšak značně různorodý a nevyvážený materiál, z něhož musel být vybrán jasně definovatelný a popsitelný vzorek vhodný pro

¹ Tato část je veřejně přístupná i v rámci Českého národního korpusu.

² Jak již bylo naznačeno v Úvodu, zastoupení jednotlivých druhů dopisů v korpusu není rovnoměrné. Největší procento zaujímají dopisy kamarádské (65,70 %), rodinných dopisů je výrazně méně (19,10 %), četnost dopisů mileneckých a partnerských (8,60 %) a dopisů, jejichž pisatele a adresáta pojí pouze formální známost (6,55 %), je pak ještě nižší (CD2, Statistika).

lingvistickou analýzu. Jako nejvhodnější se jevílo použít skupinu dopisů, které si vyměnili členové nukleární rodiny, tedy rodiče a děti. Takových komunikátů bylo v celém KSK dopisy objeveno 98, jejich bližší charakteristika je uvedena v páté kapitole této diplomové práce. Teprve po vymezení materiálu se mohlo přistoupit k prvním rozborům.

Všech 98 dopisů bylo důkladně pročteno a byly z nich pořízeny výpisky zahrnující následující položky: kompozice dopisu a náplň jednotlivých složek, tradiční epistolární formule, témata, mluvenostní rysy komunikátů, nespisovnost a pravopisné nedostatky, expresivita, humor, komunikační funkce a zdvořilostní užívání zájmen 2. osoby. Zmíněné položky byly následně statisticky vyhodnoceny (buď ve všech zkoumaných textech, nebo v menších, jasně vymezených skupinách dopisů) a výsledky byly využity v jednotlivých kapitolách práce. Ke kvantitativnímu vyhodnocení byla užita metoda absolutního počítání³. Pozornost byla věnována nejen celkovým výsledkům, nýbrž i rozdílům mezi dopisy rodičů a dětí.

Posléze byla provedena obdobná analýza malého vzorku 20 kamarádských dopisů z KSK a její výsledky byly porovnány s daty získanými rozbořem rodinné korespondence. Účelem tohoto srovnání bylo poukázat na difference mezi oběma druhy komunikátů a podtrhnout tak specifické rysy písemné komunikace mezi rodinnými příslušníky.

Mimo hlavní výzkumnou linii bylo provedeno vyhodnocení ankety zaměřené na využívání klasických dopisů a moderních komunikačních prostředků. Data takto získaná poskytla zajímavé poznatky o frekvenci a oblíbenosti jednotlivých druhů komunikace (nejen) mezi rodinnými příslušníky.

Struktura diplomové práce je následující:

V první (teoretické) části jsou shrnuta teoretická východiska, o něž se práce opírá. Stručně je charakterizován epistolární styl a soukromý dopis. Pozornost je věnována též teorii mluvních aktů, zdvořilostním normám, které se uplatňují i v korespondenci, a genderovým rozdílům v komunikaci. Připojena je i základní informace týkající se sociologického vymezení rodiny a jejích hlavních funkcí.

Ve druhé (analytické) části práce jsou detailně popsány výsledky výše naznačeného výzkumu. Čtvrtá kapitola se věnuje již zmíněné anketě týkající se využívání klasické korespondence a moderních komunikačních prostředků. V páté, nejobsáhlejší kapitole je analyzována kompoziční struktura rodinných dopisů a náplň jejich jednotlivých částí, sleduje

³ Tato metoda podává celkový počet výskytů daného jevu v určitém vzorku korespondence. Metoda relativního počítání vyjadřující procento sledované varianty jevu v rámci všech potenciálních pozic by měla větší výpovědní hodnotu, pro tento typ práce by však byla příliš náročná.

se např. charakter úvodních a závěrečných pozdravů, oslovení, užívání tradičních epistolárních formulí, tematika dopisů apod. Součástí kapitoly je i srovnání stejných aspektů v korespondenci rodinné a kamarádské. Šestá kapitola shrnuje výsledky jazykového rozboru zaměřeného na pět oblastí: hláskosloví, morfologii, lexikum, syntax a pravopis. Opět je připojeno srovnání s dopisy kamarádskými. Sedmá kapitola se od předchozích mírně odlišuje. Zaměřuje se na kvalitativní zhodnocení komunikačních funkcí výhradně v dopisech rodinných. Osmá kapitola představuje jen jakýsi dodatek shrnující rozdíly mezi dopisy mužů a žen, které byly zaznamenány při jednotlivých analýzách. Každá z kapitol v analytické části obsahuje podrobný dílčí závěr, proto se může závěrečná kapitola práce omezit pouze na shrnutí nejvýznamnějších poznatků.

Poznámka:

V práci užíváme termíny „generace rodičů/rodičovská generace“ a „generace dětí/dětská generace“. Jejich vymezení na základě sociální role (rodiče vs. děti) a na základě věku (rodiče starší, děti mladší⁴) je zjevné, je však nutno upozornit, že tyto dvě generace odlišují ještě minimálně dva další faktory. Prvním z nich je vzdělání. Většina rodičů měla v době psaní dopisu vyšší ukončené vzdělání než dítě. Druhým faktorem způsobujícím rozdíly mezi generacemi pak je časový posun v epistolární etiketě. Zatímco rodiče jsou zvyklí na dodržování epistolárních konvencí, v dětských textech se na tradici dbá mnohem méně.

⁴ Pisatelé „dětských“ dopisů tvořili z hlediska věku různorodou skupinu - od skutečných dětí přes mládež a adolescenty (nejčastější) až po dospělé osoby, které už samy vychovávaly vlastní děti. Rozhodli jsme se tedy za hlavní kritérium považovat sociální roli a označujeme celou tuto skupinu jako „dětí“.

3 Teoretická východiska

3.1 Styl epistolární

3.1.1 *Vymezení epistolárního stylu*

Styl epistolární neboli styl listovní, styl dopisový či styl korespondence není tématem, jemuž by se současná odborná literatura podrobně věnovala⁵.

V obecné kompendiální příručce *Příruční mluvnice češtiny* uvádí Milan Jelínek epistolární styl pouze v přehledné tabulce jako samostatný funkční styl, u něhož lze rozpoznat dva základní podstyly: soukromý a veřejný (Karlík a kol. 1995, s. 725).

Stejně jej Jelínek chápe i ve své studii *Styl epistolární* (1995)⁶ a staví jej do blízké spojitosti se stylem konverzačním: „Svémi výběrovými tendencemi stojí epistolární neboli dopisní styl blízko stylu konverzačnímu. Oba patří mezi styly funkční, tj. obecné styly vymezené komunikační funkcí (Jelínek 1995, s. 126).

V *Současné stylistice* je epistolární styl řazen mezi tzv. sekundární styly, neboť stojí na pomezí několika primárních funkčních stylů. Dle funkce a vlastností komunikační situace se může přimykát k „sféře mluvené s funkcí prostěsdělnou (soukromá korespondence v rodině, mezi přáteli), jindy se přimyká k administrativní (úřední dopis psaný jednotlivcem), publicistické nebo řečnické (publikované nebo přednesené otevřené dopisy), mnohé styly dopisů mají přesahy do sféry umělecké (dopisy literátů a jiných umělců se záměrnou aktualizací a poetizací vyjádření)“ (Čechová a kol. 2008, s. 101).

K pojetí epistolárního stylu jako sekundárního se kloní i *Encyklopedický slovník češtiny* v hesle Jiřího Krause. Epistolární styl se totiž nevyčleňuje na základě zvláštní funkce jazykového projevu (aby se mohl řadit k základním funkčním stylům), nýbrž podle prostředí (soukromého nebo veřejného) a podle „převládajících stylových činitelů psanosti, adresnosti a dialogičnosti“ (Karlík a kol. 2002, s. 449). Základním kritériem pro klasifikaci druhů epistolárního stylu však zůstává souvislost s odpovídajícími funkčními styly. Ve shodě se *Současnou stylistikou* pak ESČ uvádí korespondenci soukromou, která má nejbliže ke stylu hovorovému, korespondenci oficiální přimykající se k stylu administrativnímu, korespondenci určenou k otištění v médiích a otevřené dopisy, kde se uplatňují prvky stylu publicistického

⁵ Totéž platí o žánru soukromého dopisu: viz Macurová 2003, s. 57: „Asi i proto, že soukromý dopis se systémovému, klasifikujícímu pojetí do značné míry vzpírá, stává v tradičních stylistických kompendiích povětšinou stranou; zmínky o něm jsou – ve srovnání s žánry jinými – spíše kusé.“

⁶ Tato práce je jednou z mála studií speciálně zaměřených na epistolární styl.

a řečnického, a korespondenci významných osobností, která přesahuje do stylu uměleckého, někdy též vědeckého (Karlík a kol. 2002, s. 450).

Za svérázný stylový typ je epistolární styl označen ve *Stylistice češtiny*. Autoři jej neřadí mezi styly primární ani mezi styly sekundární. Připouští však, že „počet funkčních stylů v jazyce bude přímo úměrný funkcím, které jazyk v procesu jazykové komunikace plní“, a nevylučují možnost existence dalších stylů. Epistolární styl tedy zjevně patří do oblasti těchto „dalších“ stylů se specifickou komunikační funkcí (Chloupek a kol. 1990, s. 42 - 43).

Také František Ruščák uvádí, že se korespondence, i když neoficiálně, posuzuje jako „oblast' tzv. hraničných štylových útvarov“ (Ruščák a kol. 1984, s. 137). Dopisy chápe jako útvary blízké stylu hovorovému, ale odmítá „hodnotit' epištolárny štýl iba na podklade hovorového štýlu“ (ibid., s. 136). Bylo by to přílišné zjednodušení. Útvary epistolárního stylu totiž kombinují prvky několika stylů, zvláště hovorového a administrativního, navíc prochází průsečíkem dvou „slohovopostupových rovin, a to rovinou vecných útvarov z jednej strany a rovinou štylisticky príznakových, estetizovaných a emocionálne ladených útvarov z druhej strany“ (ibid., s. 138).

Ať již je epistolární styl chápán jako primární, sekundární, hraniční či „svérázný“ styl, nelze mu upřít jednu základní vlastnost: variabilitu výrazových prostředků v závislosti na komunikační situaci, komunikačním záměru a společenském postavení pisatele a adresáta.

3.1.2 Útvary epistolárního stylu

Základním útvarem epistolárního stylu je dopis, též list, psaní nebo epištola (z lat. *epistula*). Josef Jungmann jej již v roce 1820 ve své *Slowesnosti* definuje takto: „List (psanj) slowe pjsemné promluwenj k nepřítomné osobě dle zákonu zprávnosti a krásy“ (Jungmann 1820, s. XCII). V současné době je dopis považován za písemnou zprávu „obracející se s funkcí prostě sdělovací a komunikační k nepřítomnému adresátovi, užívající ustálené úvodní a závěrečné formule (určení místa a času psaní, oslovení, loučení s adresátem, podpis pisatele), [...] nezřídka s nezanedbatelným aspektem estetického působení“ (Mocná, Peterka 2004, s. 349).

Podle *Encyklopedického slovníku češtiny* lze dopis „chápat jako repliku dialogu“ (Karlík a kol. 2002, s. 449)⁷. Mezi komunikáty konverzačního a epistolárního stylu však existují rozdíly podmíněné „rozdílnými podmínkami komunikace“ (Jelínek 1995, s. 126). V přímém dialogu jsou účastníci přítomni, mohou do komunikace bezprostředně zasahovat,

⁷ Podobně vidí soukromý dopis i *Česká stylistika*: „Je to svým způsobem písemná paralela k běžnému soukromému rozhovoru“ (Bečka 1992, s. 386).

reagovat, mohou využívat prostředky neverbální komunikace (mimiku, gesta) a prostředky prozodické, navíc si během rozhovoru mohou ověřovat, zda (popř. do jaké míry) komunikační partner porozuměl sdělení. V neposlední řadě mohou přímo sledovat komunikační efekt: jak úspěšná byla komunikační strategie a zda byl naplněn komunikační cíl.⁸

Pisatel dopisu není v přímém kontaktu s adresátem. Nemůže využívat výše zmíněných výhod, nemusí se však „obávat přerušování komunikátu [...] a je při psaní dopisu vyvázán ze závislosti na čase. To mu umožňuje promyšlenější výběr výrazových prostředků a jejich důkladnější textové zpracování“ (Jelínek 1995, s. 126).

Existuje však nebezpečí, že adresát bez přímého kontaktu s pisatelem špatně dekóduje žert nebo ironii. V rozhovoru mu může napovědět „řeč těla“ – přimhouření oka, úsměv, obrácení očí. Tyto „nutné součásti spontánní komunikace se do psaného textu promítnou jen díky verbalizaci, tj. tak, že je přímo řečeno, co píšící myslí nebo jak by se při promluvě choval (*kdybys tu stála, viděla bys, jak se mračím*)“ (Čechová a kol. 2008, s. 199). Také je možné využít obrázků. „V elektronické komunikaci se ustálil systém tzv. smajlíků, [...] schematických [...] obrázků lidské tváře, které odrážejí emoce“ (Čechová a kol. 2008, s. 199) a napovídají tak adresátovi, jak má interpretovat písemné sdělení (např. ☺, ☹).

U konverzačního stylu musíme rozlišovat komunikaci familiární od oficiální. Podobně tomu je i u stylu epistolárního (Čechová a kol. 2008, s. 126). Existují dvě základní skupiny dopisů: formální (oficiální) a neformální (neoficiální soukromé). Pro první jmenovanou skupinu je příznačné neosobní vyjadřování, explicitní a přesné formulace, podrobné informace, tematická uspořádanost a spisovná čeština, zatímco druhá skupina se vyznačuje subjektivním zabarvením, implicitností, stylem mluvených projevů, tematickou neuspořádaností a nespisovností (Hoffmannová, Kraus 1996, s. 11-12).

⁸ Termíny *komunikační efekt*, *komunikační cíl* a *komunikační strategie* jsou uváděny ve shodě s jejich definicí ve *Stylistice češtiny* (Chloupek a kol. 1990, s. 14).

3.2 Soukromý dopis

Podle *České stylistiky* je soukromý dopis jediným neveřejným písemným projevem. „Nejčastěji přináší prostou informaci, může však obsahovat popis, ba i vypravování nebo osobní citovou úvahu, není totiž předem určen tím nebo oním slohovým postupem jako jiné písemné útvary. [...] Soukromý dopis si zachovává subjektivitu i polaritu ústního rozhovoru i jeho spontánnost. Písemná forma spontánnost sice značně přitlumuje, subjektivitu a polaritu však zachovává, i když zčásti oslabenou“ (Bečka 1992, s. 386).

3.2.1 *Jazykový kód*

Základem komunikátů prostěsdělovacího stylu (tedy i soukromé korespondence) je „běžně mluvený jazyk/běžná mluva⁹, funkční podoba národního jazyka, která může být z hlediska strukturního naplněna kteroukoli varietou (spisovný jazyk, interdialekt, obecná čeština¹⁰, [...] dialekt)“ (Čechová a kol. 2008, s. 201), přičemž spisovný jazyk není dominantní. Jazykové normy prostěsdělovacích komunikátů jsou uvolněné, méně uvědomované, stírá se hranice mezi spisovností a nespisovností. „Volba mezi prostředky spisovnými a nespisovnými je ponechána na samotném autorovi textu. Do značné míry tu však rozhodují sociální rozdíly mezi pisatelem dopisu a adresátem, intenzita přátelských vztahů mezi aktéry korespondence a také různost aktuálních komunikačních podmínek“ (Jelínek 1995, s. 127).

Pro soukromé dopisy je typická (nejen) lexikální variabilita, a proto jsou považovány za „otvorený systém s rozličnými výrazovými prostriedkami (Ruščák a kol. 1984, s. 138). Setkáme se v nich s tzv. kolokvialismy, hovorovými jazykovými prostředky, okrajově i s výrazy knižními, které však mají často komický či parodický účinek (Čechová a kol. 2008, s. 201, 204). Objevují se lexémy různých sociolektů (slang, profesní mluva, argot), slova citově zabarvená (vulgarismy, dětská slova), četné frazeologismy; mluvenostní charakter dopisů se odráží ve slovech kontaktoých a v parazitních výrazech. Dále se setkáváme s neologismy a okasionalismy, zvláště v korespondenci mladých lidí. (Pro korespondenci mladých lidí je typická také intertextovost, citace z filmů, literárních děl či výroky členů rodiny).

⁹ Běžně mluveným jazykem se zabývá Marie Krčmová (viz např. Krčmová 1996, s. 58).

¹⁰ Obecná čeština se vyskytuje hlavně v běžné mluvě (středních) Čech, kde je chápána jako bezpříznaková varieta, podle některých lingvistů dokonce jako standard, na Moravě a ve Slezsku převládá nivelizovaná podoba nářečí či interdialekt (Čechová a kol. 2008, s. 36 a 201).

Z hlediska syntaktického bývá dopis charakterizován jako jednodušší. „Stavba věty se všelijak uvolňuje, někdy až v málo členěný větný proud (Bečka 1992, s. 386). Výpověď bývá přerušovaná, časté jsou větné členy vytčené či dodatečně připojené, vsuvky a elipsy. V důsledku spontánnosti dochází k anakolutům a kontaminaci vazeb. Častější jsou souvětí souřadná, v souvětích podřadných pak převládají „polysémantické spojovací prostředky jako *že, když, co* [nad] spojkami významově výhradními“ (Čechová a kol. 2008, s. 204). Vyskytují se též věty v juxtapozici¹¹ či parcelace¹² výpovědi, tj. „rozčlenění rematické složky na dílčí fragmenty“ (Karlík a kol. 1995, s. 575).

Důvěrný vztah pisatele a adresáta umožňuje implicitní vyjadřování, tedy „nezahrnutí a nevyjádření faktů a souvislostí, které [...] jsou společným obsahem vědomí komunikujících“ (Čechová a kol. 2008, s. 325). „Implicitnost podepřená společnými znalostmi a city umožňuje uvolňovat koherenci textu“ (Jelínek 1995, s. 130). Pisatelé volně nakládají s pořadím východiska a jádra ve výpovědi, díky předpokládaným znalostem adresáta se mnohdy omezují jen na rematickou část.

Důvěrnost se též projevuje např. v tykání, oslovení přezdívkami, porušování společenských konvencí apod.

Alena Macurová (2003) ve svém sborníkovém příspěvku konstatuje, že adresát je spolutvůrcem dopisu. Do textu dopisu se totiž promítá nikoli jen osobnost pisatele, ale i osobnost adresáta, jejich vzájemný vztah a navyké komunikační hry a strategie¹³ (s. 63).

3.2.2 Kompoziční výstavba

„Uspořádání dopisu, jeho kompozice bývá rozkolísaná, objevuje se větná linie asociační, pisatel vyjadřuje myšlenky, jak ho právě napadají, bez ohledu na věcnou souvislost“ (Bečka 1992, s. 386). Motivy jsou řazeny chaoticky, pisatel se může opakovat, vyjadřovat pleonasticky, zapojovat vedlejší motivy apod.

Navzdory zdánlivé uvolněnosti celkové výstavby dopisů můžeme pozorovat i částečnou homogenost vyskytující se např. v oslovení a závěrečných formulích či v jazykově-syntaktických prvcích v úvodu a závěru dopisu (Ruščák a kol. 1984, s. 138).

¹¹ Např. „Nebud' tak nešťastný, žes ztratil 20 let. Moc ses za tu dobu naučil. Víc než si myslíš.“ (Jelínek 1995, s. 131).

¹² Např. „Představ si, že naše Marta utekla za Petrem! V noci! Do Čejkovic!“ (Karlík a kol. 1995, s. 575)

¹³ Macurová zde vychází z myšlenek V. Mathesia a S. Skwarczyńské.

3.2.3 Části soukromého dopisu

Hoffmannová a Kraus (1996) rozlišují 6 základních částí dopisu: oslovení, úvod, vlastní obsah, závěr, pozdrav, podpis a případné další přílohy na konci dopisu. Hladká (2005b) navíc považuje za samostatnou složku dopisu lokalizační a datační údaj (s. 133).

V oslovení navazuje pisatel kontakt s adresátem. Dle vzájemného vztahu vybírá nejvhodnější formulaci. V případě důvěrné známosti je nejčastější oslovení *Milý/á* nebo pozdrav (*ahoj*) v kombinaci s křestním jménem nebo přezdívkou. Pokud je společenská distance komunikantů větší, používá se obvykle *Vážený/á pane/paní* v kombinaci s příjmením. Volba oslovení musí být v souladu s obsahem a účelem dopisu.

V úvodu dopisu je vhodné navázat na předchozí písemný¹⁴ (telefonický, osobní) kontakt, vyjádřit poděkování (např. za milý dopis), omluvu (za pozdní odpověď) apod. Pro tuto část dopisu jsou příznačné zdvořilostní prvky.

Vlastní obsah soukromého dopisu je oblastí, kde pisatel není svázán žádnou normou. Volně řadí témata a motivy, informace, vyprávění apod.

V závěru dopisu obvykle pisatel povzbudí nebo poprosí adresáta, aby na dopis reagoval, poděkuje za pochopení, vyjádří politování. V této části dopisu se někdy vyskytují též metatextové komentáře (omluva za nečitelné písmo, za nevhodný dopisní papír). Opět je tu prostor pro ustálené zdvořilostní formulace.

Pozdrav vybírá pisatel znovu na základě svého vztahu s adresátem. Má však na výběr širší škálu možností než u oslovení: od formálního *S pozdravem*, přes zájmenné výrazy *Tvůj (Tvoje)* a formulace simulující osobní kontakt (*libá Tě*) až po důvěrné pozdravy (*ahojky, Pusu! Měj se!*).

Po pozdravu přichází na řadu podpis pisatele. I v případě strojově či počítačově psaného dopisu by se měl pisatel podepsat vlastnoručně.

Na úplném konci dopisu se mohou uvést informace, na které si pisatel vzpomněl až po ukončení listu (tzv. post scriptum – *P.S.*)¹⁵ (Hoffmannová, Kraus 1996, s. 19-23).

3.2.4 Druhy soukromého dopisu

Většina autorů zabývajících se epistolárním stylem uvádí alespoň dva druhy soukromých dopisů: dopisy osobní, které nikdy nebyly zveřejněny, a dopisy významných

¹⁴ Přátelská korespondence patří mezi tzv. prolongované projevy. Jsou to řetězce stimulů a reakcí na ně. Každý dopis může být potenciálně pretextem dopisu jiného (Čechová a kol. 2008, s. 128 a 129).

¹⁵ Podrobnější členění soukromého dopisu uvádí Lucie Saicová Římalová (2005), která jej přejímá od S. Skwarczyńské (s. 14 – 15).

osobností, které potenciálně počítaly s publikací (a většinou se jí i dočkaly). Za všechny uvedeme rozdělení Františka Ruščáka:

1. soukromé listy nejpočetnějších uživatelů spisovného jazyka, které mají povahu převážně informativní
2. soukromé listy známých osobností, v nichž je zachováno kulturní a společenské svědectví doby
3. slovesná epistolární díla, např. román v dopisech nebo dopisy v románu

(Ruščák 1984, s. 136).

Vedle soukromého dopisu, při jehož tvorbě má pisatel velkou svobodu ve výběru výrazových prostředků i kompozici, se vyvinuly i tzv. „textové stereotypy“ (Jelínek 1995, s. 134), např. pozdrav z cest, blahopřání, kondolence apod. Jsou to krátká sdělení, která mají blízko k frázovitému vyjadřování a často vyznívají odměřeně, chladně, někdy až přepjatě.

3.3 Teorie mluvních (řečových) aktů

Užívání jazyka v konkrétních situacích lze považovat za specifický druh lidského jednání, a to jednání účelného, neboť je vždy motivováno nějakými cíli či záměry mluvčího.¹⁶ Tato myšlenka byla základem pro vznik tzv. teorie mluvních (řečových) aktů.

Britský filozof **J. L. Austin**, zakladatel teorie řečových aktů („speech acts“), tvrdil, že „něco říci znamená ve zcela běžném smyslu nějak konat – je v tom zahrnuto pronášení jistých zvuků, pronášení jistých slov v jisté vazbě a rovněž tak i vypořádání těchto slov s jistým významem“ (Austin 2000, s. 101). Tento akt „říkání něčeho“ Austin označil jako akt **lokuční**. Obecně však lze říci, že vykonat lokuční akt znamená zároveň vykonat akt **ilokuční**, např. informovat, klást otázku, varovat, vynést rozsudek, jmenovat. Jako ilokuční akt tedy chápeme to, v jakém smyslu a s jakou platností byl vykonán akt lokuční (Austin 2000, s. 104 – 105). Každý řečový akt má nějaké účinky na posluchačstvo, samotného mluvčího nebo jiné osoby. Užívá-li mluvčí řeči se záměrem tyto účinky vyvolat, lze říci, že vykonal i tzv. akt **perlokuční** (Austin 2000, s. 106 – 107). Pro ilustraci definice uvedeme konkrétní příklad:

Akt lokuce: *Řekl mi: „To nemůžeš udělat.“*

Akt ilokuce: *Protestoval proti tomu, abych to dělal.*

¹⁶ Srov. např. Grepl, Karlík 1998, s. 410.

Akt perlokuce: *Odradil mne od toho, rozmluvil mi to. Zarazil mne, přivedl mne k rozumu atd. Rozladil mne.* (Austin 2000, s. 107).

Z Austinovy teorie vycházel (a do značné míry ji kritizoval) americký filozof **J. R. Searle**, který se podrobně zabýval akty ilokučními. Ve své práci z roku 1969 rozlišil osm základních typů ilokučních aktů: žádost; prohlášení, konstatování, potvrzení; otázka; poděkování; rada; varování; pozdrav; gratulace (Searle, s. 66, 67)¹⁷. Svůj seznam však později přehodnotil a v roce 1975 vydal klasifikaci novou, která se stala základem pro další lingvistické teorie (opíral se o ni např. Geoffrey Leech):

1. **Asertivy** (assertives) zavazují mluvčího k pravdivosti. Jsou to výpovědi se základní funkcí „sdělovací“ či „oznamovací“, např. konstatování, oznámení, tvrzení atd.
2. **Direktivy** (directives) – jejich cílem je vyvolat aktivitu na straně adresáta. Jedná se např. o rozkazy, výzvy, rady, doporučení, ale též otázky.
3. **Komisivy** (commissives) zavazují mluvčího k nějakému jednání v budoucnosti, např. slib, nabídka, přísaha.
4. **Expresivy** (expressives) vyjadřují postoj mluvčího k určité skutečnosti či jednání adresáta, např. pochvala, obvinění, poděkování, gratulace.
5. **Deklarativy** (declarations) jsou ilokuční akty „měnící stav věci (světa)“ (Grepl, Karlík 1998, s. 430), např. jmenování, odsouzení, propuštění, křest. Jedná se o akty spíše institucionální (ne osobní) a musí být provedeny oprávněnými osobami (např. zločince může odsoudit jen soudce, dítě může být pokřtěno jen náboženským hodnostářem apod.).¹⁸

Searlova klasifikace ilokučních aktů se stala jedním z teoretických východisek i pro **Miroslava Grepla**, který ve *Skladbě češtiny* (Grepl, Karlík 1998) sestavil seznam **komunikačních funkcí¹⁹ výpovědi**. Výpověď zde chápe jako realizovanou (pronesenou, napsanou) větu, která je zakotvena v určité komunikační situaci (s. 381) a jejíž celkový smysl se skládá ze dvou základních složek: z propozičního obsahu (co se říká) a z aktuální komunikační (ilokuční) funkce (proč, s jakým cílem, záměrem se to říká; s. 421). Při kategorizaci komunikačních funkcí bral Grepl v úvahu dvě základní kritéria: „(a) záměr

¹⁷ V originále: *request; assert, state, affirm; question; thank; advise; warn; greet; congratulate*. Překlad J. K.

¹⁸ Searlova klasifikace v této práci je přejata z Leechovy knihy *Principles of pragmatics* (1983), s. 105 – 106, nejedná se však o přímou citaci. Překlad J. K.

¹⁹ Termín komunikační funkce bývá užíván nejednotně. V práci Miroslava Grepla je synonymem pro ilokuční funkci (Hirschová 2006, s. 103).

(úmysl, cíl), který mluvčí vůči adresátovi výpověďmi sleduje, tj. pokouší se u adresáta dosáhnout; (b) vztah „slov k světu“ (Grepl, Karlík 1998, s. 430):

1. „Výpovědi s funkcí **asertivní** (oznamovací, sdělovací, tvrdící...). Z hlediska (a) jde o to, že jejich záměrem je „obohatit“ vědomí adresáta o nějakou informaci, tedy způsobit, aby adresát věděl, že [obsah výpovědi] (...) Z hlediska (b) jde o přizpůsobení slov světu. Patří sem např. sdělení, oznámení, tvrzení, hlášení, klasifikace aj.“ (s. 430)
2. „Výpovědi s funkcí **direktivní** (výzovou). Jejich záměrem je způsobit (autoritativně/neautoritativně, s různou mírou naléhavosti nebo zainteresovanosti), aby adresát vykonal to, co mluvčí (...) říká. Z hlediska (b) jde o snahu přizpůsobit svět slovům. Patří sem např. rozkaz, příkaz, prosba, pozvání, instrukce, návod (...), návrh, rada, doporučení aj.“ (s. 430 – 431).
3. „Výpovědi s funkcí **interogativní** (otázkovou). Jejich záměrem je získat informaci o světě, kterou mluvčí v okamžiku promluvy postrádá a potřebuje. Z hlediska (b) tu jde o zjištění (potvrzení/popření) souladu slov se světem. Patří sem především otázka a její funkční varianty“ (s. 430).
4. „Výpovědi s funkcí **komisivní** (závazku vykonat [obsah výpovědi]). Jejich záměrem je zavázat se k vykonání něčeho, co je (zpravidla) ve prospěch (v zájmu) adresáta. Z hlediska (b) jde o ochotu mluvčího přizpůsobit svět slovům. Patří sem např. slib, závazek, přísaha, nabídka aj.“ (s. 430).
5. „Výpovědi s funkcí **permisivní** a **koncesivní** (dovolení, souhlasu...). Jejich záměrem je odstranit (...) pro daný případ platné překážky (normy, konvence, nařízení...), které brání adresátovi vykonat to, co si vykonat přeje (...). Z hlediska (b) jde o ilokuční akty umožňující adresátovi přizpůsobit svět slovům“ (s. 430). Jako příklad můžeme uvést dovolení, souhlas, koncedování až rezignaci; nebo též odmítnutí, nesouhlas atd. (s. 430).
6. „Výpovědi s funkcí **varování**. Jejich záměrem je způsobit, aby se adresát vystříhal takového jednání, které by mohlo mít negativní následky (...). Z hlediska (b) jde o snahu zabránit přizpůsobení světa slovům. Patří sem např. varování, výstraha, výhružka“ (s. 430).
7. „Výpovědi s funkcí **expresivní** a **satisfaktivní**. Jejich záměrem je dát adresátovi najevo kladné nebo záporné stanovisko mluvčího“ (s. 430). Hledisko (b) je irelevantní. Patří sem např. výtka, pokárání, pochvala, poděkování, blahopřání, kondolence apod. (s. 430).

8. „Výpovědi s funkcí **deklarativní**. Jejich záměrem je měnit stav světa“ („výpovědi – skutky“). „Z hlediska (b) jde o konstituování souladu mezi slovy a světem. (...) Jsou většinou výsledkem řečových aktů institucionálně vázaných a zakotvených“, např. křest, jmenování, odsouzení (s. 430 – 431).

Tato Greplova klasifikace komunikačních funkcí výpovědi bude využita při analýze ilokučních aktů obsažených v rodinné korespondenci.

3.4 Zdvořilost

Searle (1969) označuje užívání jazyka za určitý druh chování, které je řízeno pravidly (s. 22), normami. Mezi nimi zaujímají důležité místo normy zdvořilostní, jimiž se zabývá Geoffrey Leech (1983). Zdvořilost se podle něj týká hlavně vztahu mezi dvěma účastníky komunikace – mluvčím a posluchačem; ale mluvčí mohou zároveň projevovat zdvořilost vůči třetí straně, která může, ale nemusí být účastna komunikační situace (s. 131).

Ve své teorii vycházel Leech z tzv. kooperačního principu H. P. Grice: „Tvůj příspěvek k rozhovoru má být takový, jak to v daném bodě (okamžiku) vyžaduje přijatý (zřejmý) účel nebo zaměření rozhovoru, jehož se účastníš“ (přejato z Hirschová 2006, s. 139). Tento kooperační princip se odráží v tzv. konverzačních maximách, které vyjadřují zákonitosti, resp. Racionální zásady úspěšné konverzace:

1. Maxima kvality – neříkej nic, o čem víš, že to není pravda.
2. Maxima kvantity – neposkytuj víc informací, než je vyžadováno.
3. Maxima relevance – „buď relevantní“ (= mluv k věci).
4. Maxima způsobu – mluv jasně; vyhni se (zbytečné) mnohomluvnosti; uspořádej svou promluvu (přejato z Hirschová 2006, s. 139 – 140).

K tomuto kooperačnímu principu připojuje Leech tzv. zdvořilostní princip: „Minimalizuj vyjádření nezdvořilých přesvědčení“, „maximalizuj vyjádření zdvořilých přesvědčení“ (Leech 1983, s. 81), kde zdvořilá a nezdvořilá přesvědčení znamenají mínění příznivá či nepříznivá k adresátovi nebo ke třetí straně (s. 81). Toto obecné pravidlo Leech posléze rozvedl do šesti konkrétních maxim zdvořilého chování.

1. Maxima taktu²⁰ (Tact Maxim)
 - a) minimalizuj námahu druhých, b) maximalizuj prospěch druhých

²⁰ Maxima taktu a velkorysosti platí pro impozitivní (= direktivní) a komisivní výpovědi, maxima pochvaly a skromnosti pro expresivní a asertivní výpovědi a maxima souhlasu a pochopení pouze pro asertivní výpovědi.

2. Maxima velkorysosti (Generosity Maxim)
 - a) minimalizuj svůj prospěch, b) maximalizuj svou námahu
3. Maxima pochvaly (Approbation Maxim)
 - a) minimalizuj odsuzování druhých, b) maximalizuj chválu druhých
4. Maxima skromnosti (Modesty Maxim)
 - a) minimalizuj sebechválu, b) maximalizuj odsuzování sebe sama
5. Maxima souhlasu (Agreement Maxim)
 - a) minimalizuj nesouhlas mezi sebou a druhými, b) maximalizuj souhlas mezi sebou a druhými
6. Maxima pochopení
 - a) minimalizuj nesoulad mezi sebou a druhými, b) maximalizuj pochopení mezi sebou a druhými (Leech 1983, s. 132; překlad J.K.).

Leech (1983) také zavádí tři pragmatické škály, podle kterých posuzuje zdvořilost výpovědí:

1. škála námahy a prospěchu (cost – benefit scale)
2. škála volitelnosti (optionality scale)
3. škála nepřímosti (indirectness scale; s. 123)

Podle 1. škály je výpověď tím zdvořilejší, čím méně po adresátovi žádá (např. výpověď *Oloupej brambory* je méně zdvořilá než *Dej si ještě jeden sendvič*, přestože obě jsou vyjádřeny imperativem. Vyplnit propoziční obsah první výpovědi totiž stojí adresáta jistou námahu, zatímco z vyplnění propozičního obsahu výpovědi druhé bude mít prospěch).

Podle 2. škály je výpověď tím zdvořilejší, čím více svobody poskytuje adresátovi k rozhodnutí, zda vyplní, či nevyplní její propoziční obsah (např. výpověď *Odvez mě domů!* je méně zdvořilá než *Můžeš mě odvézt domů?*. Otázka na adresátovu *schopnost* něco vykonat je taktní proto, že poskytuje adresátovi možnost odpovědět „ne“, aniž by tím způsobil konflikt. *Neschopnost* něco vykonat totiž není adresátem zaviněna).

A podle 3. škály: čím přímější direktiva je, tím je nezdvořilejší (např. ve výpovědi *Zvedni telefon!* je direktivní funkce vyjádřena přímo, zatímco *Mohl bys, prosím, zvednout telefon?* je výpověď více nepřímá, tudíž zdvořilejší) (s. 107 – 109, 119 – 124).

Součástí zdvořilostních norem je také tykání a vykání, které vyjadřuje míru sociální nerovnosti mezi komunikanty. Tykání je motivováno solidaritou a sympatií, zatímco vykání je řízeno mocí, respektem a obdivem (Saicová Římalová 2005, s. 25). „Tykání a vykání je

v češtině poměrně vyrovnané. Ten, komu se vyká, obvykle opět sám vyká. Je to rys české demokratičnosti“ (Čmejrková 1996, s. 43).

Se zdvořilostí souvisí řečová etiketa, která se uplatňuje zejména při oslovování, pozdravování, pozvání, poděkování, loučení apod. (Saicová Římalová 2005, s. 25). U ustálených zdvořilostních formulí tohoto typu došlo k vyprázdnění významu, „v konkrétní situaci se důležitější než jejich přesný význam stává jejich přítomnost (či absence)“ (Saicová Římalová 2005, s. 26).

Vzhledem k tomu, že korespondence je písemným druhem komunikace, očekává se, že v ní budou zmíněné normy a principy alespoň do určité míry dodržovány. Na druhou stranu je ale rodinná korespondence komunikací ryze soukromou, v níž lze tolerovat opomíjení zdvořilostních konvencí motivovaných blízkostí a sympatiemi mezi komunikanty.

3.5 Genderové rozdíly v komunikaci

Rozdílům ve způsobu, jakým komunikují muži a ženy, se věnovala mj. Deborah Tannen (1990). Ve své knize uvádí, že muži vnímají svět jako hierarchicky uspořádaný sociální řád, v němž je jedinec buď nadřazený, nebo podřazený. Naopak ženy vždy vidí jedince ve spleti mezilidských vztahů. Pro muže je život soutěží; bojují o zachování nezávislosti („independence“) a zároveň se snaží vyhnout selhání (s. 25). Naopak ženy chtějí dosáhnout konsenzu a život pro ně znamená komunitu; zápasí o zachování důvěrnosti („intimacy“) a snaží se vyhnout izolaci (s. 25). Na základě svých výzkumů Tannen uzavírá, že komunikaci mezi muži a ženami lze přirovnat ke komunikaci mezi odlišnými kulturami (s. 42), neboť muži a ženy vyrůstají v odlišném světě slov (s. 43), rozdíly ve způsobu slovního jednání jsou patrné už u dětí předškolního věku.

Konkrétní projevy ženského a mužského způsobu komunikace shrnuje v českém prostředí Světa Čmejrková (1996). Nejvíce patrné jsou difference na fonetické úrovni: ve výšce hlasu, intonaci (ženská je dynamičtější) a ve výslovnosti (ženská je pečlivější). Dále lze pozorovat rozdíly v oblasti ilokučních aktů: ženy mají sklon užívat akty nepřímé, např. otázky (*Umyl bys dnes nádobí?*) místo direktiv (*Umyj nádobí!*). Slovník je též odlišný: ženy zapojují více slov z okruhu pocitů, motivací, častější je u nich emocionální hodnocení (existují prý typická ženská adjektiva, např. *hrozný, strašný, zoufalý, fantastický*), muži zase více tíhnou k nadávkám a klení. Také témata hovoru se značně liší: ženy častěji hovoří o šití, vaření, péči

o děti a rodině. Způsob ženského vyprávění lze označit jako zmatený, pro muže těžko pochopitelný, ženy totiž myslí rychleji a jsou pohotovější i v řeči. V rozhovoru jim lze přiřknout kooperativnější roli, o čemž svědčí frekvence souhlasných signálů, pokyvování hlavou a povzbuzujících zvuků typu *hmmm*. Další výrazný rozdíl spočívá v kladení otázek: podle jednoho výzkumu ženy během interakce položí dvaapůlkrát více otázek než muži (s. 36 – 38).

Větší kooperativnost žen potvrzuje i Janet Holmes (1992) a navíc uvádí, že ženám více vyhovuje rozhovor soukromý, jehož hlavním cílem je udržení dobrých vztahů a dosažení shody. Naopak muži mají radši veřejnou konverzaci, v níž je pravděpodobnější odpor a nesouhlas. Normy veřejného dialogu pak rádi přenášejí i do interakce soukromé (s. 328 – 329).

3.6 Rodina a její funkce – sociologické aspekty

„V běžném povědomí dnešního člověka vystupuje rodina jako společně žijící malá skupina lidí spojená pokrevními svazky a úzkými citovými vazbami“ (Stašová 2001, s. 78). V odborné literatuře je definována jako „institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby“ (Stašová 2001, s. 78) nebo jako „sociální zařízení, jehož základním účelem je vytvářet soukromý prostor pro reprodukci společnosti, stíněný proti vířícímu a nepřehlednému světu veřejnému“ (Možný 2006, s. 1). Základem rodiny je dynamický pár – muž a žena, jejichž vztah má trvalejší ráz (manželé, v současné době stále častěji partneři) a nejméně jedno dítě (Stašová 2001, s. 78). Tento model (tedy rodiče a děti) se nazývá rodina nukleární (jaderná), kolektiv příbuzných je pak označován jako rodina rozšířená (velká). Rodinu, do které se člověk narodí a vyrůstá v ní, označujeme jako orientační; rodinu, v které člověk vychovává děti, označujeme jako prokreační (Kraus B. 2008, s. 80).

Jakožto sociální instituce plní rodina několik základních funkcí:

- a) Biologicko-reprodukční funkce má „význam jak pro společnost jako celek, tak také pro jedince, kteří rodinu tvoří“ (Kraus B. 2008, s. 81). Pro jedince je význam biologicko-reprodukční funkce spatřován v uspokojování biologických potřeb, ale také v uspokojování potřeby pokračování rodu každého jedince (Stašová 2001, s. 79).

- b) Sociálně-ekonomická funkce zahrnuje několik aspektů: členové rodiny se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu svého povolání a současně je rodina významným spotřebitelem, na němž je závislý trh (Kraus B. 2008, s. 81).
- c) Ochranná funkce (zaopatřovací, pečovatelská) spočívá v zajišťování životních potřeb (zdravotních, hygienických apod.) všech členů rodiny (Kraus B. 2008, s. 82).
- d) Socializačně-výchovnou funkci naplňuje rodina tím, že připravuje děti na vstup do praktického života. Rodina je prvním a nejvýznamnějším prostředím, v němž si dítě osvojuje základní návyky, učí se přizpůsobovat životu a chování ve společnosti. Nezanedbatelný je též vliv mladé generace na starší, nyní viditelný např. při zacházení s moderními komunikačními prostředky (Kraus B. 2001, s. 82-83).
- e) Rekreace, relaxace, zábava by se měla týkat všech členů rodiny, největší význam má však pro děti. Jak rodina plní tuto svou funkci lze posoudit podle toho, kolik volného času spolu její členové tráví, jakým aktivitám se věnují apod. (Kraus B. 2008, s. 83).
- f) Emocionální funkce rodiny je „zásadní a nezastupitelná. Žádná jiná instituce nedokáže totiž vytvořit podobné a tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty“ (Kraus B. 2008, s. 83).

Rodina byla po dlouhá desetiletí považována za neměnnou instituci, která si navzdory vývoji moderních společností zachová principiálně stejné fungování a stejnou strukturu. Toto přesvědčení přetrvalo až do poloviny 20. století (Možný 2006, s. 15). V současnosti je však patrné, že díky vývoji ve společnosti (např. zaměstnanost a kariéra žen, časté soužití dvojic bez uzavření manželství) dochází k proměnám i uvnitř rodiny. Muž ztratil výsadní postavení a žena získala jistá práva a povinnosti náležející dříve pouze muži. Děti se stále více podílejí na organizaci rodinného života a vztah mezi nimi a rodiči je spíše partnerský. Rodina se také zmenšuje, dezintegruje (ubývá chvil, které všichni členové tráví společně) kvůli pracovnímu zatížení rodičů a je ohrožena vysokou rozvodovostí (Kraus B. 2008, s. 83-85).

Proměny současné rodiny zasahují také sociální role rodičů. Práce otce se přenáší mimo domácnost a dítě tráví většinu času s matkou, která do svých rukou soustřeďuje stále více rozhodnutí, hlídá dítě, trestá ho i odměňuje. Dochází k poklesu otcovské autority a k posílení vlivu ženy v domácnosti. Otec se pro dítě stává představitelem vnějšího světa, jeho úloha spočívá v rozšiřování horizontů dítěte a v jeho seznamování se světem dospělých. V socializačním procesu dítěte však oba rodiče hrají nezastupitelnou roli, zosobňují model pro

osvojování sociálních rolí muže a ženy, otce a matky, který se později promítá v reprodukční rodině dětí (Stašová 2001, s. 81-82)²¹

Rodina tedy není institucí stabilní, to však neznamená, že není stabilizujícím prvkem sociálního systému. I na počátku 21. století zůstává nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí. „Je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci a funguje jako nejvýznamnější socializační prostředek“ (Kraus B. 2008, s. 79). „V sociálně slabém prostředí rodina často vystupuje jako jediný opěrný bod, kam se její členové, především děti, mohou uchýlit“ (Kraus 2008, s. 81), je jakousi „kotvou jistoty pro obyčejného člověka“ (Možný 2006, s. 1).

²¹ Lze však pozorovat i opačný model, zvláště v mladých rodinách. Ženy se více zapojují do pracovního procesu, zatímco mladí otcové zasahují ve větší míře do výchovy dětí a podílejí se na chodu domácnosti (Stašová 2001, s. 81).

ANALYTICKÁ ČÁST

4 Anketa 2009

Na sklonku roku 2009 proběhl na FF MU prozatím poslední ročník ankety týkající se soukromé korespondence. Jejím úkolem bylo zjistit, zda (popřípadě jak často) lidé v dnešní době využívají klasickou korespondenci (dopis, pohlednice, pohlednicová blahopřání), resp. v jaké míře a z jakých důvodů je tento tradiční způsob písemné komunikace nahrazován komunikací využívající elektronická média.

4.1 Informace o respondentech

Měli jsme k dispozici anketní vzorek obsahující odpovědi 15 respondentů, 2 mužů a 13 žen. Jejich věkové zastoupení a vzdělání shrnují následující tabulky:

	Muž	Žena
15 – 20	1	6
20 – 30		4
30 – 50	1	2
50 - 60		1

Ukončené VŠ	2
Student VŠ (Bc. studium)	9
Student VŠ (Mgr. studium)	2
Ukončené SŠ	2

4.2 Výsledky ankety

Všichni dotazovaní vlastní mobilní telefon. Přístup k internetu mají též všichni, 14 z nich (tj. 93,3 %) může využívat internet každý den, pouze jedna respondentka (6,7 %) občas.

Na začátku dotazníku bylo respondentům položeno 6 otázek týkajících se výhradně klasické korespondence, tedy dopisu a pohlednice. Z odpovědí vyplývá, že pohlednice jsou i v dnešní době oblíbené, totéž však neplatí o dopisu. Ručně psané dopisy totiž posílá jen 33,3 % respondentů, zatímco pohlednice jsou využívány 86,7 % dotázaných. V poštovní schránce nachází ručně psané dopisy 33,3 % dotázaných, pohlednice 80 %. Na otázku, zda posílají dopisy i lidem, kteří mají přístup k internetu či mobilnímu telefonu, odpovědělo kladně 28,6 % respondentů.²²

²² Podrobnější informace: Příloha 1, Tabulka 1.

Stejnou otázku zodpovídali respondenti i v minulých ročnících ankety²³. Pro srovnání lze uvést, že v roce 2002 posílalo dopisy lidem s přístupem k internetu 48,5 % a lidem s vlastním mobilním telefonem 60,3 % dotázaných. V roce 2004 posílalo ručně psané dopisy lidem s přístupem k internetu či mobilnímu telefonu 67,4 % respondentů, v roce 2006 50 % respondentů. Obliba klasických dopisů tedy zřetelně klesá.

Dále se v anketě zjišťovalo, kolik dopisů, pohlednic, e-mailů či SMS pošlou (a dostanou) respondenti za jeden měsíc a jak často využívají ICQ či Skype. Čísla v následující tabulce vyjadřují, kolik dopisů etc. pošle a dostane průměrně jeden respondent za jeden měsíc²⁴:

Za měsíc	Pohled. ø	Dopis ø	E-mail ø	SMS ø	ICQ/Skype ø
Píše	0,091	0,167	23,3	148,5	14
Dostává	0,059	0,153	68,9	206,8	43,8

Je patrné, že nejčastěji respondenti využívají SMS zprávy, dále pak elektronickou poštu, ICQ či Skype, dopisy a překvapivě nejméně pohlednice. V porovnání oblíbenosti dopisů a pohlednic je výsledek této části ankety zdánlivě v rozporu s výsledky části předchozí. Podrobnějším zkoumáním však zjistíme, že pohlednice posílá více lidí méně často. Průměr poslaných a přijatých dopisů za měsíc je poněkud zkreslen odpovědí jedné respondentky, která využívá tento tradiční způsob korespondence s velkou frekvencí.

Ze srovnání s předchozími ročníky ankety vyplývá, že výše zmíněná stupnice oblíbenosti platí již nejméně pět let. V roce 2004 poslal jeden respondent za měsíc průměrně 183,6 SMS, v roce 2006 104,9 SMS. Emaily jsou druhým nejčastějším způsobem korespondence, v roce 2004 jeden respondent průměrně odeslal 17,2 emailu za měsíc, v roce 2006 dokonce 53,6. Nejméně respondenti využívají dopis, v roce 2004 jeden respondent napsal průměrně 1,1 dopisu měsíčně, v roce 2006 už jen 0,5.

Zajímavé je též srovnání s anketou z roku 2002. Zatímco tehdy neodeslalo měsíčně ani jeden dopis 21,9 % respondentů, v roce 2009 už to bylo 73,3 %. Podobný výsledek lze pozorovat též u pohlednic: v roce 2002 neodeslalo žádnou pohlednici 11 % dotázaných, v roce 2009 se jejich počet zvýšil na 53,3 %.²⁵

²³ Anketu provádí od r. 2002 studenti pro potřeby archivu soukromé korespondence budovaného v ÚČJ FFMU. Znění otázek i počet účastníků ankety se však v jednotlivých letech zčásti liší.

²⁴ Podrobnější informace: Příloha 1, Tabulka 2.

²⁵ Podrobnější informace k výzkumu z roku 2002: Příloha 1, Tabulka 6.

Anketa též zkoumala, komu respondenti nejčastěji píší. Následující tabulka ukazuje, kolik % všech pohlednic, dopisů, e-mailů etc. napsaných respondenty za měsíc bylo adresováno jejich rodičům, dětem, prarodičům, sourozencům, partnerovi a kamarádům.

Za měsíc	Pohled.	Dopis	E-mail	SMS	ICQ/Skype
Rodičům	28,7 %	18,5 %	6,6 %	10 %	5,7 %
Dětem	4,2 %	1,9 %	2,3 %	0,5 %	1,3 %
Prarodičům	25,5 %	18,5 %	0,8 %	0,3 %	0 %
Sourozencům	5,1 %	0 %	10,4 %	1,4 %	11,3 %
Rodině celkem	63,5 %	38,9 %	20,1 %	12,2 %	18,3 %
Partnerovi	25 %	21,7 %	13,5 %	67 %	21,6 %
Kamarádům	11,5 %	39,4 %	66,4%	20,8 %	60,1 %

Pohlednice a ručně psané dopisy jsou nejčastěji adresovány rodinným příslušníkům, v komunikaci s kamarády dominuje e-mailová korespondence a ICQ či Skype, s životními partnery si respondenti vyměňují většinou SMS zprávy.²⁶

*V roce 2006 tomu však podle anketních výsledků bylo jinak: nadpoloviční většina všech dopisů, e-mailů i SMS byla adresována kamarádům (dopis: 57,9 %, e-mail 77,3 %, SMS 54,6 %). Partnerům psali respondenti častěji SMS (31,8%) a dopisy (26,3 %), méně pak e-maily (9,1 %). Nejméně respondenti komunikovali s rodinnými příslušníky (dopis: 15,5 %, e-mail 13,6 %, SMS 13,6 %).*²⁷

Pokud se pohlaví pisatelů a adresátů týče, bylo zjištěno, že dopisy a pohlednice nejčastěji píší ženy; e-maily, SMS a zprávy na ICQ posílají muži i ženy vyrovnaně. Adresátkami dopisů a e-mailů jsou spíše ženy; pohlednice, SMS a zprávy na ICQ dostávají muži i ženy vyrovnaně.

Z výsledků ankety vyplývá, že si pisatelé vybírají určitý druh korespondence nejen podle adresáta, ale také podle tématu a účelu psaní. Na pohlednicích se nejčastěji posílají pozdravy z dovolené, přání k narozeninám, jmeninám, Vánocům či Velikonocům. V ručně psaných dopisech se řeší převážně osobní problémy a citové a vztahové záležitosti. Četné jsou též dopisy pracovní. E-maily mohou být služební (hledání zaměstnání, organizace, administrativa), ale i osobní, nejčastěji na téma škola, zábava a „jak se mám“. SMS se využívá, když se chce pisatel rychle domluvit s adresátem, když chce rychle získat informace

²⁶ Adresáti (příbuzenský vztah): průměrné počty dopisů etc.: Příloha 1, Tabulka 4.

²⁷ Shrnutí: Příloha 1, Tabulka 7.

nebo upřesnit termín schůzky. Častá jsou i SMS přání a zamilované texty. ICQ je považováno za náhradu běžného rozhovoru, objevují se tu nejrůznější témata, mnohdy slouží k udržování kontaktu s příbuznými, když je pisatel mimo domov.²⁸

V závěru ankety respondenti shrnuli, jaké výhody a nevýhody mají jednotlivé způsoby komunikace. Nevýhody pohlednice a dopisu vidí především ve vysoké ceně a dlouhé době doručení. Za výhodu považují, že dopisy a pohlednice jsou osobnější, milé a potěší, protože jsou v dnešní době už vzácné. Je také možné je uchovat na památku. Předností e-mailů a ICQ je rychlost, možnost okamžité odpovědi a finanční nenáročnost. Nedostatek spočívá hlavně v závislosti na internetu. SMS zprávy jsou rychlé, lze získat okamžitou odpověď, avšak pisatel je omezen počtem znaků, musí se vyjadřovat stručně, což mnohdy znesnadňuje porozumění, navíc je posílání SMS závislé na dostupnosti signálu, nabití baterii mobilního telefonu a dostatečném kreditu.²⁹

4.3 Závěr

Výsledky ankety z roku 2009 potvrdily již několik let přetrvávající trend: stále řidší využívání klasické korespondence posílané poštou. Díky srovnání s výsledky starších výzkumů lze pozorovat rapidní úbytek ručně psaných dopisů a pohlednic zvláště v posledních sedmi letech (v roce 2002 neposílalo dopisy 21,9 % respondentů, v roce 2009 – podle měsíční statistiky - už 73,3 % respondentů). Naopak nejčastěji využívanými způsoby komunikace jsou SMS zprávy a e-maily.

Anketa se zabývala také adresáty pohlednic, dopisů, e-mailů, SMS a zpráv na ICQ/Skypu. Bylo zjištěno, že většinu (z dnes již malého počtu) dopisů a pohlednic pisatelé odesílají rodinným příslušníkům. Respondenti z roku 2009 dokonce píše členům své rodiny více než jejich předchůdci v roce 2006. Lze tedy uzavřít, že klasická rodinná korespondence, které je věnována tato diplomová práce, není záležitostí mrtvou. Je sice využívána méně často, má však – alespoň podle názoru respondentů – specifické úkoly: potěšit a pobavit adresáta, poskytnout pisateli neomezený prostor pro vyjádření pocitů a vyvolat vzpomínky a nostalgickou náladu.

²⁸ Informace o pisatelích, adresátech a tématech: Příloha 1, Tabulka 5.

²⁹ Úplný soupis výhod a nevýhod: Příloha 1 – Výhody, Nevýhody.

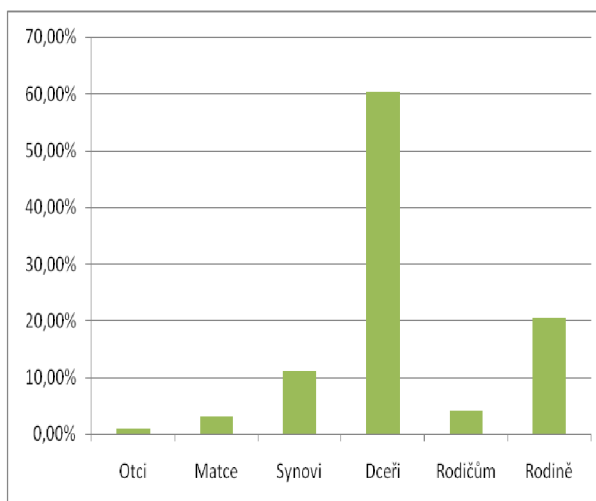
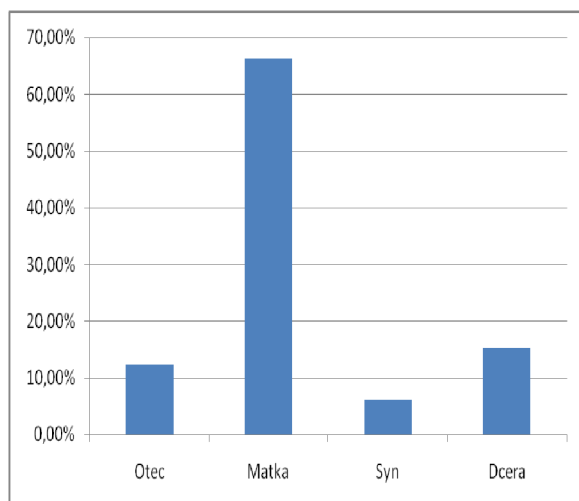
5 Kompoziční výstavba rodinného dopisu a náplň jednotlivých částí

5.1 Dopisy zahrnuté do analýzy

V této části diplomové práce se zaměříme na analýzu rodinných dopisů z korpusu KSK dopisy, jejichž autory a adresáty byli rodiče a děti. V celém korpusu čítajícím na dva tisíce dopisů se vyskytuje 98 textů s výše zmíněnou charakteristikou, konkrétně se jedná o dopisy s evidenčními čísly: 110, 130, 134, 286, 395, 444, 447, 758, 759, 763, 773, 891, 902, 979, 1003, 1004, 1005, 1007, 1008, 1010, 1012, 1014, 1015, 1018, 1022, 1027, 1029, 1031, 1041, 1048, 1050, 1084, 1091, 1098, 1112, 1120, 1126, 1130, 1134, 1136, 1139, 1142, 1147, 1149, 1151, 1155, 1164, 1169, 1170, 1175, 1181, 1221, 1222, 1224, 1225, 1235, 1236, 1242, 1245, 1249, 1263, 1264, 1265, 1279, 1293, 1294, 1348, 1361, 1374, 1412, 1454, 1456, 1538, 1539, 1578, 1591, 1598, 1606, 1630, 1647, 1668, 1687, 1702, 1743, 1749, 1761, 1785, 1801, 1823, 1831, 1833, 1857, 1863, 1877, 1904, 1913, 1915, 1954.

Bližší informace o analyzovaných textech podává následující tabulka a grafy:

Autor →	Otec	Matka	Syn	Dcera
Adresát ↓				
Otci	-	-	0	1
Matce	-	-	2	1
Synovi	4	7	-	-
Dceři	6	53	-	-
Rodičům	-	-	0	4
Rodině	2	5	4	9
Celkem	12	65	6	15
Celkem v %	12 %	66 %	6 %	15 %

Z tohoto vzorku³⁰ vyplývá, že nejčastějšími pisatelkami klasických dopisů jsou v rámci sledované rodinné korespondence matky. Naopak nejméně často se k tradičnímu způsobu korespondence uchylují synové. Na základě podrobného zkoumání lze též konstatovat, že synové navazují korespondenční styk s rodinou převážně ve fyzicky či psychicky náročných situacích. Velká část analyzovaných dopisů, jejichž autory jsou synové, byla napsána na vojně či při pobytu v zahraničí.

Z rodičovských dopisů se zdá být nejvíce adresováno dcerám. Nejfrekventovanější korespondenční styk byl vyzorován ve vztahu matka – dcera. Nadpoloviční většina zkoumaných dopisů (54 %) totiž byla napsána matkou a adresována dceři.

Zatímco rodiče zpravidla adresovali texty svému dítěti nebo svým dětem jmenovitě (např. *Ahoj Moni, Drahá Baruško, Milá Helenko a Táničko!*³¹), děti se většinou obracely na několik adresátů zároveň, nejčastěji pak na celou rodinu (např. *Drazí rodičové, Čau, lidi! Ahoj nejlepší rodinko ze všech!*). V tomto bodě se implicitně projevil charakteristický rys rodinné korespondence. Rodina zpravidla písemně komunikuje s odloučeným členem (členy), s nímž není v osobním kontaktu. Stává se často, že texty dopisů mají několik autorů (např. každý člen rodiny napíše jeden odstavec) nebo několik adresátů (odloučený člen rodiny – nejčastěji dítě - píše všem „doma“ dohromady). Do KSK dopisy záměrně nebyly zařazeny texty od více pisatelů, tento znak rodinné korespondence lze tedy sledovat pouze z náznaků vyskytujících se v oslovení a v závěrečných částech dopisu (viz níže: pozdrav a podpis, postskriptum).

³⁰ Zde je nutno upozornit na možné omezení reprezentativnosti. Dopisy pro KSK byly sbírány studenty Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, tj. převážně ženami. Vzhledem k tomu, že sběratelky poskytovaly i svou vlastní korespondenci, může být poměr mužských a ženských dopisů ve vztahu k všeobecné realitě mírně zkreslen.

³¹ Pasáže citované z dopisů uvádíme v celé práci v původním znění, neprovádíme žádné úpravy ani korektury.

5.2 Analýza

Již v úvodní teoretické stati jsme podrobně pojednali o částech soukromého dopisu, nyní na úvod analýzy shrneme základní informace: „V případě tradičního soukromého dopisu se základní členění textu na začátek, střed a konec diferencuje na (dále ještě členitelné) více či méně závazné složky, k nimž patří a) lokalizace a datace, b) oslovení a pozdrav, c) úvod dopisu, d) vlastní obsah dopisu, e) závěr dopisu, f) pozdrav a podpis, g) postscriptum“ (Hladká 2005b, s. 133). Všechny výše zmíněné složky byly ve vzorku rodinné korespondence zkoumány a následně vyhodnoceny.

5.2.1 *Lokalizace a datace*

Statistické údaje zjištěné při analýze ukazují následující tabulky:

Lokalizace, datace	33 %
Datace, lokalizace	8 %
Pouze lokalizace	1 %
Pouze datace	34 %
Ani datace, ani lokalizace	24 %

	Otcové	Matky	Synové	Dcery
L, D	59 %	35 %	0 %	13 %
D, L	0 %	6 %	33 %	13 %
L	8 %	0 %	0 %	0
D	8 %	35 %	67 %	34 %
0	25 %	24 %	0 %	40 %

Údaj o místě pobytu pisatele a o době, ve které dopis vznikl, se neobjevil v jedné čtvrtině zkoumaných textů. V 76 % dopisů byla tato informace uvedena, a to buď úplně (tedy zahrnovala jak lokalizaci, tak dataci v různém pořadí), nebo částečně (obsahovala pouze jednu z uvedených složek), přičemž první jmenovaný případ převažoval. Byla-li jedna složka vynechána, zpravidla se jednalo o lokalizaci. Převaha datačních údajů nad lokalizačními je pro soukromou korespondenci příznačná. Ve své analýze na ni poukázala Zdeňka Hladká (2005b) a nastínila pravděpodobnou příčinu tohoto jevu: „Menší výskyt lokalizace ve srovnání s datací vychází z reality soukromého dopisu, v němž jde zpravidla o komunikaci partnerů, kteří o svém pobytu mají dostatečné informace“ (s. 134). Tento argument se zdá být ještě pádnější v případě korespondence rodinné. Vždyť kdo jiný by měl mít o pobytu pisatele podrobnější informace než jeho nejbližší rodinní příslušníci.

Lokalizace a datace se ve velké většině textů nacházela v úvodní části ještě před oslovením adresáta. Pouze ve 4 % případů bylo místo s časovým určením až na konci komunikátu. Jestliže se vyskytly obě složky – lokalizační i datační, byly většinou vedle sebe na stejném řádku, a to buď odděleny čárkou (např. *Hlinsko, 19.7.1999*), nebo bez čárky (např. *V Karviné 18.1.04*).

Lokalizační údaj byl častěji uveden v nominativu (např. *Brno, Ostrava*), zřídka v lokálu (např. *V Petrušově, V Chrudimi*; pouze v 8 % dopisů). Výraznější aktualizace, která by pobavila adresáta a přiblížila mu okolnosti vzniku dopisu, se nevyskytla ani v jednom zkoumaném textu, rozšířená informace pouze výjimečně (*V Brně, v práci*).

Datum bylo uváděno v několika variacích (např. *23.7.1999, 10.9.91, 8./4. 1995*), mnohdy bylo též doplněno o konkrétnější údaj – den, část dne nebo přesný čas (např. *čtvrtek, 18. VII. 96; v pátek odpoledne 23.7.1999; 12.3. 7,30*). V několika komunikátech se časové určení objevilo až v úvodu dopisu za oslovením (např. *Ahóój Tome! Je neděle podvečer; Milá Martičko, dnes je pátek večer*) a bylo součástí líčení momentální situace pisatele.

Podíváme-li se na získané poznatky z hlediska generačního, dojdeme k závěru, že tradičního modelu „lokalizace (,) datace“ se nejvíce držela starší generace, zvláště otcové, zatímco generace dětí preferovala pouze datační údaj. V případě dopisů dcer pak datační a lokalizační složka většinou chyběla úplně. Tento rozdíl je zřejmě způsoben rozdílnými zvyklostmi generací. Zatímco generace rodičů byla vedena k přesnému dodržování kompoziční výstavby dopisu, styl dětí je ovlivněn moderní komunikací (např. e-maily a SMS), ve které vnější forma komunikátu ztrácí uniformitu.

Shrnutí:

Vzhledem k relativně četné absenci lokalizačních a datačních údajů lze uzavřít, že tato část rodinného dopisu není obligatorní. Byla-li v textu realizována, nacházela se většinou v úvodu dopisu před oslovením na samostatném řádku. Obsahovala buď obě složky (lokalizační i datační), nebo pouze jednu z nich, přičemž složka datační se samostatně objevovala častěji. Tradiční formu v pořadí lokalizace (,) datace užívala spíše generace rodičovská (zvláště otcové), pouze složku datační preferovali synové, v dopisech od dcer byl často lokalizační a datační údaj vynechán úplně.

5.2.2 Pozdrav a oslovení

Primární funkce pozdravu a oslovení je kontaktní. Z hlediska informačního je tato formule spíše irelevantní (Hladká 2005b, s. 134), jejím hlavním úkolem je navázat kontakt s adresátem, zaměřit adresátovu pozornost na samotný fakt komunikace a následně na obsah

sdělení. Zvolené oslovení předznamenává celkový ráz („tón“) interakce (Švehlová 1995, s. 73). Oslovovací formule patří k prostředkům řečové etikety, signalizuje zdvořilost (respekt, ohleduplnost), nebo naopak nezdvořilost (pohrdání, bezohlednost) a „závisí na konvencích platných pro vyjadřování sociálního, osobnostního vztahu partnerů v konkrétní komunikační události“ (Švehlová 1995, s. 74).

Význam pozdravu a především oslovení se projevil i v rodinné korespondenci. Tato úvodní složka dopisu (nebo jedna z jejích částí) nechyběla ani v jediném zkoumaném textu. Zpravidla byla umístěna na samostatném řádku a byla od vlastního textu oddělena čárkou (48 %), vykřičníkem (40 %), tečkou (4 %) nebo žádným interpunkčním znaménkem (8 %).

V nadpoloviční většině dopisů bylo oslovení adresáta kombinováno s pozdravem (např. *Ahoj Moni*). Nejfrekventovanější pozdrav byl *ahoj* (a jeho varianty *ahóój* a *ahojte*; v 50 % z celkového počtu dopisů), který byl využíván všemi pisateli bez ohledu na věk či pohlaví a také bez ohledu na adresáta. Méně časté pak byly pozdravy *čau* (2 %; v dopisech psaných matkou a synem) a *nazdar* (2 %; v dopisech psaných otcem a synem). Nebylo-li oslovení doplněno pozdravem, bylo většinou rozvinuto shodným atributem (např. *Můj milý Joženku*). V pozici přívlastku se objevovalo adjektivum milý/á (30 %), drahý/á (4 %), přívlastňovací zájmeno můj/má (2 %) nebo se předcházející možnosti kombinovaly: můj milý/má milá (7 %) bylo použito pouze matkami, má milovaná/můj milovaný (2 %) pouze matkami, když oslovovaly dcery (viz pozn. 31). Kombinace s jinými přídavnými jmény se vyskytly ve 2 % dopisů (*moje malá*; *drahá*, *nejmilejší*); byly použity matkou a dcerou. Samostatné oslovení křestním jménem se objevilo jen v 1 % případů.

Vlastní oslovení adresáta do značné míry záviselo na tom, zda autorem dopisu byl rodič, nebo dítě. Rodiče nejčastěji oslovovali své děti křestním jménem - v hypokoristické podobě přibližně šestkrát častěji než v podobě neutrální (např. *Ivo*, *Hano*, *Romane*; *Pájo*, *Kubo*, *Joženku*, *Verunečko*, *Kačenko*, *Jituš*, *Miško*, *Fany*, *Pavlí*, *Elu*), zřídka též přezdívkou³², označením rodinného vztahu (*synu*, *dcerko*) či jiným mazlivým podstatným jménem (*holčičko*, *kuřátko*, *miláčci*). V dopisech od dětí bylo nejfrekventovanější oslovení celé rodiny najednou (např. *Nazdar rodino*, *Ahoj všichni doma!* *Ahoj nejlepší rodinko ze všech!* *Mé rodině!*) a zdůraznění rodinného vztahu (např. *Ahoj mami a tati!* *Drazí rodičové*, *Milí rodiče*, *milá ségro*).

³² Příklady přezdívek nemohly být uvedeny, neboť byly ještě před zařazením dopisů do korpusu z textů odstraněny (jako osobní údaje) a nahrazeny zástupnou značkou. Pouze jedna přezdívka v dopisu matky pro dceru mohla být doplněna podle kontextu: *Můj milovaný [koblížku]*, *na másle smažený*, *na okně chlazený*. Zároveň se jednalo o jediné rozšířené oslovení v rodinné korespondenci. Podobná oslovení v kamarádské korespondenci – viz kap. 5.4.3.

Pro zřehlednění získaných údajů uvádíme následující tabulky:

Pozdravy a přívlastky spojené se jménem

Ahoj	50 %
Čau	2 % (syn a matka)
Nazdar	2 % (pouze muži: otec a syn)
Milý/á	30 %
Můj milý/á	7 % (pouze matky)
Drahý/á	4 % (z toho 1/4 drahá, nejmilejší)
Můj/Má	2 % (pouze ženy: matka a dcera); (z toho 1/2 moje malá)
Má milovaná	2 % (pouze matky)
(Pouze jméno)	1 % (matka dceři)

	Matky	Otcové	Synové	Dcery
Ahoj	52 % ³³	42 %	50 %	53 %
Milý/á	26 %	50 %	17 %	27 %
Drahý/á	2 %	0 %	17 %	13 %

Oslovení

Jméno – hypokoristická podoba	55 %
Rodinný vztah	16 %
Jméno – neutrální podoba	9 %
Rodin(k)o	7 %
Přezdívka	3 %
Doma (např. Ahojte doma)	3 %
Lidi (např. Čau, lidi!)	1 %
Holčičko; Miláčci; Kuřátko	1 %; 1 %; 1 %
Nelze určit	3 % ³⁴

Shrnutí:

Na rozdíl od datace a lokalizace se pozdrav a/nebo oslovení vyskytovalo ve všech zkoumaných rodinných dopisech. Tato kontaktní složka se zdá být pro pisatele závaznou. Ve velké většině oslovení explicitně vyjadřovalo kladný citový vztah mezi pisatelem a adresátem (*Drahá Baruško, Milá moje Petruško, Moje malá holčičko, Čau má milovaná dcerko, Drazí rodiče a drahá, nejmilejší sestřičko!*), neutrální až oficiální varianty byly užity méně často (*Milá Ivo, Milí rodiče, Milý symu*), někdy záměrně s komickým efektem (*Drazí rodičové!*). Všeobecně lze říci, že otcové a synové preferovali spíše kratší (jednoslovné) a neutrálnější pozdravy, zatímco matky a dcery často už v oslovení vyjadřovaly svůj cit k adresátovi.

³³ Číslo udává, v kolika % dopisů od matek, otců, synů a dcer se vyskytl daný pozdrav či přívlastek.

³⁴ Oslovení byla buď nečitelná, nebo byla odstraněna před zařazením do korpusu.

5.2.3 Úvod dopisu

Do úvodní části dopisu byly nejčastěji zahrnuty následující složky: pozdrav přicházející až po oslovovací formuli (ve 35 % zkoumaných dopisů), metatextová poznámka vysvětlující např. pisatelovy pohnutky k psaní (27 %), popis situace, ve které se autor dopisu právě nachází (14 %), poděkování za dopis, pohlednici či přání (13 %), vzpomínka (9 %), dotazy směřující na adresáta (8 %), líčení předpokládané situace, ve které se nachází adresát (4 %), reakce na předcházející korespondenci (4 %), omluva za odmlčení (2 %), přání (1 %) a omluva za nedostatky dopisu (1 %). Tyto složky se vyskytovaly jak samostatně, tak v nejrůznějších kombinacích (nejčastější bylo spojení pozdravu a vzpomínky či pozdravu s líčením situace). Výraznější úvod chyběl v 7 % dopisů.

Pro doplnění statistických údajů uvedeme příklady konkrétních realizací některých výše zmíněných úvodních složek dopisu. Adresát byl v textu zpravidla nejdříve stručně pozdraven: buď tradičně (např. *všichni Tě pozdravujeme; zdravím Tě z roboty; předem od nás přijměte všichni srdečné pozdravy*), nebo inovovaně (např. *Napřed ale moc pusinek a pozdravů pro Tebe a pár i pro ty zbývající doma; Tak zdravíčko!*). Téměř v jedné čtvrtině textů se na začátku objevily metatextové pasáže upozorňující na samotný akt psaní (např. *tak vám opět píši z toho blbákova; jako vzorná mamka Ti píši hned po Tvém odjezdu; konečně jsem si našla chvíli času, abych Ti napsala; vzala jsem si psaní na své současné pracoviště (krematorium), abych se pokusila spáchat alespoň několik souvislých vět*) nebo vysvětlující důvody vzniku dopisu (např. *mám chvíli čas, tak jsem se rozhodla, že ti napíšu. Dlouho jsem žádný dopis nepsala, jenom samé SMS, tak si to zopakuju; píšu Ti aspoň pár řádků, když v sobotu nepřijedeš, tak se mně žádá aspoň takovouto formou si s Tebou popovídat;*). V líčení současné situace autora se často vyskytuje přesnější časový údaj nebo informace o dění v bezprostředním okolí (např. *je opět sobota před šestou a píši Ti; je 8:43 a já sedím v jídelně a píšu vám s Mišou, která sedí po mém levém boku tento dopis, který pro vás tolik znamená; Je neděle podvečer. Saška spí u televize, bere penicilin a bude ještě celý týden doma. Mamka se dívá na film a Dan čumí z okna.*). Poděkování za dopis, přání, pohlednici či balík, vzpomínky a omluvy byly většinou vyjadřovány explicitně (*dnes jsme dostali Tvůj druhý dopis - včera první. Za oba moc děkujeme; vzpomínáme na Vás; a tímto se ti omlouvám*). Jestliže se hned v úvodu objevily otázky, jednalo se zpravidla o formální „*Jak se máš? Co děláš?*“ (případně *Jaxe máš?* užitě matkou v dopise pro dceru zřejmě ve snaze přiblížit se dceřinu stylu) nebo aktualizované formy se stejným vyzněním (*Tak co, jak zařezáváš? Asi nemáš do čeho píchnout, že?*).

V úvodní části dopisu se poukazovalo na kontinuitu písemného styku mezi komunikanty. Kromě již zmíněného poděkování za dopis (pohlednici, přání) a občasných přímých reakcí na předešlé dopisy se vyskytla i omluva za odmlčení, avšak s překvapivě nízkou frekvencí (2 %) ³⁵. Důvodem tohoto jevu by mohl být fakt, že rodinní příslušníci nespolehají jen na tradiční písemnou komunikaci, ale především na osobní kontakt, případně na další komunikační prostředky, např. telefon, e-mail, ICQ, Skype nebo SMS ³⁶. Jestliže udržují kontakt všemi dostupnými způsoby, potom je zřídka nutná omluva za opožděnou písemnou odpověď. Důkazy o využívání jiných druhů komunikace nalezneme přímo ve zkoumaných dopisech ve formě odkazů na telefonní rozhovory, e-maily apod. (např. *Teda lepší je telefonovat, dopis je fuška; neboť vám každý večer telefonuji, nemám toho moc na vyprávění, protože vše bylo řečeno; teď jsem ti poslala e-mail, odpoledne ti na poštu půjdu poslat balík s časopisy; No ještě Ti napiši SMS co dál*).

Přehledné shrnutí celkových výsledků:

Chybí úvod	7 %
Pozdrav	35 %
Metatext	27 %
Situace pisatele	14 %
Poděkování	13 %
Vzpomínka	9 %
Otázky	8 %
Reakce na dopis	4 %
Situace adresáta	4 %
Omluva za odmlčení	2 %
Omluva za nedostatky	1 %
Přání	1 %

Celkové údaje byly opět rozpracovány se zřetelem k pisatelům dopisů. Podrobnou analýzu shrnuje následující tabulka:

	Matky	Otcové	Synové	Dcery
Chybí úvod	0 %	8 %	17 %	33 %
Pozdrav	40 %	33 %	17 %	13 %
Metatext	34 %	8 %	50 %	0 %
Situace pisatele	14 %	17 %	0 %	20 %
Poděkování	14 %	8 %	17 %	13 %
Vzpomínka	9 %	25 %	0 %	0 %

³⁵ Pro srovnání např.: Hladká 2005b, s. 136: v korespondenci mladých lidí se omluva za to, že pisatel dlouho nenapsal, vyskytovala ve 14 % dopisů.; nebo též následující kapitola Srovnání s kamarádky dopisy.

³⁶ Viz výsledky ankety: Příloha 1, Tabulka 4, kde je tato domněnka potvrzena. Přesto však rodinní příslušníci využívají i tradiční dopis, a to z důvodů, které jsou taktéž uvedeny ve výsledcích ankety (Příloha 1, Výhody a nevýhody), např. intimita, nostalgie, možnost rozepsat se apod.

Otázky	9 %	0 %	0 %	13 %
Reakce na dopis	3 %	8 %	0 %	7 %
Situace adresáta	5 %	0 %	17 %	0 %
Omluva za odmlčení	2 %	8 %	0 %	0 %
Omluva za nedostatky	2 %	0 %	0 %	0 %
Přání	0 %	0 %	17 %	0 %

Z výsledků je zřejmé, že tradiční kompozici dopisu, v níž nechybí úvod, nejpečlivěji dodržovaly matky, méně pak otcové. Nejméně se úvodní pasáží komunikátu věnovaly dcery. Tradiční úvodní dopisové formule se vyskytovaly zřídka – především v dopisech rodičovských³⁷ (otcové: *Předem od nás přijměte všichni srdečné pozdravy; Předem dopisu Tě zdravím a vzpomínám na Tebe*; matky: *Přijmi ode mne srdečný pozdrav a stálou vzpomínku na Tebe; Nejdříve Vám posílám pozdrav od nás všech doma; Srdečně Tě pozdravuji z Brna; Srdečně Vás s tatškou pozdravujeme*;) nebo již dospělých dcer (*Předem dopisu Vás moc pozdravuji; přijměte moc pozdravů od nás všech a několik řádků od nás*;). Většinou se však úvod dopisu blížil mluvenému jazyku (např. *moc a moc Tě pozdravuji; posílám Ti strašně moc pozdravů a vzpomínek; tak vám píšu z vojny*).

Tendenci omlouvat se adresátovi (a vyjádřit tak skromnost či úctu k adresátovi) měli pouze rodiče, a to ještě velmi zřídka. Poděkování se objevovalo jak v dopisech dětí, tak v dopisech rodičů, ve srovnání s jinými složkami úvodu však také nepříliš frekventovaně. Lze tedy usuzovat, že v rodinném dopise (nebo alespoň v jeho úvodní pasáži) se dbá na tradiční zdvořilostní úzus epistolární komunikace pouze částečně. Jako příznačnější se jeví složka citová (např. explicitní vzpomínka na adresáta v rodičovských dopisech, např. *Vzpomínáme na Tebe a jsme rádi, že se máš na tom táboře – jak píšeš – dobře*; láskyplné pozdravy matek, např. *posíláme Ti plno pusinek z Jizerských hor; Moc tě pozdravuju a posílám ti moc pusinek, mám tě moc ráda*; či teskné líčení předpokládané situace adresáta, např. *Dovedu si představit jak se u Vás peče asi budete mít zase kapra ve vaně. Tady to meleme jak můžem*.), která je potom dále v textu rozvíjena. Dominance citové složky v rodinných dopisech (nejen v úvodu) demonstruje jednu ze základních funkcí rodiny – funkci emocionální, jež je pro rodinu zásadní a nezastupitelná. Podle Leony Stašové (2001) rodinná komunita vytváří „specifické sociální klima, v němž má významnou úlohu citová složka [...] Stálé a vřelé citové klima má svůj nesporný význam nejen pro děti vyrůstající v rodině, ale prakticky pro všechny příslušníky rodiny“ (s. 82).

³⁷ V závorkách jsou uvedeny úplné výčty.

Shrnutí:

Úvodní pasáž dopisu nechyběla v 93 % zkoumaných textů, lze tedy uzavřít, že pro většinu pisatelů představuje obligatorní složku rodinného dopisu. Její absence byla často způsobena snahou pisatele okamžitě reagovat na předchozí dopis (např. na otázky rodičů: *Milí rodiče, milá ségro, máme se tu dobře.*), co nejdříve vyjádřit obsah dopisu (např. *Ahoj Mami, Tati a Libore. Dnes jsme byli v Poličce.*) nebo emotivně a vtipně informovat o situaci pisatele (např. *Drazí rodičové! Umírám!*).

Za nejčastější složky úvodní části dopisu můžeme považovat pozdrav, který následuje až po oslovení, nejrůznější metatextové poznámky a líčení situace, ve které se nachází pisatel. O kontinuitě písemného styku mezi komunikanty svědčí např. poděkování za dopis či pohled, reakce na předcházející dopis nebo omluva za odmlčení. V mnohých rodinných textech je však naznačeno, že pisatel a adresát nespolehnou pouze na klasickou korespondenci, nýbrž využívají i některé další komunikační prostředky (např. telefon, SMS apod.).

Z výsledků analýzy vyplynulo, že samostatnou úvodní část do svých dopisů zahrnují rodiče pravidelněji než děti, v rodičovských textech se také objevuje více tradičních epistolárních formulí. V úvodní složce rodinného dopisu se příliš nedbá na zdvořilostní zvyklosti typické pro korespondenci, je zde však akcentována citová funkce textu.

5.2.4 Vlastní obsah dopisu

„Sdělovací funkce v osobních dopisech [je] upozaděna za funkcí kontaktní, takže střední obsahová část kompoziční struktury ztrácí na relevanci a může dokonce i chybět“ (Hladká 2005b, s. 137). Ve vzorku rodinné korespondence se vlastní obsah dopisu nevyskytoval jen v 1 % případů, kdy úvodní formule plynule přešly v závěr dopisu. Ve většině textů byla však obsahová složka realizována.

Přechod od úvodní kontaktní pasáže k vlastnímu sdělení byl v řadě dopisů zřetelně signalizován: buď komentářem (např. *Teď proč vlastně píšeš; A teď už o tom, jaký to tu je;*), což byla varianta řidší, nebo častěji započítím nového odstavce. V některých dopisech ale od sebe jednotlivé části nebyly odděleny vůbec.

Pro soukromou korespondenci je typická tematická neuspořádanost, spontánnost, asociační odbočky, návraty k dříve zmíněným tématům a kupení často nedůležitých informací (Hladká 2005b, s. 137). Touto charakteristikou se vyznačovala i zkoumaná korespondence rodinná. Dopisy, které by se věnovaly jedinému (nebo jednomu hlavnímu) tématu, byly ojedinělé – psané převážně muži (syny a otci). V jednom z těchto dopisů byla neobvyklost

jednoho konkrétního tématu dokonce reflektována: *tak tentokrát to nebude jenom takové povídání jak se máte a co děláte, ale informace o tom vašem dřevním kotli.*

Jasná a přehledná strukturace textu se vyskytla jen ve 2 % dopisů psaných výhradně otci, přičemž se jednalo buď o dopis neosobní až povýšený (*Za prvé, za druhé...*), nebo bylo puntičkářské členění a nápodoba administrativního dopisu použito jako komický prvek (*Nabízí se několik variant: a.) babička přijede k vám na X dní a pohlídá děti v případě, že vy oba někam odjedete si něco zařizovat nebo třeba na dovolenou na př. loď - Otava. b.) dtto jako a.) za stejných podmínek, ale babička i s dědou . c.) kombinace a , b.) , ale na dobu delší jak 4 dny*). V mnohých textech napomáhaly organizaci jasně definované přechody mezi tématy (např. *tak a teď teprve přijdou zprávy z domova; tak to vezmu od začátku; teď Ti napíšu, co jsme dělali my; to ti musím napsat*) a členění na odstavce. Chaotické uspořádání témat a časté odbočky se objevovaly hlavně v dopisech žen. Některé pisatelky si tohoto faktu byly vědomy a omlouvaly se (*Viš nezlob se že píši páté přes deváté*).

Dopisy psané za určitým (ne čistě kontakto­vým) účelem se vyskytovaly jen okrajově, jejich tvůrci byli hlavně otcové (např. pozvánka na oslavu narozenin nebo vysvětlení nízké výplaty dcery na brigádě).

Skladba témat ve vzorku rodinné korespondence byla velmi různorodá, přesto bylo možno vysledovat určité společné rysy. Nejčastěji se vyskytovaly informace o rodinných příslušnících, rodinných akcích a každodenní činnosti (v 61 % dopisů), dále se objevila témata jako počasí (32 %), zdraví (29 %), jídlo a potraviny (28 %), výlety, dovolené, lázně a houbaření (23 %), práce v domácnosti, na zahradě, na chatě a chalupě (22 %), zaměstnání (17 %), kultura – knihy, filmy, divadla (15 %), návštěvy – plánované i uskutečněné (15 %), kamarádi a známí (14 %), zvířata (13 %), peníze (11 %), pocity (10 %), škola (9 %), tábory (9 %), bydlení (6 %), technická témata – např. výběr počítače (5 %), sport (5 %), vojna (5 %), oblečení (3 %) apod. Politické a mezinárodní události zaujímaly v rodinné korespondenci minimální prostor, objevily se v dopisech otců a matek (byl zmíněn útok na New York a válka v Afghánistánu, komunální volby v Rajhradě a dění v republice po rozpadu Československa). Otázka partnerských vztahů se objevila ojedinele (2 %), milostná tematika chyběla úplně.

Nyní přehledně shrneme celkový výskyt témat a poté výskyt témat v dopisech jednotlivých skupin pisatelů:

Rodina	61 %
Počasí	32 %
Zdraví	29 %
Jídlo	28 %
Výlety	23 %

Práce doma	22 %
Zaměstnání	17 %
Kultura	15 %
Návštěvy	15 %
Kamarádi	14 %
Zvířata	13 %
Peníze	11 %
Pocity	10 %
Škola	9 %
Tábory	9 %
Bydlení	6 %
Technika	5 %
Sport	5 %
Vojna	5 %
Oblečení	3 %
Vztahy	2 %

	Matky	Otcové	Synové	Dcery
Rodina	78 % ³⁸	42 %	17 %	27 %
Počasi	38 %	17 %	0 %	33 %
Zdraví	32 %	17 %	17 %	27 %
Jídlo	26 %	25 %	33 %	33 %
Výlety atd.	32 %	8 %	0 %	7 %
Práce doma	29 %	8 %	17 %	7 %
Zaměstnání	22 %	25 %	17 %	13 %
Kultura	17 %	0 %	17 %	20 %
Návštěvy	20 %	8 %	0 %	7 %
Kamarádi	15 %	0 %	17 %	20 %
Zvířata	15 %	8 %	0 %	13 %
Peníze	8 %	25 %	33 %	7 %
Pocity	14 %	0 %	0 %	7 %
Škola	12 %	8 %	0 %	0 %
Tábor	9 %	0 %	0 %	27 %
Bydlení	5 %	0 %	17 %	13 %
Technika	5 %	17 %	0 %	0 %
Sport	3 %	8 %	0 %	13 %
Vojna	0 %	8 %	67 %	0 %
Oblečení	3 %	0 %	0 %	7 %
Vztahy	2 %	0 %	0 %	7 %

Analyzujeme-li tematiku rodinných dopisů z hlediska pisatele, dojdeme k závěru, že existují rozdíly mezi pohlavími i generacemi rodičů a dětí. Zatímco vojna byla diskutována výhradně muži (otcem a syny; bylo to nejčastější téma synovských dopisů), o svých pocitech,

³⁸ Číslo udává, v kolika % dopisů od matek, otců, synů a dcer se určité téma vyskytovalo. Výčet témat není úplný. Jeho cílem bylo nastínit hlavní rysy rodinného korespondenčního styku.

dovolených, táborech, škole a oblečení psaly hlavně ženy (matky i dcery). Počasí se ukázalo být také převážně ženským tématem. Rodina a práce se vyskytovala jak v dopisech psaných muži, tak ženami; v této oblasti se však ukázal rozdíl generační: rodina i práce byly častými tématy rodičů, zatímco děti o nich psaly méně. Důvod je zřejmý: většina dětských pisatelů ještě neměla věk na pracovní poměr, stejně tak většina z nich ještě neměla svou vlastní rodinu (tzv. prokreační), o níž by mohla rodiče informovat. Jelikož nejčastěji odloučeným členem rodiny bylo dítě (ať už se jednalo o prázdninový pobyt na táboře nebo dlouhodobý pobyt v cizině), rodiče se mu snažili ve svých dopisech alespoň přiblížit rodinnou atmosféru tím, že podrobně popisovali každodenní běžný život a podávali zprávy o rodinných příslušnících.

Na závěr generační analýzy ještě shrneme témata tak, jak se nejčastěji vyskytovala v jednotlivých skupinách dopisů:

Matky: Rodina, počasí, zdraví, výlety³⁹.

Otcové: Rodina, jídlo, zaměstnání, peníze.

Synové: Vojna, jídlo, peníze.

Dcery: Počasí, jídlo, rodina, zdraví, tábor.

Bylo by zajímavé zjistit, zda jsou témata v dopisech uváděna (více či méně) náhodně, nebo zda jejich zařazení do komunikátu vypovídá o hodnotových systémech pisatelů. Odpověď na tuto otázku by mohl poskytnout rozsáhlejší sociologický průzkum. Připustíme-li však, že tematika korespondence je ovlivněna hodnotami autorů, objevíme výrazné rozdíly mezi pohlavími i generacemi. Zatímco muži (otcové i synové) se zdají být orientováni spíše materiálně (témata jídlo a peníze; v jejich dopisech je jasně znázorněna sociálně-ekonomická funkce rodiny), ženy (matky i dcery) upřednostňují zdraví, rodinu a zábavu (témata výlety/dovolené a tábor), která je do značné míry závislá na počasí. Rozdíl lze také najít mezi generacemi: děti většinou píšou o tom, co je momentálně obklopuje a nejvíce tíží a trápí (viz témata dopisů synovských: vojna, jídlo, peníze) nebo naplňuje radostí (viz téma tábor v dopisech dcer). Naopak rodiče (nebo též děti dospělé, které jsou už samy rodiči) jsou schopni pojednat o událostech současných, ale zdůraznit i hodnoty trvalé – např. rodinné vztahy, bezpečí rodinného kruhu - a poskytnout tak adresátovi útěchu a povzbuzení.

Tematika rodinných dopisů byla ovlivněna adresátem pouze marginálně. Základní rámec dopisu („co se děje kolem autora a zájem o to, co se děje kolem adresáta“) se objevil téměř ve všech dopisech, nezávisle na tom, komu byly adresovány. Rozdíly lze pozorovat

³⁹ U jednotlivých skupin pisatelů není uveden stejný počet témat. Vybrána byla vždy témata se třemi nevyššími procentuálními hodnotami. Vzhledem k tomu, že tyto hodnoty se u některých témat shodovaly, bylo nutno uvést témat více.

pouze v tématech doplňkových, např. matky diskutovaly oblečení jen s dcerami (např. *Vyhrabala jsem si tam krásné černé tílko za 30 Kč a spodničku za 20 Kč. Dvoreček zkrátka nikdy nezklame.*), otcové rozebírali vojnu jen se syny (*Tome, nesmíš si tu vojnu tak brát, nebo z toho zblbneš. Neprotiv si to tam víc, než to je.*). Vzhledem k tomu, že dopisy potomků byly zpravidla určeny celé rodině, bylo nutno hledat vliv adresáta na jednotlivé oddíly dopisu: např. otec byl synem informován o technických záležitostech (např. *Tati, ten adaptér neposílej*) nebo o kamarádech a známých (např. *Tatko, [...] Jeden můj soused má malou stavební firmu. Je taky truhlářem, tak jsem mu o Tobě vyprávěl. Je to takový čtverák jako ty, mohli byste být bráchové.*), zatímco matka se dověděla o běhu synovy domácnosti (*A Ty mami jsi asi stále stejná, stále máš co dělat, jako Judy. Vy ženský to nemáte lehké. Já to cítím když Judy jde jednou za čas za ženskými na kus řeči nebo do města nakupovat což není často a napíše mi na papír co mám udělat, tak se mi z toho někdy hlava točí.*) nebo mohla kontrolovat výsledky své výchovy (*...místo toho mi, mami, na celý jedný stránce nadáváš. Ale máš pravdu a tímto se ti omlouvám, na ty narozeniny se zapomínat nemá. Tak ti aspoň dodatečně blahopřeju.*). V dopisech dcer byly matky většinou uklidňovány (např. *Chodíme spát brzy, neboj.*), dále se probírala témata jako jídlo (*něco pro mámu a babičku až přijedu moc a moc [bych] chtěla rajskou s kolínkami a masem*) a domácí práce (*Mami, musíme se domluvit na vysazování těch macešek.*). Na otce se dcery přímo obracely až v závěrečné části dopisu (v P.S.). Děti obou pohlaví pak směřovaly prosby a dotazy týkající se kultury (knihy, hudba atd.) výhradně matkám (syn: *Ještě něco – mami, jestli půjdeš do knihovny, koukni se po knížce – Bernard + Kopecký: Co je to divadlo – nebo tak nějak.*; dcera: *Takže mi kytaru přivezte. Mám dost volna (zatím) a přivezte také zpěvníky, mamka ví jaké, viď?!; Jak se Ti, mami, fotí?*).

V dopisech od dětí nebyly oddíly pro jednotlivé adresáty zřetelně odděleny. Měla-li být konkrétní informace určena jen jednomu adresátovi, byl tento v průběhu textu osloven. Mnohdy byla též orientovanost na jednoho adresáta naznačena pouze gramaticky (změnou osoby slovesa, např. *Milí rodiče, milá ségro, máme se tu dobře. [...] Spát chodíme brzy, neboj. [...] Všechno vám povím doma. Zde může čtenář pouze ze zkušenosti dekódovat, že informace o dostatečném spánku je pravděpodobně určena matce*).

Výraznější vliv adresáta na obsah dopisu lze pozorovat pouze v případech, kdy pisatel bezprostředně reagoval na adresátův předchozí dopis (např. *Moniko, píšeš, že už nemáš moc peněz, tak šetři, protože máš před sebou ještě jeden týden.*). Přímá reakce není někdy explicitně vyjádřena, ale lze ji z dopisové struktury rozpoznat (*Lyžujeme, běžkujeme a žádné úrazy zatím nejsou. Věci suším, i když na osm lidí na pokoji je tu jen jedno topení...* V tomto případě se zdá, že dcera radila témata podle dotazů, které jí rodiče poslali v předešlém dopise).

Nyní se vrátíme k popisu kompoziční struktury rodinného dopisu. Na konci vlastní obsahové části komunikátu se často objevily metatextové poznámky signalizující přechod k závěru dopisu (např. *už nevím co psát; to je zatím tak vše, co jsem vám chtěl sdělit; jinak nic nového nevím; už budu končit; vyčerpala jsem už svoji slovní zásobu a proto končím; babička odchází a moje propiska taky*).

Shrnutí:

Přestože primární funkcí soukromého dopisu je funkce fatická, nikoli sdělná, realizovala se vlastní obsahová část v 99 % zkoumaných textů. Tematika zkoumaných komunikátů byla velmi pestrá. Ve shodě s označením „rodinná korespondence“ se nejčastěji podávaly informace o rodinných příslušnících a popisovaly se události rodinného života (zpravidla v dopisech matek a otců). S vysokou frekvencí se též vyskytovala témata počasí, jídlo, práce a dovolená.

Vnitřní strukturace vlastní obsahové části nebyla ve většině případů nikterak propracovaná. Texty reflektovaly volný myšlenkový proud autorů. Témata na sebe nenavazovala, objevovaly se asociační odbočky a návraty k tématům již uvedeným. Spontánnost a nepřipravenost byla patrná i ve větné stavbě, které se budeme podrobně věnovat v oddíle Jazykový rozbor: Syntax (6.2.4).

Vliv adresáta na tematiku rodinné korespondence se projevil pouze částečně, mnohem důležitější úlohu v tomto ohledu hrál pisatel, v jehož kompetenci byl výběr a uspořádání jednotlivých tematických složek.

5.2.5 Závěr dopisu

V závěru dopisu se vyskytovaly následující složky (buď samostatně, nebo v kombinacích): přání typu „měj se pěkně“ (v 48 % dopisů: *mějte se aspoň tak krásně jako já; ať se Ti daří!*), rady a napomenutí (32 %: *dej na sebe pozor; chraň si zdraví; uživej si sluníčka; nezapomínej se modlit; uč se; a Ty se zbytečně nenervuj, nebreč a buď trpělivý; Takže Táto nezapomeň se postarat o kluky a kluci Vy nezlobte tátu!*), zmínka o osobním setkání (23 %: *nashledanou doma; už se těším, až se vrátíš domů; počítám dny, kdy se uvidíme*), žádost o odpověď (22 %: *ozvi se! Napiš, jak se Ti daří; Piš! Piš! Piš! Nebo Tě sní Rozárka*), pozdrav od pisatele a od rodinných příslušníků (20 %: *pěkný pozdrav z chalupy posílá; všichni Tě pozdravují*), žádost o vyřízení pozdravu (11 %: *pozdravujte se navzájem; běž dát několik velkých a mlaskavých pus ode mne mamince, pozdravuj ji od nás všech a řekni jí...*), slib, že pisatel znovu napíše, zatelefonuje atd. (9 %: *zase se ozvu; ještě napíšu z basy co a jak*), vzpomínka (5 %: *Je jasný, že na tebe vzpomínáme! Všichni.*), vyjádření citu (5 %: *máme Tě*

rádi), upozornění na nedokonalosti textu, případně omluva za ně (3 %: *Omlouvám se, že píši dost nepřehledně, ale dovolená je dovolená; píši víc po paměti, doufám, že to nějak přečteš*). V 5 % dopisů byl konec dopisu přímo oznámen a zdůvodněn (*Budu končit – jdu pracovat; Opravdu, fakt, nekecám nevím, co dál psát; Tak to je prozatím vše*). Ve 3 % pak závěrečná pasáž chyběla úplně: na vlastní obsah dopisu přímo navazoval pozdrav a podpis.

Zjištěná data opět uvádíme v tabulkách:

Přání („měj se“)	48 %
Rady a napomenutí	32 %
Setkání	23 %
Žádost o odpověď	22 %
Pozdrav	20 %
Žádost o vyřízení pozdravu	11 %
Slib	9 %
Vzpomínka	5 %
Cit	5 %
Explicitní konec	5 %
Omluva za nedokonalosti	3 %
Bez závěru	3 %

	Matky	Otcové	Synové	Dcery
Přání („měj se“)	55 %	42 %	33 %	27 %
Rady	42 %	33 %	0 %	0 %
Setkání	29 %	8 %	17 %	13 %
Žádost o odpověď	25 %	25 %	17 %	13 %
Pozdrav	20 %	25 %	33 %	13 %
Žádost o vyřízení pozdravu	11 %	17 %	17 %	7 %
Slib	5 %	17 %	17 %	20 %
Vzpomínka	5 %	8 %	17 %	0 %
Cit	8 %	0 %	0 %	0 %
Expl. konec	0 %	0 %	17 %	27 %
Omluva	5 %	0 %	0 %	0 %
Bez závěru	0 %	8 %	17 %	7 %

Budeme-li sledovat rozdíly mezi jednotlivými skupinami textů, dojdeme k závěru, že nejpečlivěji dodržovaly kompozici dopisu matky – v jejich textech byla závěrečná pasáž realizována vždy. Pro mateřské dopisy bylo též specifické vyznání citu k adresátovi a omluva za nedostatky dopisu. Tyto dva prvky se nevyskytly v žádné jiné skupině komunikátů.

Výrazným rysem závěrů v rodičovských dopisech byla snaha ovlivnit a vychovávat adresáta – dítě. V textech se projevovala ve formě nejrůznějších rad, napomenutí a životních zkušeností. Byla tu též zřetelná starost o potomky a touha ochránit je před nebezpečím. Jestliže zhodnotíme tyto rysy z hlediska sociologického, můžeme uzavřít, že i v korespondenci se projevuje naplňování základních funkcí rodiny, v tomto případě funkce ochranné a sociálně-výchovné. Pro ilustraci uvedeme ještě jeden příklad: *Prosím Tě hodně jez, dávej na sebe velký pozor, myj si zuby a přikrývej se peřinou.*

V textech mladé generace byl vyzorován jeden společný jev, který se neobjevil v dopisech rodičovských: náhlé a explicitní ukončení dopisu. Je zřejmé, že děti se epistolárními konvencemi řídily méně než jejich rodiče.

Shrnutí:

Samostatná závěrečná složka kompozice dopisu byla realizována v 97 % zkoumaných textů, z toho lze usuzovat, že je pocíťována jako obligatorní i pisateli dopisů rodinných, zvláště pak matkami. Výrazným rysem rodičovských dopisů byly nejrůznější výchovné poznámky, rady, jak se chovat, napomenutí a povzbuzení, která se objevovala i ve vlastním obsahu dopisu, nejvíce však v jeho závěru (podrobněji se touto problematikou zabýváme v kapitole Analýza komunikačních funkcí v rodinné korespondenci, oddíl 7.2.2).

Dalšími frekventovanými (více či méně tradičními složkami) bylo přání, žádost o odpověď, touha po osobním kontaktu a pozdravy od pisatele a od dalších členů rodiny.

5.2.6 Pozdrav a podpis

Tato složka dopisu (nebo jedna z jejích částí) byla realizována ve všech analyzovaných textech.

Nejdříve shrneme výskyt pozdravů a závěrečných formulí:

Ahoj	33%
Pusu posílá	17 %
Zdraví/S pozdravem	15 %
Čau	14 %
Líbá	11 %
Bez pozdravu	10 %
Pa/Pápá	3 %
Pac a pusu	2 %
Vzpomíná	2 %
Na shledanou	2 %
Ostatní	5 %

	Matky	Otcové	Synové	Dcery
Ahoj	31 %	42 %	33 %	40 %
Pusu posílá	25 %	0 % ⁴⁰	0 %	7 %
Zdraví/S pozdravem	14 %	25 %	0 %	20 %
Čau	11 %	8 %	50 %	20 %
Líbá	14 %	0 %	0 %	13 %
Bez pozdravu	14 %	0 %	0 %	7 %
Pa/Pápá	3 %	0 %	0 %	0 %
Pac a pusu	2 %	0 %	17 %	0 %
Vzpomíná	2 %	8 %	0 %	0 %
Na shledanou	3 %	0 %	0 %	0 %
Ostatní	2 %	17 %	0 %	13 %

Na první pohled je patrné, že škála pozdravů na konci dopisu byla daleko širší než na jeho začátku. Mnohdy se též výše zmíněné pozdravy kombinovaly.

Pisatelé se ve velké většině loučili pozdravem *ahoj*, méně často pak pozdravem *čau*, který byl zvláště frekventovaný v dopisech synovských. Aktualizace *čavec* a *čau čau* byly však překvapivě použity pouze matkami, snad ve snaze přiblížit se jazyku adresátů, tedy dětí. Tradiční formule *S pozdravem/Zdravím/Srdečně zdraví/Pěkný pozdrav posílá* se objevovaly v dopisech rodičů a dcer, úplně však chyběly v dopisech synů. Srovnáme-li synovské úvodní pozdravy s pozdravy závěrečnými, dojdeme k závěru, že tito pisatelé se ustáleným dopisovým formulacím spíše vyhýbají.⁴¹

Zakončení *libám/libá Tě* či jemu podobné *posílám pusu* bylo doménou ženských dopisů (pouze jediný případ *pac a pusu* se objevil v dopise od ženatého syna) a matkami bylo aktualizováno (*posílám 299 900 000 pusinek; miliony a miliony pusinek s obejmutím posílá...*). Dětský pozdrav *pa/pápá* se vyskytoval též výhradně v dopisech matek. Zde je patrné citové založení žen a jejich snaha o důvěrnost („intimacy“ v terminologii Deborah Tannen 1990). Touha po osobním setkání a fyzickém kontaktu (např. polibek, objetí) je výrazem něžné mateřské lásky, která se zdá být umocňována dočasným odloučením dítěte. Vyjádření citu v úplném závěru dopisu ujišťuje dítě o přetrvávajícím mateřském zájmu a dodává mu tak pocit zázemí a podpory. Podobnou funkci má formule *Vzpomíná* typická pro korespondenci rodičovskou a částečně též *Na shledanou*, která implikuje budoucí osobní setkání pisatele s adresátem.

⁴⁰ „Posílám pusu“, „všichni ti posíláme pusu“ a „běž dát několik velkých a mlaskavých pus ode mne mamince“ bylo objeveno i v dopisech otcovských. Ani v jednom případě však tato formule nefigurovala jako přímé rozloučení s adresátem. Spíše se jednalo o složku závěrečné části dopisu.

⁴¹ V úvodu se tradiční atribut *milý/milá, drahý/drahá* objevil jen v jediném textu od syna, v závěru se *S pozdravem* apod. nevyskytlo v synovských dopisech vůbec.

Pod souhrnné označení „Ostatní“ byly zařazeny pozdravy ojedinělé, konkrétně *zdar a sílu* a *čágo bélo* (obě v dopisech od dcer), *prosí za Tebe* (od matky), *nazdar a palce Ti drží* (od otců). Starší konvenci odrážel taktéž otcovský pozdrav *S Pánem Bohem*.

Bez pozdravu zůstalo 10 % textů, bez podpisu však pouze 1 %. Tvar zájmena *Tvůj/Tvá* společně s podpisem užívaly převážně matky (pouze jeden otec), zájmeno *Vaše* jenom dcery. Kvantitativní analýzu podpisů vyskytujících se ve vzorku rodinné korespondence shrnují následující tabulky:

Rodinný vztah	72 %
Jméno – hypok.	11 %
Rodinný vztah + jméno	6 %
Jméno – neutr.	5 %
Přezdívka	2 %
Nelze určit	2 %
Bez podpisu	1%
Atribut Tvůj/Tvá; Váš/Vaše	15 %

	Otcové	Matky	Synové	Dcery
Rodinný vztah	75 %	95 %	0	0
Jméno – hypok.	0	0	67 %	47 %
Rodinný vztah + jméno	17 %	5 %	0	7 %
Jméno – neutr.	0	0	17 %	27 %
Přezdívka	0	0	0	13 %
Nelze určit	8 %	0	0	7 %
Bez podpisu	0	0	17 %	0
Tvůj/Váš	8 %	9 %	0	53 %

Označení rodinného vztahu se objevilo pouze v dopisech rodičů (zřídka též v kombinaci se jménem, např. *Tvá milující mamka Erika; tatka Vítek*). Děti se podepisovaly nejčastěji křestním jménem, a to buď v jeho neutrální podobě (*Markéta, Dagmar, Roman*), nebo v podobě hypokoristické (*Vaše Ivanka; vaše Jitu; pac a pusu Vašek*).

Při analýze bylo zjištěno, že se v podpisové části vůbec nevyskytují neutrální podstatná jména „matka“ a „otec“. Přednost byla dávana různým citově zabarveným variantám těchto substantiv. Statistické informace o jejich výskytu v dopisech rodičů podává opět tabulka:

Mamka	49 %	Tat'ka	50 %
Máma	26 %	Táta	33 %
Maminka	19 %	Děda ⁴²	8 %
Mami	3 %	Nelze určit ⁴³	8 %
Mamča	2 %		
Mamina	2 %		

Nejfrekventovanější rodičovské podpisy byly „mamka“ a „tat'ka“, druhé nejčastější pak „máma“ a „táta“. Ženy se zdály být při tvorbě zdvořilých kreativnější než muži.

V 17 % dopisů se v závěrečné části neobjevil pouze podpis pisatele, ale též dalších členů rodiny. Tento jev byl typický hlavně pro dopisy matek (např. *mamka tat'ka; čau máma táta Maxik; mamka, tat'ka a Terča;*), jedenkrát se objevil v dopise od syna (*pac a pusu Vašek, Judy, Simon, Mark a Lorna*) a jedenkrát v dopise od otce (*Olga a děda*). Zde (stejně jako v oslovení) se projevil typický rys rodinné korespondence – komunikace několika členů rodiny s jedním členem odloučeným.

Shrnutí:

Pozdrav a/nebo podpis se vyskytoval ve všech zkoumaných textech. Zjevně se tedy jedná o obligatorní složku dopisu. Podpisy, podobně jako oslovení, reflektovaly kladný citový vztah mezi pisatelem a adresátem. Výraznější aktualizace vžitých formulí se objevovaly zřídka (např. *Vaše jediná a cele jedinečná Danielka; libá vás vaše !dospělá! Simonka; tvoje a jen tvoje mamka*).

5.2.7 Postskriptum

Označené postskriptum bylo připojeno k 12 % dopisů, neoznačené pak k 11 %. Pisatelé sem často zahrnovali komentář celého dopisu (např. *Co říkáte mému básnickému střevu; Lepší papír jsem nesehnala.*), doplňující informace, které je napadly až po ukončení dopisu (např. *Přijedu asi někdy kolem 18. hodiny. Přijďte mi naproti na autobusák.*), zvolání, hesla a citáty (např. *Heslo: Bodánek!; Citát na mé osvětové tabuli v práci "lidská paměť je milosrdně krátká" # Werich*), dodatečné výzvy (např. *Napište k babičce!*) či vyjádření citu k adresátovi (*Všechno dělám proto, že Vás mám rád.* – jedno z mála vyjádření citu v dopisech otcovských).

Jak již bylo uvedeno dříve, pro rodinnou korespondenci je typické, že se dopis obrací na několik adresátů. V případě P.S. se tento rys projevil hlavně v dopisech dcer, které

⁴² Dopis je adresován synovi, pisatel se však obrací na celou synovu rodinu. Proto asi v závěru zvolil označení rodinného vztahu z pohledu vnoučat: děda.

⁴³ Podpis byl nečitelný.

v úplném závěru oslovovaly jednotlivé členy rodiny (např. *P.S. Simka: Ta chata se nejmenuje nijak, ale já ti ji doma popíšu. P.S. tatka: Lyže jsou v pořádku, oblečení taky. Nemusíš se bát! P.S. mamka: Nemusíš se bát, dávám na sebe pozor. Buď klidná.*). Také pisatel rodinného dopisu často nebývá jediný. Pokud se nepřipojil spoluautor (spoluautoři) už v průběhu vlastní obsahové části dopisu či v závěrečném pozdravu, někdy tak učinil právě v P.S. (např. *P.S. David je přijat na havířovskou internu!!! M. # P.P.S. Možná . D.; Ahoj. # Máma. # Zdravím Tě Jiří # táta # Spal jsem dneska ve stanu u Honzy J. # Ahoj Martin # Těším se na tebe # Čau # Zuzka.*).

Nejčastější varianty označení byly *PS* a *P.S.*, vícečetné postskriptum (převážně v dopisech dcer) pak bylo uvedeno *PS1, PS2, ...* či *P.S., P.P.S.*

Pro úplnost doplníme ještě údaje o výskytu P.S. v jednotlivých skupinách dopisů:

	Matky	Otcové	Synové	Dcery
Výskyt P.S.	23 %	17 %	32 %	26 %

V tomto ohledu se dopisy matek, otců, synů a dcer výrazně nelišily. Zajímavý je však poznatek, že pouze dcery svá postskripta bez výjimky označovaly.

Shrnutí

Postskriptum bylo realizováno ve 23 % zkoumaných dopisů, tato složka zjevně není obligatorní. Pisateli bývá využívána pro doplnění informací vyskytujících se v už uzavřeném textu dopisu, k reflexi napsaného dopisu či k pobavení adresáta vtipnými hesly či citáty. Nezřídka slouží P.S. k navázání kontaktu s rodinnými příslušníky, kteří nebyli přímými pisateli/adresáty dopisu.

5.2.8 Poznámka: Zdvořilostní užívání zájmen

Do kapitoly Kompoziční výstavba rodinného dopisu ještě zahrneme krátké pojednání o zdvořilostním užívání zájmen 2. osoby čísla jednotného a množného. Tento jev sice netvoří složku rodinného dopisu, lze jej ale řadit mezi výrazné rysy korespondence vůbec.

Jiří Kraus (1996) ve svém článku zahrnuje do konkrétních projevů zdvořilosti v komunikaci oslovení (o něm jsme podrobně pojednali v samostatné podkapitole 5.2.2), prosby a děkování (o těchto okruzích jsme se zmínili v analýze úvodní složky dopisů) a také zájmena (s. 30). Podrobněji užití zájmen, konkrétně tykání a vykání, rozebírá Světlá Čmejrková (1996) a nastiňuje jejich užívání mezi generacemi: „Především děti vykají dospělým, i když jsou samy oslovovány slůvkem *ty*. Mluvíme tu přirozeně o dospělých, kteří

nejsou členy rodiny, ale v minulosti ne tak dávno vykalý děti i rodičům a prarodičům“ (s. 43 – 44).

Rodinná korespondence analyzovaná v této práci pochází převážně z 90. let 20. století a z počátku století 21. Už se v ní tedy neprojevil jev z „minulosti ne tak dávno“ – vykání. Ve všech zkoumaných textech pisatelé adresátovi (či adresátům) tykali.

Tradičním znakem epistolární etikety bylo (a je) psaní osobních zájmen 2. osoby s velkým písmenem. Podrobnou analýzou jsme se snažili zjistit, zda je tento zdvořilostní znak dodržován i v rodinné korespondenci, nebo zda jej snaha o intimitu z rodinných dopisů vymazala. Výsledky analýzy byly následné: Důsledné psaní zájmen s velkým písmenem bylo dodržováno v 45 % textů. Důsledné užívání malých písmen se objevilo ve 20 % komunikátů. A nekonzistentnost v psaní velkých a malých písmen byla vysledována v 32 % dopisů. Ve 3 % dopisů se zájmena 2. osoby nevyskytovala vůbec.

Shrnutí výsledků celkových a se zřetelem k pisateli podávají tabulky:

Velká písmena	45 %
Malá písmena	20 %
Velká i malá písmena	32 %
Zájmena se nevyskytují	3 %

	Matky	Otcové	Synové	Dcery
Velká písmena	52 %	67 %	0 %	13 %
Malá písmena	11 %	17 %	66 %	47 %
Velká i malá písmena	35 %	8 %	17 %	40 %
Zájmena se nevyskytují	2 %	8 %	17 %	0 %

Z tabulky je patrné, že epistolární etiketu v tomto ohledu nejvíce dodržovala rodičovská generace, zvláště pak otcové; nejméně o vnější vyjádření úcty k adresátovi dbali synové. Příčinou tohoto jevu opět může být (podobně jako u datace a lokalizace) vžitost dopisové formy na straně rodičů a naopak vliv elektronické komunikace bez stanovených pravidel na straně dětí.

5.3 Shrnutí

Rodinný dopis (jakožto specifický druh soukromé korespondence) poskytuje pisateli velkou svobodu a prostor pro kreativitu a aktualizaci. Je mnohem méně vázán pravidly než dopis oficiální. Přesto však se ve výzkumu potvrdilo, že základní struktura dopisu (lokalizace a datace, pozdrav a oslovení, úvod dopisu, vlastní obsah dopisu, závěr dopisu, pozdrav a podpis, postskriptum) zůstává více či méně zachována i ve sféře neoficiální, konkrétně rodinné.

Za obligatorní složky rodinného dopisu lze považovat pozdrav a oslovení, úvod, vlastní obsah a závěr dopisu a pozdrav a podpis. Jako méně závaznou lze označit datační a lokalizační složku a také postskriptum.

Nejdříve shrneme základní rysy obligatorních částí:

Z úvodních pozdravů bylo nejfrekventovanější *ahoj*, které bylo užíváno všemi pisateli – jak rodiči, tak dětmi. Oslovení však záviselo na tom, kdo byl autorem textu: rodiče oslovovali své děti jménem (často v hypokoristické podobě), děti používaly k oslovení adresáta označení rodinného vztahu (např. *Ahoj mami a tati*), nebo častěji adresovali text celé rodině (např. *Nazdar rodino*). Oslovení bylo též mnohdy rozvinuto shodným atributem *milý/milá* a ve většině případů explicitně vyjadřovalo kladný vztah mezi pisatelem a adresátem.

V úvodní části rodinného dopisu lze odhalit množství složek (např. pozdrav, líčení situace, ve které se nachází pisatel, nejrůznější metatextové poznámky ad.). Důležité však je zjištění, že místo důsledného dodržování epistolární etikety (např. poděkování, omluvy) je v rodinných dopisech (a to nejen v jejich úvodní části) akcentována citová složka posilující emocionální vazby mezi rodinou a jejím odloučeným členem (členy).

Vlastní obsah rodinného dopisu většinou nebyl jasně strukturován, objevovalo se množství témat, která na sebe nenavazovala, plynulost textu byla narušována asociačními odbočkami a autoři se často vraceli k tématům již dříve uvedeným. Tematická skladba byla velmi různorodá, nejfrekventovanější byly informace o rodinných příslušnících a o každodenním rodinném životě (hlavně v dopisech rodičovských), dále pak informace o počasí, zdraví, trávení volného času a o zaměstnání. Ve volbě témat bylo možno vysledovat jisté genderové a generační rozdíly, např. difference mezi zobrazovanými skutečnostmi v dopisech rodičů a dětí: zatímco mladá generace měla tendence v dopisech reflektovat osoby a jevy, které ji bezprostředně obklopovaly, starší generace dokázala vedle aktuálních témat

vyzdvihnout též hodnoty trvalé (např. rodinný život), a tím poskytnout adresátovi útěchu a pocit bezpečí.

Závěrečná pasáž zpravidla obsahovala přání (typické *měj se pěkně*), v rodičovských dopisech pak dominovaly rady a napomenutí vyjadřující rodičovskou starostlivost a péči a zároveň výchovné snahy. Nezřídka se též autoři zmiňovali o budoucím osobním setkání s adresátem a těšili se na něj.

Jako závěrečný pozdrav se opět nejčastěji používalo *ahoj*, ovšem už s mnohem nižší frekvencí než v úvodu. Druhým nejpoužívanějším pozdravem byla formule *Líbá* či *pusu posílá* typická hlavně pro ženy (matky a dcery), která explicitně vyjadřovala blízký citový vztah mezi aktéry písemné komunikace. Rodiče jako podpis výhradně užívali označení rodinného vztahu (*máma, táta; mamka, tatka*), výjimečně společně s křestním jménem (např. *tatka Vítek*). Děti se většinou podepisovaly křestním jménem v hypokoristické podobě, méně často pak v podobě neutrální; ojediněle se v podpisové části objevila přezdívka.

Jako méně závaznou můžeme označit složku „datace a lokalizace“. Alespoň jedna z jejích částí byla realizována ve $\frac{3}{4}$ zkoumaných textů, obě však v necelé polovině. Datační složka byla uváděna častěji - zřejmě proto, že informace o pobytu pisatele byly adresátovi známy.

Druhou nezávaznou složkou rodinného dopisu je postskriptum. Toto bylo využíváno pisateli hlavně k reflexi napsaného textu, k poskytnutí dodatečných informací či k pobavení adresáta.

Podrobná analýza prokázala, že rodičovská generace tenduje k dodržování zavedených epistolárních konvencí (realizace všech složek dopisu, užívání tradičních formulí, omluvy za nedokonalost dopisu apod.), zatímco generace dětí má sklony k jejich opomíjení či záměrnému narušování.

Velmi výrazným rysem rodinné korespondence, který se v textech z KSK dopisy projevil hlavně v oslovení, podpisu a postskriptu, je zapojení více pisatelů či adresátů do aktu komunikace. Jak již bylo zmíněno výše, děti často adresovaly dopis celé rodině, v závěru dopisu pro dítě byli obvykle podepsáni oba rodiče a případně i sourozenci. Tento druh soukromé korespondence tedy zjevně simuluje ústní komunikaci uvnitř malé, ale významné sociální instituce – rodiny.

5.4 Srovnání s dopisy kamarádkami

Kompoziční struktura rodinných dopisů, která byla analyzována v předchozí kapitole, byla následně srovnána s kompoziční strukturou menšího vzorku dopisů kamarádkých.

5.4.1 *Dopisy zahrnuté do srovnávací analýzy*

Z korpusu KSKdopisy bylo vybráno 20 prototypických komunikátů, jejichž autory i adresáty byly dívky – kamarádky ve věku do třiceti let (nejčastěji kolem dvaceti let). Konkrétně se jednalo o dopisy s evidenčními čísly 7, 10, 15, 18, 43, 47, 51, 56, 87, 137, 207, 232, 1035, 1802, 1811, 1815, 1816, 1821, 1846 a 1905. Cílem srovnání bylo zjistit, jak se uspořádání rodinného dopisu liší od uspořádání jiného typu soukromé (osobní) korespondence, a to typického kamarádkého dopisu, který je nejčastěji realizován právě mezi dívkami.

Nejdříve budou uváděny výsledky analýzy kompoziční struktury dívčích kamarádkých dopisů, které budou posléze porovnány s již zjištěnými rysy dopisů rodinných, případně s rysy rodinných dopisů psaných dcerami.

5.4.2 *Lokalizace a datace*

Lokalizace, datace	25 %
Datace, lokalizace	25 %
Pouze lokalizace	5 % ⁴⁴
Pouze datace	15 %
Ani datace, ani lokalizace	30 %

V kamarádkých dopisech se lokalizace a/nebo datace vyskytovala v 70 % zkoumaných textů, tedy přibližně stejně často jako v dopisech rodinných (76 %). Ve srovnání s rodinnou korespondencí lze však pozorovat mírný nárůst informací o místě, na kterém se pisatel nachází (KK⁴⁵: 55 %, RK: 43 %). Tímto se zdá být potvrzena myšlenka nastíněná již v předchozí kapitole – rodinní příslušníci mají povědomí o pobytu pisatele větší než kdokoli jiný, proto není třeba lokalizaci explicitně uvádět.

V souvislosti s lokalizací byl mezi rodinnou a kamarádkou korespondencí objeven jeden zásadní rozdíl: zatímco rodinní příslušníci se striktně drželi epistolární konvence (užívali pouze toponyma v nominativu nebo lokálu; v jediném případě bylo toponymum rozšířeno o místní určení *v práci*), v kamarádkých dopisech se již v první složce kompoziční struktury

⁴⁴ Zde je nutno upozornit na výpovědní hodnotu procentuálních dat. Zatímco 5 % v kamarádké korespondenci označuje výskyt daného jevu v jediném textu (a může se tedy jednat o výskyt zcela náhodný), 5 % v rodinné korespondenci má výpovědní hodnotu mnohem vyšší (výskyt přibližně v 5 textech).

⁴⁵ RK = rodinná korespondence, KK = kamarádká korespondence

dopisu vyskytovaly aktualizací prostředky (*Příliš tvrdá židle na to, aby se na ní dalo sedět; A Hólómóc (Pomóóc); Ji, Poukar. Čech + Novotný*⁴⁶).

Datační složka měla v obou skupinách dopisů podobnou formu (např. 14.8. 2000, 27.3. 97), v kamarádkách dopisech byla mnohdy ještě rozšířena (*dne 6.2. 2001; dne 23.07*) či aktualizována (22 – 23.9. 92 *n.l.*).

Srovnáme-li pouze dopisy psané dcerami s dívčími dopisy kamarádkami (pisatelkami jsou v obou případech dívky a mladé ženy, liší se adresát), dojdeme k závěru, že v listech pro rodinu byly epistolární konvence dodržovány méně často než v dopisech pro kamarádky (srov. DD⁴⁷: bez datace a lokalizace 40 % dopisů, datace a lokalizace v jakémkoli pořadí 26 %, pouze lokalizace 0 %, pouze datace 34 %; KK: bez datace a lokalizace 30 %, datace a lokalizace v jakémkoli pořadí 50 %, pouze lokalizace 5 %, pouze datace 15 %).

Datační a lokalizační složka zjevně není obligatorní pro pisatele rodinného dopisu ani pro pisatele dopisu kamarádky. Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami dopisů byl vyzorován hlavně v četnosti lokalizačních údajů, která byla mírně nižší v rodinných dopisech, a také v aktualizovaných vyjádřeních, která se vyskytovala pouze v dopisech kamarádky.

Podobné výsledky přineslo i detailnější srovnání dopisů od dcer a dopisů kamarádky: datační a lokalizační složka je mírně frekventovanější v druhých jmenovaných, v nichž se navíc mnohem častěji vyskytuje informace o místě pobytu pisatele.

5.4.3 Pozdrav a oslovení

Pozdravy a přívlastek

Ahoj	75 %
Čau	5 %
Buenos días	5 %
Těpéro	5 %
Moje nejmilejší	5 %
Pouze jméno a příjmení	5 %

Oslovení

Jméno – hypokoristikum	55 %
Jméno – neutr.	15 %
Mazlivé slovo	15 %
Iniciála	10 %
Jméno a příjmení	5 %

⁴⁶ Pravděpodobně jde o název jihlavské firmy, ve které pisatelka pracuje.

⁴⁷ DD = dopis od dcery

Kontakt s adresátkami kamarádkých dopisů byl navazován pozdravem (v 95 % textů) a oslovením (ve 100 %). Analýza rodinné korespondence poskytla podobné výsledky: pozdrav a/nebo oslovení se vyskytovalo ve všech zkoumaných textech.

Stejně jako v korespondenci rodinné, tak i v korespondenci kamarádké byl nejčastější pozdrav *ahoj*, který však byl užíván kamarádkami s mnohem vyšší frekvencí (RK: 50 %, KK: 75 %). Naopak přívlastky *milá*, *drahá*, které byly v rodinných dopisech velmi časté (RK: 34 %), se v kamarádké korespondenci neobjevily (jedinou výjimkou byl atribut *moje nejmilejší*). Zdá se, že tradiční epistolární formule Milý/Milá + jméno, Drahy/Drahá + jméno ztrácí popularitu mezi kamarádkami, kde jejich funkci přejímá výše zmiňovaný pozdrav *ahoj*. V písemné komunikaci s rodinou jsou však tyto formule dívkami stále hojně užívány (vyskytly se ve 40 % dopisů od dcer).

Pozdrav *čau* byl v kamarádké korespondenci ojedinělý – stejně jako v korespondenci rodinné, *nazdar* se v dívčích dopisech nevyskytlo ani jedenkrát, což potvrzuje dříve uvedenou domněnku, že se jedná o pozdrav výhradně mužský⁴⁸.

K vlastnímu oslovení adresátek používaly kamarádky (podobně jako rodinní příslušníci, konkrétně rodiče) nejčastěji jméno v hypokoristické podobě (např. *Vlastičko*, *Terko*, *Mišo*, *Kájulko*; ale i méně běžné tvary: *Leniš*; celkem KK: 55 %, RK: 55 %), méně pak jméno v neutrální podobě (např. *Pavlıno*, *Kláro*; KK: 15 %, RK: 9 %). Ve třech kamarádkých textech se objevilo mazlivé slovo (*Koblížku*, *Bobe*⁴⁹, *brouku*), ve dvou pak v oslovení figurovala pouze iniciála (*Ahoj L.*; *Moje nejmilejší!?? R****), v jediném případě bylo křestní jméno doplněno příjmením, navíc nebylo ve vokativu, nýbrž v dativu (*Teře [příjmení]*⁵⁰).

Dopisy od dcer nelze v tomto ohledu s kamarádkými srovnávat, neboť dcery v oslovení neužívaly jména, nýbrž označení rodinného vztahu adresáta/adresátů, popřípadě oslovovaly celou rodinu.

Podobně jako datační a lokalizační složka podléhal v kamarádkých dopisech aktualizaci i pozdrav a oslovení (*Těpéro Koblížku! Buenos días Kájulko!*), zatímco v rodinných dopisech byly kreativnější obměny ustálené oslovovací formule velmi řídké (otec: *Ahóój Tome!*). Rozšířené oslovení vyjadřující autorův vztah k adresátovi či adresátovu vlastnost se ve dvaceti analyzovaných kamarádkých dopisech objevilo dvakrát (*Ahoj Baruško, ty mrško*

⁴⁸ V rodinné korespondenci byl užít jen otcem a synem.

⁴⁹ Může se jednat i o přezdívku, z kontextu dopisu však tuto informaci nelze potvrdit.

⁵⁰ Příjmení bylo odstraněno před zařazením dopisu do korpusu.

jedna; *Ahoj Staničko, moje krásné a hodné sluníčko!*), v necelé stovce rodinných komunikátů pouze jednou (matka: *Můj milovaný [koblížku⁵¹], na másle smažený, na okně chlazený.*).

Lze tedy uzavřít, že složka „pozdrav a oslovení“ je závazná v písemném styku rodinném i kamarádkém. V rodinných dopisech se však více dodržují epistolární konvence (dokonce i v textech od dcer je frekventované tradiční oslovení Milý/Milá + jméno, Drahý/Drahá + jméno), zatímco v kamarádkých dopisech je patrnější touha po originalitě a inovativních obměnách (např. iniciála místo oslovení).

5.4.4 Úvod

Úvodní složka dopisu byla realizována ve všech zkoumaných kamarádkých dopisech a nejčastěji zahrnovala následující položky (samostatně nebo v kombinacích):

Poděkování za dopis atd.	40 %
Metatext	35 %
Situace pisatele	25 %
Omluva za odmlčení	15 %
Otázky „Jak se vede?“	10 %
Omluva za nedostatky dopisu	5 %
Pozdrav	5 %
Návaznost na dopis	5 %
Situace adresáta	5 %

V této oblasti je možno vysledovat velké rozdíly mezi kamarádkou a rodinnou korespondencí. Zatímco kamarádky v naprosté většině začínaly list poděkováním za dopis, pohlednici, fotografii apod. (KK: 40 %; např. *Asi před ruprecht (10 min) minutama jsem dostala Tvůj dopis. Dík.*), v rodinných dopisech se tato složka objevovala méně často (RK: 13 %). Totéž platí i o omluvách za odmlčení (RK: 2 %, KK: 15 %; např. *Strázně se stydím. (Nebo aspoň trochu.) Ty taková psavka a já⁵² ...*). Tyto výsledky lze vysvětlit v zásadě dvěma způsoby. Buď se v kamarádkých dopisech více dbá na zdvořilost⁵³ (podle Jiřího Krause (1996) jsou významové okruhy sloves *děkovat* a *prosit* jedním z nejnápadnějších projevů zdvořilosti, s. 30), nebo je korespondence mezi kamarádkami kontinuálnější a frekventovanější než korespondence rodinná, tudíž je možné v ní přímo navazovat na předchozí komunikáty a také vhodné omluvit se za přerušování písemného styku. Druhý

⁵¹ Přezdívka byla z dopisu odstraněna před zařazením do korpusu, podle kontextu ji však bylo možno doplnit.

⁵² Tato citace je příkladem dodržení Leechevy maximy pochvaly („Approbation Maxim“) a zároveň maximy skromnosti („Modesty Maxim“).

⁵³ Zdvořilost byla jednou z pisatelek kamarádkého dopisu reflektována, a zároveň zpochybnována: *Díky za „skládání“ dopis. No nejlepší je furt si děkovat – „slušnost (?) nechodí po horách, ale po lidech“ (?)*.

jmenovaný důvod se zdá pravděpodobnější. Podle obsahu mnohých kamarádkých dopisů totiž bylo zřejmé, že komunikace mezi pisatelkou a adresátkou probíhá převážně písemnou formou a osobní kontakty mezi nimi jsou (na rozdíl od rodinných příslušníků) ojedinelé.

Metatextové poznámky upozorňující na akt psaní a líčení autorovy momentální situace se objevovaly v obou skupinách dopisů, v kamarádkých dopisech však mírně častěji (metatext: KK: 35 %, RK: 27 %; situace: KK: 25 %, RK: 14 %) a v kreativnější podobě (např. *Už, už, už je to tady! Radujte se, veselte se. Konečně jsem sedla a píšu Ti!; Poněvadž našu mamínu chytila zase uklízení mánie, tak radši dělám, že se učím, takže se neděs jestli tento dopis bude dlouhý.*).

Zdravicí formule typu *zdravím Tě, přijměte všichni srdečné pozdravy*, které byly nejfrekventovanějším úvodem rodinných dopisů (RK: 35 %) a vyskytovaly se i v dopisech od dcer (DD: 13 %), se v dopisech kamarádkých vůbec neobjevily. Pouze jediný text obsahoval pozdrav následující za oslovením, tradičním epistolárním formulacím se však nepodobal: *Dobrý den, celý den, bába leze komínem.*

Srovnání dopisů kamarádkých s dopisy od dcer odhalilo (kromě již zmíněné odlišné frekvence zdravicích formulí) také rozdíl v dodržování tradiční kompozice dopisu. Zatímco samostatná úvodní složka byla realizována ve všech textech kamarádkých (KK: 100 %), dcery ji ve svých dopisech mnohdy vynechávaly (úvod chyběl v 33 % DD).

Zdá se tedy, že samostatná úvodní pasáž se objevuje pravidelněji v dopisech kamarádkých (KK: 100 %) než v dopisech rodinných (RK: 93 %; v dopisech od dcer je její výskyt ještě řidší: DD: 67 %). Rozdíl spočívá též v četnosti jednotlivých složek, např. zdravicí formule frekventované v dopisech rodinných (a také v dopisech od dcer) kamarádká korespondence vůbec neobsahuje, naopak poděkování za dopis a omluvy za odmlčení jsou častější v textech kamarádkých. Kamarádky též přistupují k realizaci úvodní části dopisu mnohem kreativněji než rodinní příslušníci.

5.4.5 Vlastní obsah dopisu

Vlastní obsah dopisu byl realizován ve 100% zkoumaných kamarádkých dopisů. V tomto ohledu by se tedy rodinná korespondence od kamarádké příliš nelišila. V čem se však obě skupiny výrazně odlišují, je tematická skladba. Následující výčet shrnuje oblasti, jimž se v písemné komunikaci věnovaly kamarádky:

Opačné pohlaví a vztahy k němu	60 %
Škola	50 %
Prázdniny, dovolené	45 %

Pocity	35%
Kamarádi, známí	35 %
Plán schůzky, setkání	30 %
Rodina	25 %
Zdraví	20 %
Kultura	20 %
Vztahy kamarádů	15 %
Zábava („pařby“)	15 %
Sport	15 %
Brigáda	10 %
Počasi	10 %

Podobný prostor, jaký je v rodinné korespondenci věnován příbuzným a událostem rodinného života (RK: v 61 % textů), zaujímá v kamarádské korespondenci téma opačné pohlaví (v dopisech nazýváno „kluci“) a vztahy k němu. Někdy je toto téma spíše okrajové – doprovází jiné informace z pisatelčina života, jindy je to ústřední motiv celého textu, celkově se však objevuje v 60 % komunikátů. Srovnáme-li to s frekvencí výskytu vztahových záležitostí v dopisech rodinných (RK: 2 %), dojdeme k závěru, že milostné problémy nejsou rozebírány s rodinnými příslušníky (tedy alespoň ne v písemné podobě), nýbrž s vrstevníky. Ovšem téma rodina z kamarádských dopisů úplně nevymizelo, vyskytuje se v celé čtvrtině analyzovaných textů (KK: 25 %). Obraz rodiny je podáván pohledem dospívající a „protestující“ generace (např. *Fotřík prohlásil, že na nás nemá náladu a šel na stavbu; ...protože to by mě máti vydělila*), ale i milujícími potomky, kteří si váží rodičovské podpory a hledají doma útěchu ve svízelných situacích (např. *Ale ne, nemůžu si na rodiče stěžovat. Mamka by za mě i dýchala. Mají mě oba moc rádi.*) či respektují rodičovskou autoritu (např. *týden budu u tebe, a týden ty u nás, už jsem to říkala i rodičům a ty souhlasili*). V kamarádských dopisech rodiče mnohdy vystupují jako přátelé a partneři, a to nejen z pohledu pisatelky, ale i adresátky (např. *mamka Ti moc děkuje, žes nám držela pěsti a pozdravuje vaši mamku*).

Druhým nejčastějším tématem kamarádských dopisů je škola (KK: 50 %). Z pochopitelných důvodů je komentována více než v dopisech rodinných (RK: 9 %, pouze v dopisech rodičů). Je to totiž oblast, kterou pisatelka i adresátka sdílejí, mají na ni stejný názor (rozdílný od rodičů, jejichž korespondenční postoj ke vzdělání může být shrnut do jediné výzvy: *uč se!*) a nemusí se bát svůj názor vyjádřit (např. *My máme takovýho debilna na fyziku - {následuje příjmení}. On nám to vůbec neumí vysvětlit a potom když máme blbě písemku tak se rozčíluje, jak to že to neumíme. No prostě blbec.*). Je též pravděpodobné, že

dcery nechtějí rodiče zatěžovat svými obavami z neúspěchu, proto je raději svěřují kamarádkám (např. *Nyní sedím nad biomatematikou a tluču hlavou o stůl. To bude oříšek!*).

Frekvence témat v dívčích kamarádkách dopisech se nápadně podobá frekvenci stejných témat v dopisech od dcer. Pro zajímavost uvedeme jejich výčet i s procentuálním vyjádřením výskytu: rodina (DD: 27 %, KK: 25 %), prázdniny, dovolené, výlety, tábory (DD: 34 %, KK: 45 %), zdraví (DD: 33 %, KK: 20 %), kultura (DD: 20 %, KK: 20 %), sport (DD: 13 %, KK: 15 %), brigády a zaměstnání (DD: 13 %, KK: 10 %). Mírný rozdíl lze pozorovat jen u dvou témat: zdraví, které má převahu v dopisech rodičům (zvláště v dopisech dcer dospělých, které radí svým rodičům, jak pečovat o zdraví, např. *Každopádně si myslím, že by ti na to mohl pomoci Colafit. Není to lék, je to čistý kolagen, který je důležitý pro stavbu chrupavek, kloubních pouzder, vaziva, kostí.*), a prázdniny a dovolené, které se častěji objevují v dopisech kamarádkám (ve formě plánování, jak společně stráví volný čas, např. *Vyber si termín, sežeň někde penízky na dopravu k nám a zpět a všechno ostatní už můžeš nechat na mne. Máme v našem baráčku pokojík pro hosty, maminka výborně vaří, pejsek štěká jenom přes den (vyjímecně v 7. hod. ráno) atd.* či ve formě prostého popisu aktivit, např. *No, pobyt v Náměšti neměl chybu, sice jsem nachytala pár klišát (mám totiž sladkou krev), ale bylo to úžasné. (...) Prošli jsme zámek i přilehlou oboru, kde jsme viděli asi stovku daňků ze vzdálenosti 10 metrů.*).

Struktura vlastního obsahu kamarádkách dopisů byla podobně neuspořádaná jako struktura dopisů rodinných. Plynulý tok textu byl narušován asociačními odbočkami, informacemi o momentálním dění a návraty k tématům již zmíněným (např. *Mám puštěný rádio a zrovna tam zpívají "My dva jdeme nečasem" chápeš to? Když jsme byli v Tatrách, tak jsme měli na pokojích telefon.*). Výběr témat byl pisatelkami často reflektován, mnohdy s implicitní omluvou (např. *Jsem strašná, viď? Poslední dny a já o škole asi začínám bejt na bednu.*).

Shrneme-li shody a rozdíly mezi vlastním obsahem rodinné a kamarádké korespondence, dojdeme k závěru, že uspořádání témat se u obou skupin dopisů výrazně neliší, tematická náplň je však rozdílná: v rodinných dopisech převažují informace o rodinných příslušnících (u dcer pak kromě rodiny počasí, jídlo a zdraví), zatímco textům od kamarádek dominují témata „kluci“ a „škola“.

5.4.6 Závěr

Závěrečná pasáž byla realizována ve všech kamarádkých dopisech a obsahovala podobné složky jako v dopisu rodinném. Jejich výčet je uspořádán v tabulce:

Přání „měj se“	50 %
Jiné přání	35 %
Žádost o odpověď	30 %
Explicitní konec	25 %
Žádost o vyřízení pozdravu	20 %
Rady	20 %
Omluva za nedokonalosti	15 %
Setkání	10 %
Pozdrav	10 %
Slib	10 %
Výtka	5 %
Vyjádření citu	5 %

Nejčastějším zakončením kamarádkého i rodinného dopisu (48 %) bylo přání *měj se (pěkně, krásně, fajn atd.)*, kamarádký dopis navíc obsahoval i jiná přání, často aktualizovaná (*takže zdar a buď v pohodě; měj se a směj se; tak Ti přeji šťastné a veselé dny pracovní a všední*). Rady, starostlivá napomenutí a výchovné poznámky typické pro rodičovskou korespondenci (RK: 32 %), se v dopisech kamarádek objevují s nižší frekvencí také (KK: 20 %), mají však často ironický podtext (např. *neuč se moc, jinak zhloupneš; nezlob; doufám, že nezlobíš, za klukama nechodíš, do hospody se nechodíš ožírat, nekouříš*), lze je pochopit i jako parodické reakce na výchovné snahy starší generace, vůči nimž se mládí staví kriticky. Upřímně míněné kamarádké rady jsou ojedinělé (např. *Hlavně, abys nám nechořela ty. Musíš hodně vitamínů a čerstvý vzduch*).

Závěr dopisu byl explicitně naznačen mnohem častěji v kamarádkém komunikátu (KK: 25 %) než v komunikátu rodinném (RK: 5 %). Srovnání s dopisy od dcer však prozradí, že formule typu *Už budu končit* či *A to už je opravdu všechno* jsou pro korespondenci mladých dívek příznačné (srov.: DD: 27 %, KK: 25 %).

Rozdíl mezi rodinnými a kamarádkými komunikáty lze také pozorovat ve frekvenci závěrečných omluv za nedostatky textu. Zatímco v rodinných dopisech se objevovaly zřídka (RK: 3 %), v kamarádkých dopisech jsou častější (KK: 15 %), přičemž omluva může být vyjádřena pouze implicitně (např. *Odpusť mé primitivní, neumělecké přání; kdyby se ti ten dopis zdál moc dlouhý, tak ho čti na pokračování. To víš, když já něco začnu psát...*)⁵⁴. Znovu se tedy nabízí otázka kladená už v hodnocení úvodní části komunikátů: Dbá se

⁵⁴ Příklad dodržení Leechovy maximy skromnosti („Modesty Maxim“).

v kamarádkách dopisech více na zdvořilost? Vzhledem k tomu, že v úvodu kamarádky děkovaly přibližně třikrát častěji než rodinní příslušníci (RK: 13 %, KK: 40 %), omlouvaly se asi sedmkrát častěji (RK: 2 %, KK: 15 %) a v závěru kamarádkých dopisů se prosba za odpuštění objevila pětkrát častěji než v závěru dopisů rodinných, zdá se, že kamarádký vztah (byť velmi blízký) zahrnuje důslednější reflexi zdvořilostních maxim (především maximy pochvaly a skromnosti) než vztah k nejbližším členům rodiny. K úplnému potvrzení této domněnky by však bylo třeba analyzovat větší vzorek kamarádké korespondence, dvacet komunikátů je na hranici reprezentativnosti.

Další složky závěrečné části dopisu se vyskytovaly v kamarádkách i rodinných textech přibližně stejně často (např. slib, že pisatel napíše, zavolá apod. RK: 9 %, KK: 10 %, žádost o vyřízení pozdravu: RK: 11 %, KK: 20 %, žádost o odpověď: RK: 22 %, KK: 30 %).

Závěrečná pasáž textů kamarádkých byla opět srovnána se závěrečnou pasáží textů od dcer. Byly objeveny shody, např. již zmíněná podobná frekvence explicitního závěru, dále pak stejně časté pozdravy (DD: 13 %, KK: 10 %) a zmínky o osobním setkání (DD: 13 %, KK: 10 %). Za rozdílnou lze považovat četnost závěrečných přání (DD: 27 %, KK: 50 % + 35 %), omluv za nedostatky textu (DD: 0 %, KK: 15 %) a také žádosti o odpověď (DD: 13 %, KK: 30 %). Poslední jmenovaný rozdíl opět upozorňuje na fakt, že korespondence mezi kamarádkami je pravděpodobně kontinuálnější než korespondence mezi rodinnými příslušníky.

Závěrečná část dopisu má podobné rysy jak v korespondenci rodinné, tak v korespondenci kamarádké. Lze však vyzorovat dvě výrazné odlišnosti: kamarádky se častěji omlouvají za nedostatky odeslaného textu, rodiče častěji (a upřímněji) radí svým dětem a snaží se na ně výchovně působit. Srovnání textů od dcer s texty kamarádkými odhalilo difference především ve frekvenci a originalitě závěrečných pozdravů a potvrdilo již dříve uvedenou domněnku, že korespondence mezi dívkami je kontinuálnější než korespondence mezi členy rodiny.

5.4.7 Pozdrav a podpis

Pozdrav a/nebo podpis se vyskytoval ve všech zkoumaných kamarádkých dopisech. Podobně jako v analýze rodinné korespondence i zde shrneme obě složky:

Pozdrav

Čau	45 %
Ahoj	15 %
Pápá/Pa	10 %

Nazdáárek	5 %
Loučí se	5 %
Zdar	5 %
S pozdravem	5 %
Zdraví Tě	5 %
Bez pozdravu	5 %

Na rozdíl od rodinné korespondence, kde převažoval pozdrav *ahoj* (RK: 34 %, KK: 15 %), se v kamarádské korespondenci dávala přednost pozdravu *čau* (RK: 14 %, KK: 45 %). Tradiční formule *S pozdravem* a *Zdraví Tě* se objevily pouze ve dvou komunikátech (KK: v 10 %), v rodinných dopisech byly frekventovanější (dokonce i v dopisech od dcer: DD: 20 %). Naopak dětské *pa/pápá* bylo častější v dopisech kamarádských (RK: 3 %, KK: 10 %). Ostatní pozdravy zaznamenané v tabulce se vyskytly v kamarádských komunikátech vždy jedenkrát.

Kamarádská korespondence se vyznačuje úplnou absencí pro rodinný dopis běžných formulí *Pusu posílá* či *Libá*, popř. *Pac a pusu* (po *ahoj* byly druhým nejčastějším rozloučením v RK – celkem ve 30 % dopisů, objevily se i v textech od dcer: DD: 20 %). Takto intimní pozdravné formule by mezi kamarádkami pravděpodobně zněly bizarně, v rodinném kruhu jsou však přirozenou reflexí citových vazeb mezi rodiči a dětmi a v jejich korespondenci je lze považovat za ustálené.

Podpis

Jméno – neutr.	40 %
Jméno – hypok.	30 %
Aktualizace	10 %
Obrázek místo podpisu	5 %
Iniciála	5 %
Jméno + příjmení	5 %
Bez podpisu	5 %
Atribut „Tvoje“	10 %

Stejně jako v rodinné korespondenci i zde zůstal bez podpisu pouze jediný komunikát (byl zakončen *Ahoj!!!*). V podpisové části se křestní jméno v neutrální podobě objevovalo mnohem častěji v textech kamarádských (KK: 40 %) než v dopisech rodinných (RK: 5 %). Také v dopisech od dcer byla jeho frekvence nižší (DD: 27 %) než v komunikátech psaných kamarádkami. Zdá se tedy, že dívky v dopisech rodičům rády vystupují jako děti (užívají hypokoristické podoby svých jmen – DD: 47 %), v dopisech kamarádkám však preferují pozici dospělé osoby.

Podíváme-li se na oslovení adresátek a podpisy autorek v jednotlivých kamarádkých listech, povšimneme si, že ve vztahu k adresátkám se často užívá hypokoristikum, zatímco signatury autorek jsou neutrální. I tento nepatrný jev může svědčit o větší zdvořilosti v kamarádkých dopisech. Pisatelky familiárním oslovením vyjádří svůj blízký vztah k adresátce, ze skromnosti však uvedou svoje křestní jméno v neutrální podobě a nechávají na kamarádce, aby se sama rozhodla, jak je v dalším dopise osloví.

Mezi oslovením adresátek a podpisy autorek lze objevit i jistý paralelismus, který se nevyskytoval v dopisech rodinných, např. *Ahoj Leniš, ... Blaniš; Ahoj L. ... Čau B.; Moje nejmilejší R*** ... Sim.*

V rodinné korespondenci se objevilo několik aktualizovaných podpisů (*Vaše jediná a cele jedinečná Danielka; líbá vás vaše !dospělá! Simonka; tvoje a jen tvoje mamka*), v kamarádkých dopisech však podpisy nabývají ještě originálnější podoby (*Tvýj Věr; FED P 37 Ha; obrázek ježka*) a jsou aktualizovány častěji.

Ze srovnávací analýzy textů kamarádkých a textů od dcer vyplynul (kromě již zmíněné odlišné frekvence hypokoristických podob jmen v podpisu) ještě jeden zajímavý rozdíl, a to v užívání přivlastňovacího zájmena „Tvoje/Vaše“. Zatímco atribut „Vaše“ se objevil v nadpoloviční většině dopisů od dcer (DD: 53 %), v komunikátech kamarádkých přivlastek „Tvoje“ nebyl četný (KK: 10 %). Zdá se tedy, že dcery si uvědomují svou přináležitost k rodině a svůj citový vztah k adresátům (a do jisté míry i závislost) demonstrují právě užíváním přivlastňovacího zájmena v podpisu.

Závěrečný pozdrav a podpis jsou obligatorní složky rodinného i kamarádkého dopisu. V rodinném dopisu lze však pozorovat větší tendenci k užívání tradičních epistolárních formulí, kamarádký dopis se jeví originálnějším. A zatímco pozdravy a podpisy v rodinném dopise explicitně vyjadřují blízký citový vztah mezi pisatelem a adresátem, kamarádký dopis je v tomto ohledu spíše neutrální.

5.4.8 Postskriptum

Postskriptum bylo realizováno v 25 % analyzovaných kamarádkých dopisů, tedy přibližně stejně často jako v dopisech rodinných (RK: 23 %) i v dopisech od dcer (DD: 26 %). Ve všech případech bylo označeno – stejně jako v dopisech od dcer. Obsah byl velmi různorodý – od prosté žádosti o vyřízení pozdravu až po relativně dlouhé pozvání či velké množství vtipných citátů.

Na rozdíl od rodinného dopisu se však v této (ani v žádné jiné) části dopisu nepřipojil jiný pisatel (byť jen s krátkým pozdravem) a zároveň se pisatelky přímo neobracely na nikoho jiného než na adresátka.

Obsahem ani frekvencí se postskripta v rodinných a kamarádských dopisech neliší, diferencuje je pouze počet pisatelů, který je realizuje, a počet adresátů, kterým jsou určena.

5.4.9 Poznámka: Zdvořilostní užívání zájmen

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, signalizátorem zdvořilosti v komunikaci je vykání. V rodinné korespondenci se neobjevilo vůbec, v kamarádské korespondenci se vyskytlo v jediném komunikátu, bylo však použito s humorným podtextem až v závěrečné části dopisu (*Tak, slečno Vladislávko, mějte se pěkně, porozmýšlejte o mé nabídce* atd.).

Užívání velkých a malých písmen při psaní zájmena „ty“ je shrnuto v tabulce:

Velká písmena	55 %
Malá písmena	30 %
Velká i malá písmena	15 %

Srovnáme-li rodinné a kamarádské dopisy, dojdeme k závěru, že v kamarádské korespondenci se objevovalo častěji důsledné užívání velkých písmen (RK: 45 %, KK: 55 %) i malých písmen (RK: 20 %, KK: 30 %), nekonzistentnost se však vyskytovala řidčeji (RK: 32 %, KK: 15 %).

Ve srovnání s kamarádkami psaly dcery zájmeno „ty“ s velkým písmenem výrazně méně často (DD: 13 %, KK: 55 %).

Pro domněnku, že se v kamarádských dopisech dbá na zdvořilost více než v dopisech rodinných, tedy do jisté míry mluví i procento dopisů, v nichž se důsledně dodržuje psaní zájmen s velkým písmenem. Znovu je však nutno podotknout, že pro spolehlivý závěr výzkumu by bylo třeba vyhodnotit větší vzorek kamarádské korespondence.

5.5 Závěrečné shrnutí

Kompoziční struktura rodinného dopisu a dopisu kamarádského se příliš neliší. V obou skupinách lze za obligatorní složky považovat pozdrav a oslovení, úvod, vlastní obsah a závěr dopisu a pozdrav a podpis. Méně závazná je pak datace a lokalizace a postskriptum.

Mezi oběma typy dopisů však lze najít i nesporné rozdíly. V rodinných dopisech jsou častěji dodržovány epistolární konvence (např. tradiční úvodní formule *Milý/á, Drahý/á + jméno*, závěrečné formule *S pozdravem, Zdraví Tě*; ustálená forma datační a lokalizační složky), a to i v dopisech od dcer, zatímco kamarádský dopis se vyznačuje větší originalitou (např. pozdravy *Těpéro, Buenos días*; oslovení *Leniš*; závěrečná přání a podpisy). Naopak se zdá, že v kamarádské korespondenci je kladen větší důraz na zdvořilostní prvky než v korespondenci rodinné (poděkování, omluvy, zájmena druhé osoby psaná s velkým písmenem). Rozdílná je též tematika rodinných a kamarádských komunikátů.

Odlišnosti lze vypožorovat i ve ztvárnění vztahu pisatele a adresáta. Zatímco v rodinné korespondenci je ve většině případů patrný intenzivní emocionální vztah (např. v osloveních, rozloučeních, podpisech, úvodních a závěrečných pasážích, v nichž je kladný citový vztah k adresátovi explicitně vyjádřen), kamarádské dopisy jsou v tomto směru neutrálnější. V rodinných dopisech bývá naznačena mírně nadřazená pozice rodičů (rady, napomenutí, výchova), v kamarádských dopisech je postavení komunikantů rovnocenné, případně je výchovná „rodičovská“ role pisatelky parodována.

Komparace rodinné a kamarádské korespondence z hlediska kompoziční struktury dopisů a náplně jejich jednotlivých částí tedy odhalila jisté shody, ale prokázala i značné rozdíly mezi těmito dvěma druhy soukromé písemné komunikace.

6 Jazykový rozbor

O jazykovém kódu soukromé korespondence jsme pojednali již v teoretickém úvodu, nyní shrneme jen základní fakta. Vzhledem k tomu, že soukromé dopisy jsou komunikáty sice psané, avšak neoficiální a do značné míry spontánní (nepřipravené), nelze předpokládat, že by v nich byla striktně užívána spisovná čeština. Marie Krčmová (1996) uvádí, že pro psané projevy je charakteristický spisovný jazyk, „v soukromé psané komunikaci jsou však nezáměrné odchylky od spisovného standardu spíše pravidlem“ (s. 59). V dopisech soukromého charakteru se užívá především tzv. běžně mluvený jazyk (běžná mluva), nástroj běžné denní komunikace, v jehož funkci se může uplatnit kterákoli ze stabilizovaných variet národního jazyka (od spisovného jazyka až po nářečí), často je užívána obecná čeština či nivelizovaná podoba nářečí (Krčmová 1996, s. 58).

6.1 Dopisy zahrnuté do analýzy

Pronikání prvků mluveného jazyka a nespisovnosti do soukromé rodinné korespondence bylo podrobně sledováno na vyváženém sondážním vzorku dvaceti reprezentativních dopisů, konkrétně na 5 textech od otců (dopisy s evidenčními čísly 1018, 1048, 1134, 1222 a 1745), 5 textech od matek (1098, 1139, 1164, 1264 a 1348), 5 textech od synů (286, 902, 1012, 1115, 1539) a 5 textech od dcer (444, 763, 1005, 1169, 1823). Příklady některých zjištěných rysů však byly hledány i v dopisech ostatních⁵⁵. Jestliže citace provázející následující analýzu nepocházejí z výše zmíněných dvaceti textů, jsou doplněny o evidenční čísla dopisů, z nichž byly přejaty.

Analýza sledovala pět základních oblastí: hláskosloví, morfologii, lexikum, syntax a pravopis.

⁵⁵ Zbýlých 78 komunikátů, které byly analyzovány v předchozí kapitole.

6.2 Analýza

6.2.1 *Hláskosloví*

Při analýze hláskoslovných jevů bylo možno rozlišit tři nejběžnější typy odchylek od standardu: prvním z nich je úženi *é* v *i/y*⁵⁶, které postihuje dopisy všech dětí bez rozdílu pohlaví, navíc jej lze objevit v jednom textu otcovském. Úženi v kořeni je řidší (2 výskyty: syn: *nejdýl jsme fasovali věci; lítání*), mnohem častěji se objevuje v koncovkách (např. otec: *To už bys měl mít zjištěný*; dcera: *ono to zas není tak hrozný*; syn: *jaký to tu je*; o tomto jevu podrobněji pojednáme v následujícím oddíle 6.2.2). Druhým typem hláskoslovných odchylek je diftongizace *y* v *ej*⁵⁷ zaznamenaná v dopisech dětských a jednom mateřském. Kořen podléhá změně méně často (4 výskyty: syn: *tejden; mejdla; bejt*; dcera: *hejbat*) než koncovky (např. matka: *buď je táta naštvanej, nebo...*; dcera: *každej je rád*; syn: *celej den zabitej*), o nichž bude také řeč později. Třetím typem hláskoslovné odchylky je nedodržování spisovné kvantity samohlásek (různého typu a původu), které se objevovalo převážně v dopisech od dcer (celkem pětkrát: *napišu, jaké máme jméno; myslím na hry a né na chyby; Lukáš byl včera rýt u dědečka; kdo to chytne, může bit [vybíjená]; až přijde kolegyně*), jeden případ byl zaznamenan v komunikátu od otce (*je březan a né leden*) a jeden v dopise od syna (*stříhali jsme se*).

Dalším zkoumaným hláskoslovným jevem bylo protetické *v-*, které je podle Hronka a Sgalla (1992) typické pro běžnou mluvu Čech i velké části západní a střední Moravy (s. 33), kde všude je nářečně náležité (ČJA5, s. 370). Tento jev však nebyl zaznamenan ani v jediném komunikátu.

Pro názornost shrneme počty výskytů jednotlivých jevů v tabulce:

	Otec	Matka	Syn	Dcera	Celkem
Úženi <i>é</i> v <i>i/y</i> celkem	5	1	15	4	25
Diftongizace <i>y</i> v <i>ej</i> celkem	0	3	8	6	17
Kvantita	1	0	1	5	7
Protetické <i>v-</i>	0	0	0	0	0

⁵⁶ Územní rozsah tohoto jevu v tradiční nářeční vrstvě zahrnuje nářečí česká v užším smyslu, nářečí středomoravská a západní okraj nářečí východomoravských. Změna neproběhla ve většině nářečí východomoravských a v nářečích slezských (Cípar 2008, s. 23). Podle Hronka a Sgalla (1992) je úženi *é* v *i/y* jedním z charakteristických rysů obecné češtiny (s. 30).

⁵⁷ Diftong *ej* (původem *z.y*) je rozšířen především v nářečích českých v užším smyslu, v části nářečí středomoravských a na třech malých ostrůvcích v oblasti nářečí východomoravských (konkrétně na Břeclavsku, Vsetínsku a Uherskohradištsku; ČJA5, s. 80 – 81). Diftongizace *y* v *ej* je typická i pro obecnou češtinu (Hronek, Sgall 1992, s. 32).

Jak je patrné z výsledků analýzy, hláskoslovné odchylky od spisovné normy jsou charakteristické spíše pro dopisy dětí (zvláště pak synů). Matky a otcové jsou při formulaci textů opatrnější a kladou větší důraz na spisovnost. Pokud se týče jednotlivých typů odchylek, zdá se, že úženi *é* v *i/y* je jevem celkově nejfrekventovanějším, diftongizace *y* v *ej* se projevuje spíše v dopisech dětí, nedodržení spisovné kvantity samohlásek v dopisech dcer. Protetické *v-* se překvapivě v sledovaném vzorku rodinné korespondence nevyskytlo vůbec.

6.2.2 Morfologie

Nespisovné prvky se vyskytly v tvarech všech ohebných slovních druhů.

V oblasti substantivní deklinace jsme nejčastěji objevovali substandardní tvary instrumentálu plurálu maskulin i feminin⁵⁸ (v rodičovských dopisech jen dva případy: otec: *pauzama*; matka: *s Holandánama*; dále syn: *s klukama*; *s kanadama*; ale též *s postelami* (sic!); dcera: *s lyžema*; *s kolínkama*). Byl též objeven jeden substandardní (nářeční) tvar maskulina v dativu plurálu (syn: *klukom*⁵⁹ *ještě napíšu*) a feminina v akuzativu singuláru (syn: *na večeru*⁶⁰).

Ve složené deklinaci adjektiv a zájmen (a částečně též číslovek) se projevuje již zmíněné úženi *é* v *y*, a to v koncovkách nominativu singuláru neuter (např. otec: *vím, že je to pro tebe těžký*), lokálu singuláru feminin (např. syn: *na celý jedný stránce*) a v unifikovaném nominativu (např. dcera: *nějaký reje*) a akuzativu plurálu maskulin a feminin (např. syn: *jsem toho měl plný zuby*; *šáhmul jsem si i na ostrý rakety*). Podobně diftongizace *y* v *ej* byla zaznamenána v koncovkách nominativu (např. matka: *takovej hodnej koniček*; dcera: *každej je rád*) a akuzativu singuláru maskulin (syn: *minulej tejden jsem na něm byl*). Tyto jevy (jak úženi, tak diftongizace *y* > *ej*) se v jednotlivých textech vyskytují spíše nahodile, jejich důsledné užívání lze objevit pouze v jediném dopise od syna (např. *Jinak počasí je tu drsný, jídlo hmusný a mazáci, když se ožerou, hustý. [...] lítání je – Út, St, Čt – a to je celej den zabitej – právě minulej tejden jsem na něm byl*). Nářeční rys v deklinaci přivlastňovacího

⁵⁸ Nářeční tvary instrumentálu plurálu lze podle ČJA rozdělit na dvě základní skupiny: tvary zakončené na *-ma* (celé Čechy, střední Morava a část Moravy východní) a tvary zakončené na *-mi* (především Slezsko a část východní Moravy). Samohlásky předcházející koncovce *-ma/-mi* se různí (*-ama*, *-ema*, *-ima*, *-oma*; *-ami*, *-emi*, *-imi* apod., viz ČJA4, s. 272). Podle Hronka a Sgalla (1992) je zakončení *-ma* jevem obecněčeským, který se rozšiřuje i na Moravu (s. 38). Tvar *postelami* s rysy hyperkorekce se objevil v textu od pisatele z východních Čech.

⁵⁹ Podle ČJA je zakončení dat. pl. *-om* (krátká varianta o-kmenové koncovky *-óm*) typické pro západní úsek jihozápadočeských nářečí a větší oblast východomoravských nářečí s přilehlým pásem středomoravských nářečí (ČJA4, s. 224). Tento jev byl zaznamenán v dopise od pisatele z okolí Velké nad Veličkou (tedy z oblasti východomoravských nářečí, kde je zakončení *-om* nářečně náležité).

⁶⁰ Neprovedení přehlásky *'u* v *i* – hláskoslovný jev projevující se v morfologii, a to především na východní Moravě a v oblasti českomoravských nářečí (ČJA4, s. 126 – 127). Tvar *večeru* pochází z textu od pisatele z oblasti Chrudimi, kde tento jev není nářečně náležitý.

adjektiva typu „matčin“ byl nalezen taktéž v dopise synovském (*Markovo*⁶¹ *učitelka je taky s klukem spokojená.*).

Nespisovné formy se objevovaly i v zájmené deklinaci, konkrétně v akuzativních tvarech osobního zájmena **ona**, a to pouze v komunikátech psaných dětmi (syn – jediný text: *její učitelka jí*⁶² *velice chválila; nevím, jestli jí mám brát vážně; když jí necháme, tak už se sama obleče; dcera: obálka je psaná na ní*).

Slovesné tvary vykazují též znaky nespisovnosti. Objevují se např. substandardní formy s elizi poslední hlásky (otec: *zase napíšem*; dcera: *proto si vyberem*⁶³ *název; matka: a tak tatka řek*⁶⁴; dcera: *ten dopis daj*⁶⁵ *na nástěnku*), byla též zaznamenána celá řada nesprávně utvořených kondicionálových forem (včetně hyperkorekce) - výhradně v dopisech dětí (dcera: *aby jsme se přesunuli; kdy by jste mohli dojet; kdyby jste nevěděli; syn: kdyby jsme měli čtyři; co kdyby jsi se taky ozvala*). Výrazně nářeční tvary sloves se vyskytly v dopise synovském (*su*⁶⁶ [*jsem*]; *sú* [*jsou*], *převezú*⁶⁷).

Na druhou stranu však byly v některých textech objeveny i prvky vyššího stylu, případně na hranici knižnosti, např. jmenné tvary adjektiv (otec: *My jsme všichni zdraví*; syn: *Máme tu naplánovány společné akce*) a slovesa 1. třídy (vzor *maže*) a 3. třídy (vzor *kupuje*) ve tvaru 1. osoby singuláru zakončená na *-i* (syn: *píši vám, osprchuji se*).

Počet výskytů jednotlivých jevů opět shrneme v tabulce:

	Otec	Matka	Syn	Dcera	Celkem
Sufix <i>-(a)ma</i>	1	1	3*	2	7
<i>é > í/ý</i> v koncovce	5	1	13	4	23

⁶¹ Tento tvar vznikl ustrnutím formy nom. sg. n. přídavného jména přivlastňovacího a jeho využitím pro všechny rody, obě čísla a všechny pády (analogie podle přivlastňovacího zájmena *jeho*). Objevuje se v jihozápadních Čechách (ČJA4, s 312 – 316). Nářeční původ pisatele nebylo možno zjistit (v KSKdopisy uvedeno pouze místo pobytu – Skotsko).

⁶² Akuzativní tvar *jí* vznikl přehláskou *u* v *i* a následným analogickým dlužením podle adjektiva měkkého typu (vzor *jarní*). Vyskytuje se v českých nářečích v užším smyslu (ČJA4, s. 354, 357). Nářeční původ pisatele nebylo možno zjistit (v KSKdopisy uvedeno pouze místo pobytu – Skotsko).

⁶³ *Příruční mluvnice češtiny* označuje tvary typu *nesem, tisknem, kupujem* za substandardní (s. 313), v akademické *Mluvnici češtiny 2* jsou považovány za tvary hovorové (s. 430).

⁶⁴ Formant *-l* v přičestí minulém se v dialektech zachovává jen na většině Moravy, kdežto v celých Čechách s drobnými přesahy na Moravu a odděleně v nářečích slezských a přilehlé oblasti východomoravských nářečí zanikl (ČJA4, s. 516). Hronek a Sgall (1992) označují elizi koncového *-l* v přičestí minulém za obecněčeský jev (s. 57, 58). Pisatelka dopisu, v němž se tento jev objevil, pochází z Chrudimska, kde je elize *-l* nářečně náležitá.

⁶⁵ Elize koncového *-i* ve 3. osobě plurálu sloves 5. třídy je typická pro severovýchodočeská nářečí (ČJA4, s. 457), je také rysem obecné češtiny (Hronek, Sgall 1992, s. 59). Pisatelka dopisu, v němž se tvar *daj* objevil, pochází z okolí Brna, kde tento jev není nářečně náležitý. Jedná se tedy zřejmě o projev pronikání obecné češtiny na Moravu.

⁶⁶ 1. osoba singuláru slovesa *být* má tvar *su* na střední a částečně i východní Moravě (ČJA4, s. 605). Tento tvar se objevil v komunikátu od pisatele z Velké nad Veličkou, tedy z oblasti východomoravských nářečí.

⁶⁷ V obou tvarech neproběhla diftongizace *ú* v *ou*, což je typické pro nářečí východomoravská a slezská (ČJA5, s. 98). Pisatel, v jehož textu byly oba tvary zaznamenány, pochází z Velké nad Veličkou, kde je tento jev nářečně náležitý.

ý > ej v koncovce	0	3	5	5	13
Substandardní tvar zájm. <i>ona</i>	0	0	3	1	4
Substandardní slovesné tvary	1	2	5	2	10
Substandardní kondicionál	0	0	2	3	5
Vyšší styl/kniž.	1	0	3	0	4

*započítáváme i tvar *postelami*

Podobně jako v hláskosloví i v morfologii se standardu drží více rodiče než děti. Nejméně o spisovnost dbají synové, překvapivé však je, že v jejich dopisech se objevilo i nejvíce prvků stylově vyšších až knižních. Za zmínku též stojí, že rodiče (na rozdíl od dětí) ovládají spisovnou deklinaci zájmena *ona* (*ji – jí*) a umí vytvořit spisovný tvar kondicionálu. Nespisovné morfologické prvky v jejich textech ve velké míře souvisí s hláskovými odchylkami od spisovné normy (nejvíce substandardních tvarů v dopisech otců bylo způsobeno úžením *é* v *i/ý*, v dopisech matek pak diftongizací *y* v *ej*).

6.2.3 Lexikum

Slovní zásoba rodinné korespondence se vyznačuje značnou expresivitou. Kladné emocionální zabarvení je patrné zejména v hypokoristických podobách vlastních jmen, které pisatelé užívají jak k oslovení adresáta (často i několikrát v průběhu dopisu) a v podpisu, tak k označení dalších rodinných příslušníků a kamarádů (např. otec: *Verunečko, Verunko, Verči; o Filipkovi, Pájo; Joži, Saška*; matka: *Pepíno, myslím na Rendu; Zdeni, Vládík; Janičko; Evičko, Evinko; Irenko, Zuzanka, Květuška*; syn: *Haničko, Haňuňu, Kája*; dcera: *s Kykynou; Terka, Vilík; Peťka; Simonka* atd.). Frekventovaně se též vyskytují hypokoristické a deminutivní podoby substantiv označujících rodinné vztahy, a to jak v oslovení a podpisech (např. otec v podpisu: *táta; taťka*; matka v podpisu: *maminka; mami; mamka*; syn v oslovení: *tati; mami; mamko; mamčo*; dcera v oslovení: *rodinko, mami, tati*), tak v textu (hlavně *babička, dědeček*). Mnohdy jsou rodinní příslušníci označeni hypokoristiky nebo pragmatickými deminutivy utvořenými od jiných podstatných jmen (např. otec: *koči* [= “*dcera*“]; syn: *andílkové* [= “*synové*“]; dcera: *malej smrádek* [= “*sestra*“]). Hypokoristické nebo zdobné podoby se objevují i v souvislosti s domácími mazlíčky (matka: *Ferda; Dorinka, koníček*) či v případě, kdy chce pisatel signalizovat zainteresovanost vůči sdělované věci (např. otec: *psaničko*; matka: *na kosteličku; pivko*).

Záporný postoj pisatele vyjadřují pejorativa a vulgarismy, které se vyskytují nejčastěji v dopisech synů hodnotících vojenskou službu (např. *dávat hadry do skříňky* [= oblečení]; *mazáci, když se ožerou, ...; tak vám opět píšu z toho blbákova; jezdil po Praze jak vůl; proslov s majorem (buzerant); tati, dojeď se strýcem vyvraždit ty zasrané gummy*), jedenkrát též v dopise od dcery (*máme zde taky dva kluky a ten jeden pořád říká vole. No tak mu říkáme vůl*). Pejorativa jsou v mnohých dopisech užívána s cílem humorného efektu, v kontextu vyznívají kladně (např. otec: *Dan čumí z okna; nebo z toho zblbneš; špindírové* [= kamarádi]; *větší a větší a větší gauner ... normální pecivál* [= pes]; *místní havěť* [= zvířátka]) nebo jsou součástí ustálených slovních spojení (syn: *já si radši zavřu hubu*).

Podíváme-li se na lexikum rodinné korespondence z hlediska sociálního, konkrétně z hlediska slangové příslušnosti, objevíme několik slov náležejících do vojenského slangu (syn: *mazáci, fasovali, volavka [mladý voják], 7 dnů basy natvrdo [vězení]; po žoldu*).

Do oblasti nespisovné dále patří výrazy pocházející z obecné češtiny (např. otec: *vyhecovali, prachy*; matka: *prachy, kalup*; syn: *šáhnul, chmátnul, štamprdle*; dcera: *furt*)⁶⁸ a výrazy, které jsou jako nespisovné označeny *Slovníkem nespisovné češtiny* (otec: *vykašli se*; matka: *záhul*; syn: *šurovali*).

Ve zkoumaných textech bylo též objeveno několik frazémů, zvláště v dopisech matek (*ten se učí, až se z něj kouří; musíš mu držet palec; skákat radostí až do stropu*) a v dopisech synů (*jsem toho měl plný zuby – ve dvou textech; makáme jak buci; kanady [jsou] jakš takš; první den stál za houbi*). Dále uvedeme příklady frazémů nalezených v ostatních dopisech – mimo dvacet vybraných (matka: *kdo chce kam, pomůžeme mu tam – č. 1149; to bylo čóro móro, Jitka už je jako meruna – č. 1112; každý je strůjcem svého štěstí, chystám se na kutě – č. 1279; dcera: až ji chytne rapl – č. 130; kdyby jsi se dala do gala – č. 1702 atd.*).

Z hlediska funkčněstylového je vedle prvků prostěsdělovacího stylu možno zaznamenat i dva odborné termíny (otec: *varianty datových kombinací [výpočetní technika]*; matka: *protektorovat všechny gummy [automobil]*).

Při pátrání po prvcích knižních a archaických byl nalezen pouze jeden lexém, a to sloveso *hovořit* v dopise od syna (*Piši vám v den, kdy jsem obdržel váš balík (...) a kdy jsem hovořil s tatškou*). Výsledkem zkoumání jazykové kreativity bylo též pouze jediné slovo: tázací zájmeno *jakové* v dopise od otce (*Jakové tam máte počasí?*), které vzniklo zřejmě pod vlivem zájmena *takové*. Ani analýza dopisů nezahrnutých do detailního jazykového rozboru

⁶⁸ Příslušnost slov k určité varietě národního jazyka byla zjišťována v SSČ a SSJČ.

nepřinesla mnoho tvůrčích okazionalismů (např. v jednom dopise od matky: *Jaxe⁶⁹ máš? Pořád čekáme, že od tebe přijde dopis nebo aspoň EMIL [e-mail], ale pořád nic nejde. On má sice debila [mobilní telefon], ale taky českýho – č. 1863*), mírně častější je ironické či humorné užití jinak neutrální slovní zásoby (např. matka: *V noci jsem strašila [nespala], ohřívala si mléko s medem - č. 1007*; otec: *Doufám, že budete respektovat přání starce [otce] – č. 1003*). Rodinná korespondence se tedy přílišnou originalitou nevyznačuje.

Nyní ještě připojíme tabulkové shrnutí výskytu základních sledovaných rysů ve dvaceti zkoumaných dopisech:

	Otec	Matka	Syn	Dcera	Celkem
Hypokor. podoby vl. jmen	14	27	5	11	57
Rodinný vztah – deminutiva	17	17	13	10	57
Ostatní deminutiva	3	3	7	4	17
Pejorativa	8	1	4	1	14
Vulgarismy	0	0	6	1	7
Ostatní nespis. lexikální prvky	4	4	7	1	16
Frazémy	0	3	5	0	8
Knižní prvky	0	0	1	0	1
Kreativní prvky	1	0	0	0	1

Na základě těchto výsledků lze shrnout, že pro rodinnou korespondenci je typické kladné zabarvení textů patrné zvláště v hypokoristických podobách křestních jmen (nejvíce v dopisech matek) a pragmatických deminutivech utvořených od dalších podstatných jmen. Negativní expresivita je jevem mnohem méně častým. Slova zhrubělá se vyskytují hlavně v dopisech mužů, mnohdy je jich však užito s humorným efektem a vyznívají kladně. Vulgarismy jsou doménou dopisů synovských a mají vždy jistou souvislost s výkonem vojenské služby.

Zkoumaná rodinná korespondence se též vyznačuje minimálními sklony k jazykové hře a kreativě, rovněž knižní prvky se v ní objevují ojediněle. Blízkost běžně mluvenému jazyku je demonstrována nespisovnými lexikálními prostředky a také užíváním frazémů.

⁶⁹ Tento tvar má původ zřejmě ve zkratkovitém vyjadřování typickém pro SMS a matka ho používá ve snaze přizpůsobit se jazyku adresátky - dcery.

6.2.4 Syntax

Již dříve zmíněný fakt, že se soukromá (a tedy i rodinná) korespondence přibližuje projevům mluveným, lze doložit i na syntaktické výstavbě textů. Jak uvádí Olga Müllerová (1994), základní sdělovací jednotkou písemného textu je věta. Autor strukturuje obsah sdělení do jasně vymezených syntaktických celků. Naopak pro autora mluveného textu není věta vyhovující, základní pro něho je postupné sdělování obsahů vědomí (s. 23). Tento rozpor mezi „mluveností“ a „psaností“ se v dopisech projevuje hlavně uvolněnou, nepropracovanou větnou stavbou. Jeden větný celek může zahrnovat i několik ne zcela souvisejících informací, které navíc nejsou dostatečně odděleny interpunkčními znaménky (např. syn: *Zrovna teď jsem byl přerušeny, v této době často slyšíme "ký ky ry ký", já si nemyslím, že to je kohout, protože jsem ho nikdy v okolí neviděl, co je to za ptáka nevím ale vždycky zakokrhá 18 krát a potom je zase ticho už je dvacet minut po čtvrté to půjdu do postele*) či jsou do větné struktury zakomponovány parenthese - buď oddělené závorkou, nebo vůbec neoddělené (např. otec: *Předával jsem včera IBS na Příkopě (dopadlo to dobře), takže jsem byl denně i o víkendu do noci tam*). Případ parenthese je příznačný pro texty matek. Výrazně se neprojevil ve vybraném vzorku 5 mateřských dopisů, lze jej však objevit v ostatních zkoumaných textech (např. *Večer jsem padla únavou (zastupovala jsem 6 dní, obrovská frekvence) – č. 1050; Ona mě jen tak s těch příznaků které jsem ji vysvětlila řekla že to není myslím (chuze a dýchání) spojeno se žlučníkem, že buď už je to stáří a nebo a poklepala na hlavu z čehož jsem poznala že se může jednat o slabou mozkovou mrtvici – č. 1242*).

Postupné sdělování obsahů vědomí se v rodinných dopisech projevuje souřadným spojováním vět v souvětí (nejčastěji spojkou *a*) či prostým kladením vět vedle sebe bez jasně vyjádřeného významového vztahu mezi nimi – juxtapozicí (např. otec: *Saška spí u televize, bere penicilin a bude ještě celý týden doma*; matka: *V práci to za moc nestojí, chtějí nám tady hýbat kanceláři, mají nás stěhovat dolů do přízemí*; syn: *Simonovi bude v lednu 12 let, je prvním rokem v akademii, začíná s francouzštinou*; dcera: *A bobři jsou celkem na 2. místě (o 1 bod) a rodino pošlete mi žvikačku orbit (...) a dejte Dajovi za mě velkou pusou a Tomovi řekněte...*). Mnohdy se nepropracovanost větné stavby projevuje nahromaděním krátkých vět jednoduchých. Text potom působí útržkovitě (např. dcera: *První den jsme se zabydlovali. Druhý den jsme měli z Katkou hlídku. Hlídku jsme měli od 4 do 5. Už umím 3 nové hry*). Spojování vět podřadivými spojkami je méně časté, nejfrekventovanější jsou věty obsahové uvozené spojkou *že* (konjunkce *že* je po *a* druhým nejfrekventovanějším spojovacím výrazem ve zkoumaných textech; např. matka: *Bylo to hezké a myslím, že jsem udělala i dobrý dojem, jen mě mrzelo, že neznám německy nebo anglicky...*).

S nepřípraveností a spontánností rodinné korespondence, ale též s implicitností a odkazováním na společné znalosti pisatele a adresáta souvisí nadužívání ukazovacích zájmen (např. dcera: *Jak to vypadá s tou tetou Máňou? Už je z nemocnice doma? A jak se hojí tatínkovi ta jizva? Zlepšuje se to? Vladka shání ten podnájem*; syn: *je to ta fotka s tím rohovým dvou poschodovým domem*), nevědomé opakování slov (např. otec: *Ted' už máš vlastně jednu čtvrtinu pobytu už za sebou*; syn: *A to ještě s bídnou představou, že tu budu ještě 247 dní a potom civil*) a elipsy (např. otec: *Mamka pak neví co*; dcera: *A pak šli skauti kopat WC. A tam, lebka a 2 zlaté náušnice, 2 zlaté prsteny...*; příklady lze opět objevit i v textech mimo zkoumanou dvacítku, např. matka: *lístky na Labutí [jezero], za 35 a půl [tisíce] – č. 1004; kdyby nedej bože nějaká změna, dáme Ti vědět – č. 1456*).

Ve zkoumaných textech se kromě již výše zmíněné parenteze a elipsy objevily i další nepravidelnosti větné stavby, např. anteponovaný osamostatnělý větný člen (matka: *Zdeněk, ten si toho nevšimne*; syn: *Simon, ten půjde brzo do zubařské nemocnice*) a kontaminace (syn: *ale tam nepřijmuli jejich odvolání, protože na to nemají žádný rozumný důvod* [na to nemají právo vs. pro to nemají důvod]).

Výrazným znakem mluvených projevů, který se promítá do korespondence, jsou i významově vyprázdněná slova jako „no“, „jo“, „tak“, jimiž jsou často uvozovány nové větné celky (např. otec: dvě po sobě následující věty: *No a tím pádem nebudu mluvit ani s Katkou, snad mamka, nebo Saška. No a v úterý ti mamka pošle balík*; matka: *No tak to je ode mne vše*; syn: *No a tohle budu dělat dokonce vojny; Jó, takové sú gummy*; dcera: *No, problém je v tom, že...*; četné příklady lze objevit i v textech nezařazených do podrobné analýzy, např. matka: *No prostě si tu dámskou jízdu užíváme – č. 134*; dvě po sobě následující věty: *tak je to přece jen pravda, zdravím Tě z Řecka. Tak tohle jsou Chalkidiki – č. 1265*; opět dvě po sobě následující věty: *No zkrátka udělalo to na mě dojem. No ještě Ti napíše SMS – č. 1412 ad.*).

Mnohé ze zde popsaných syntaktických jevů nelze vyjádřit statisticky, proto jsme se v závěrečném shrnutí omezili na výskyt vět jednoduchých, souvětí souřadných a podřadných v jednotlivých skupinách zkoumaných dopisů a také na výskyt dvou nejfrekventovanějších spojek: *a* a *že*.

	Otec	Matka	Syn	Dcera	Celkem
VJ ⁷⁰	34	83	61	43	221
SS	57	61	74	32	224
SP	19	38	39	17	113
„A“	34	33	31	22	120
„ŽE“	18	18	17	13	66

⁷⁰ VJ = věta jednoduchá, SS = souvětí souřadné, SP = souvětí podřadné.

Souvětí podřadné je užíváno s výrazně nižší frekvencí než věta jednoduchá a souvětí souřadné, což jasně dokazuje nepropracovanou syntax rodinné korespondence a tendenci pisatelů spojovat jednotlivé věty paratakticky či pouhou juxtapozicí. Zmíněný fakt potvrzuje i četnost spojovacích výrazů: souřadící *a* se ve všech skupinách dopisů vyskytuje přibližně dvakrát častěji než podřadící *že*. Pozoruhodný je poznatek, že muži (otcové a synové) preferují souvětí souřadné, zatímco ženy (matky a dcery) větu jednoduchou. Tento jev může být důsledkem genderové odlišnosti v myšlení a strukturování projevu (viz Dodatek o genderu).

Z dalších rysů běžně mluveného jazyka, které se projeví v rodinné korespondenci, lze jmenovat nepravidelnosti větné stavby (parenteze, elipsa, osamostatnělý větný člen, kontaminace), nadužívání ukazovacích zájmen, uvozování vět pomocí „no“, „jo“, „tak“ a bezděčné opakování slov. Tyto rysy se objevily ve všech skupinách dopisů – jak rodičovských, tak dětských.

6.2.5 *Pravopis*

Rodinná korespondence byla zkoumána též z hlediska pravopisného. Nejdříve jsme se zaměřili na užívání *i/y*. Jako bezproblémové bylo shledáno psaní *i/y* po tvrdých a měkkých souhláskách, po obojetných však už bylo mnohdy chybné (celkem 4 případy: matka: *výkend*; *Bobí [Brno]*; syn: *kopýruje*; dcera: *žvíkačku*). Chyby v koncovkách podstatných a přídavných jmen (celkem 4) a ve shodě podmětu s přísudkem (5) byly objeveny pouze v dopisech synů (*nový branci*, *se všemy sešity*, *stál za houbi*, *necelí měsíc*; *děti měli a byli*; *my vojáci jsme leštily parkety*; *služby už začali*; *došli mi známky*). Některé z nich lze považovat za chyby z nepozornosti, protože stejný jev v jiném slově téže věty byl napsán správně (např. *Pak jsme šušovali parkety a pak jsme je leštily*).

Psaní *s/z* v pozici předložek bylo problematické ve 4 případech (otec: *Z mladým Lukinem jsem se neviděl*; syn: *Je tu jeden kluk s Petřivky*; *máme pěkný rozhled s obýváku*; dcera: *Druhý den jsme měly z Katkou hlídku*), v pozici předpon pak jen v jediném případě (syn: *Ještě deset let nás čeká, než tu půjčku zplatíme*), kdy se pisatel zřejmě řídil tradiční školskou poučkou, že slovesa vyjadřující změnu stavu mají předponu *z-*.

Pro některé pisatele bylo obtížné vybrat správný tvar osobního zájmena „já“ (otec: *ale mě se to zdá dost pozdě*; matka: *v pondělí mě začíná angličtina*; syn: *mě osobně to připadá*; *balík už mě došel v pátek*; *který mě napařil 7 dnů basy*). Z uvedených příkladů je patrné, že pisatelé tendují k užívání tvaru genitivního/akuzativního bez ohledu na jazykový kontext. Psaní

skupin *mě/mně* v ostatních případech bylo ve dvaceti zkoumaných textech bezchybné (např. otec: *a to jsem úplně zapomněl na králíky*; syn: *takže jsem prostě zapomněl*).

Vyskytly se též problémy při užívání velkých a malých písmen, konkrétně v označování příslušníků národů (dcera: *je tady taky jeden Slovák*) a svátků (syn: dvakrát *vánoce*) a při psaní relačního adjektiva utvořeného od vlastního jména (matka: *za... Irskou kávu platil*). Dále byly objeveny chyby v zápisu souhlásek a souhláskových skupin, jejichž příčinou byla reflexe výslovnosti (v jednom synovském komunikátu byly důsledně psány přítomné tvary slovesa být bez „j“: *sem, su, sů*; syn: *jakš takš*), a chyby v určování hranic lexikálních jednotek (psaní dohromady – zvlášť: otec: *od chází; tak že z něj bude normální pecivál*; syn: *dvou poschodovým domem*; dcera: *prosímte*). Ojedinele pak chybělo ve větě celku slovo, avšak nejednalo se o záměrnou elipsu, spíše o důsledek nepozornosti při psaní (otec: *jsem se dal [do] psaní*; dcera: *až přijedu moc a moc [bych] chtěla rajskou s kolinkama*).

Každý z výše zmíněných typů chyb se ve dvaceti zkoumaných dopisech objevil přibližně čtyřikrát až pětkrát. Nepoměrně častěji se však vyskytovaly chyby v kladení interpunkčních znamének, konkrétně čárek. Jejich celkový součet činil 117. Toto vysoké číslo souvisí zřejmě s uvolněnou syntaktickou výstavbou rodinných dopisů. Celkově lze říci, že čárky ve větách celcích spíše chyběly, přebytečná znaménka se objevila pouze výjimečně. Pisatelé většinou neoddělovali čárkami oslovení v průběhu textu (např. otec: *Jak se koči máš?* syn: *Tak se mamko taky šetří; A Ty mami jsi stále stejná*) či citoslovce (dcera: *Brrrr to byla zima*), problematické bylo oddělování vložených vět vedlejších (např. otec: *Lidi musíš brát takové jací jsou a hledat v nich to lepší*; dcera: *a večer jsme si něco přály protože byly planety zvláštní a přály jsme si...*) a kladení čárky před spojovací výrazy *a proto*, *a tak*, *ať*, *až* apod. (např. otec: *Tvou kolegyni něco trápí a proto jí není moc do řeči; Teď už je v televizi hokej a tak ti píšu*; matka: *máme permanentku a tak tatka řek, že...*; syn: *Lorna si umínila že bude zubařkou až vyroste*). Mnohdy je interpunkce natolik nedostatečná, že znesnadňuje porozumění textu – zvláště v dopisech dětí (např. syn: *Tady je chladno občas prší mrzne o sněhu se nedá ani mluvit, co napadlo zmizelo, možná zase v lednu toho trochu napadne*; dcera: *Všeobecně se hraje, že jeden vyhodí balón za sebe a kdo to chytne může bit a zase kdo má balón může bit a nemusí si nahazovat*).

Na závěr opět shrneme výskyt jednotlivých typů pravopisných chyb do tabulky:

	Otec	Matka	Syn	Dcera	Celkem
<i>i/y po ob. souhl.</i>	0	2	1	1	4
<i>i/y - koncovky</i>	0	0	4	0	4

<i>i/y</i> - shoda	0	0	5	0	5
<i>s/z</i> předložky	1	0	2	1	4
<i>s/z</i> předpony	0	0	1	0	1
<i>mě/mně</i>	1	1	3	0	5
velká písmena	0	1	2	1	4
hranice slov	2	0	1	1	4
chybí slova	1	0	0	1	2
reflexe mluvenostních rysů	0	0	5	0	5
čárky	20	23	50 ⁷¹	24	117

Na pravopisnou správnost textů opět dbali nejméně synové, počty chyb v dopisech rodičů a dcer jsou pak přibližně stejné. Nejproblematictějším ortografickým jevem se ukázala být interpunkce: špatné kladení čárek ve větách jednoduchých i souvětí bylo objeveno v 18 textech, pouze dva dopisy (jeden od otce a jeden od matky) byly interpunkčně zcela v pořádku.

Celková četnost ostatních uvedených chyb je téměř shodná, některé nedostatky se však objevují pouze v dopisech synů (*i/y* v koncovkách podstatných a přídavných jmen a v *l*-ových participiích, předpony *s/z* a chyby způsobené asimilací).

6.3 Shrnutí

V kapitole Jazykový rozbor byla věnována pozornost specifikům rodinné korespondence v oblasti hláskosloví, morfologie, lexika, syntaxe a pravopisu. Byly sledovány především mluvenostní a nespisovné prvky.

V oblasti hláskosloví se objevily tři výrazné odchylky od spisovné normy, a to úžení *é* v *i/y* (nejfrekventovanější jev), diftongizace *y* v *ej* a nedodržování spisovné kvantity samohlásek. Poslední jmenovaná se nejvíce projevila v dopisech dcer, zbývající dvě pak v dopisech synů.

Nespisovné prvky morfologické byly zaznamenány hlavně v deklinaci podstatných a přídavných jmen (koncovka *-(a)m(a)* v instrumentálu plurálu, *é* > *i/y* a *y* > *ej* v koncovkách), v deklinaci zájmen (špatné tvary zájmena *ona*) a v tvarech sloves, kde se vedle elidovaných forem (např. *řek, daj*) objevovaly např. i chybné tvary kondicionálu. Nejvíce substandardních prvků se vyskytovalo v dopisech synů.

⁷¹ Značný rozdíl v počtu chyb (čárky) mezi dopisy synů a dopisy ostatními může být způsoben délkou dopisů. Texty od synů totiž mnohdy zaujímaly rozsah např. dvou až tří dopisů od dcer.

Slovní zásoba rodinné korespondence je charakteristická svou expresivitou. Převažující kladné citové zabarvení je demonstrováno hypokoristickými podobami vlastních jmen, jež nejvíce užívají matky, a pragmatickými deminutivy. Záporná expresivita se vyskytuje méně často (zvláště v dopisech otců a synů), vulgarismy se ukázaly být záležitostí převážně synovskou. Překvapivý je minimální výskyt archaizačních prostředků a lexikálních aktualizací, které jsou jinak v soukromé korespondenci (mládeže) časté (viz např. Hladká 2005a, s. 43).

V oblasti syntaxe se rodinná korespondence velmi přibližuje mluveným projevům. Větná stavba dopisů je nepropracovaná, převažuje paratactické spojování vět, objevují se parenteze, elipsy. Pisatelé nadužívají ukazovací zájmena a nevědomě opakují slova, což souvisí se spontánností těchto písemných projevů. Z hlediska syntaktického nebyly nalezeny výrazné rozdíly mezi dopisy rodičů a dětí, výše zmíněné rysy jsou součástí obou skupin komunikátů.

Ortografický rozbor rodinné korespondence ukázal, že pro pisatele je nejobtížnější problematika interpunkce. Chyba v kladení čárky se objevovala nepoměrně častěji (přibližně dvacetkrát) než jakýkoli jiný typ chyby (např. psaní *i/y* po obojetných souhláskách, v koncovkách podstatných a přídavných jmen, v l-ových participiích, psaní *s/z*, *mě/mně* apod.). Nejvíce pravopisných nedostatků bylo zaznamenáno v dopisech synovských.

Po této podrobné analýze lze shrnout, že rodičovské dopisy se vyznačují pečlivějším dodržováním spisovné normy (ať už se jedná o oblast hláskosloví, morfologie či pravopisu) než dopisy dětí. Nutno však dodat, že texty psané dcerami vykazují výrazně nižší množství odchylek od standardu než texty od synů. Podobně odlišná je synovská korespondence i v oblasti lexika: vyskytuje se v ní nejméně hypokoristických podob vlastních jmen vyjadřujících kladný citový náboj a naopak nejvíce vulgarismů. Syntaktická stránka dopisů rodičů a dětí je velmi podobná, nebyly shledány výrazné rozdíly.

6.4 Srovnání s dopisy kamarádkami

6.4.1 *Dopisy zahrnuté do srovnávací analýzy*

Zjištěné jazykové rysy rodinné korespondence byly následně porovnány s rysy korespondence kamarádké. Ke srovnávací analýze bylo použito stejných textů jako v kapitole předcházející, tedy dopisů s evidenčními čísly 7, 10, 15, 18, 43, 47, 51, 56, 87, 137, 207, 232, 1035, 1802, 1811, 1815, 1816, 1821, 1846 a 1905. Výsledky této analýzy nyní stručně shrneme: nejdříve uvedeme v tabulkách četnost sledovaných jevů v kamarádké korespondenci, poté zhodnotíme shody a rozdíly mezi oběma typy komunikátů.

6.4.2 *Hláskosloví*

Úženi <i>é</i> v <i>i/ý</i> celkem	66
Diftongizace <i>y</i> v <i>ej</i> celkem	55
Kvantita	9
Protetické <i>v-</i>	5

První tři typy hláskoslovných odchylek od standardu (*é* > *i/ý*, *y* > *ej* a nedodržování spisovné kvantity) se vyskytují jak v korespondenci rodinné, tak kamarádké. Rozdíl spočívá v četnosti jejich výskytu (srov. *é* > *i/ý*: RK: 25, KK: 66, *y* > *ej*: RK: 17, KK: 55, kvantita: RK: 7, KK: 9). Navíc bylo v dopisech kamarádek objeveno i protetické *v-* (např. *Vono je tady všechno hrozně moc slyšet.*), které v dopisech rodinných chybí. Kamarádká korespondence je tedy mnohem méně spisovná.

Srovnáme-li dopisy psané kamarádkami a dopisy psané dcerami, dojdeme k závěru, že na jeden DK⁷² vychází průměrně 6,75 hláskoslovných chyb, na jeden DD pouze 3 chyby. Zdá se tedy, že dívky při komunikaci s rodinnými příslušníky více dodržují spisovnou normu.

6.4.3 *Morfologie*

Sufix <i>-(a)m(a)</i>	14
<i>é</i> > <i>i/ý</i> v koncovce	51
<i>y</i> > <i>ej</i> v koncovce	47
Substandardní tvary zájmen	20
Substandardní tvary sloves	14
Substandardní kondicionál	3
Stylově vyšší/knižní prvky	2

⁷² DK = dopis kamarádký

Podobný trend jako v hláskosloví lze pozorovat i v morfologii. Odchytky od spisovné normy jsou mnohem častější v korespondenci kamarádské než v korespondenci rodinné (srov. sufix *-(a)m(a)*: RK: 7, KK: 14, *é > í/ý*: RK: 23, KK: 51, *ý > ej*: RK: 13, KK: 47, tvary sloves: RK: 12, KK: 14). Lze pozorovat i širší spektrum chyb. Zatímco v zájmené deklinaci rodinných komunikátů bylo problematické pouze skloňování zájmena *ona*, v dopisech kamarádských se objevuje chybných tvarů mnohem více (např. *mojí* a *tvojí adresu*; *ně* místo *mně*). Jediný jev, v němž kamarádská korespondence předčí korespondenci rodinnou, je správné tvoření kondicionálních forem. V první jmenované byly totiž objeveny pouze 3 substandardní tvary, ve druhé pak 5.

Srovnání dopisů kamarádek a dopisů od dcer v morfologické oblasti přineslo podobné výsledky jako srovnání v oblasti hláskoslovné: na jeden DK vychází průměrně 7,45 morfologických chyb, na jeden DC pouze 3,4. Opět se tedy zdá, že dívky dbají o svůj písemný projev více, komunikují-li s rodinnými příslušníky. Blízký kamarádský vztah naopak dovoluje pisatelkám častější odchytky od spisovné normy.

6.4.4 Lexikum

Hypokor. podoby vl. jmen	41
Deminutiva	26
Pejorativa	31
Vulgarismy	16
Ostatní nespis. lex. prvky	74
Frazémy	26
Knižní prvky	13
Kreativní prvky	10
Cizojazyčné prvky	17

Slovní zásoba rodinné korespondence se od slovní zásoby korespondence kamarádské značně liší. Zatímco v dopisech rodinných příslušníků jasně převažuje kladná expresivita nad zápornou, v dopisech kamarádek není rozdíl tak výrazný. Počty hypokoristických podob křestních jmen i deminutiv jsou mnohem vyšší v rodinných textech (hypokoristika: RK: 57, KK: 41, deminutiva celkem: RK: 74, KK: 26), naopak počet pejorativ je vyšší v dopisech kamarádských (RK: 14, KK: 31; např. *čučíme*, *čuměla*; *nakecat*, *pokecat*, *kecy*; *žeru*; *zcvoknem*; *bába*; *sprdnout* atd.). Překvapivě frekventovaný je i výskyt vulgarismů v dívčích komunikátech (KK: 16, např. *prdel*, *debila*, *blbec*, *magor*), uvážíme-li, že v textech rodinných se tyto objevovaly mnohem méně často, navíc převážně v dopisech od synů (RK: 7). Četnost ostatních nespisovných lexikálních prvků (RK: 16, KK: 74) pouze potvrzuje domněnku

vyjádřenou již dříve: kamarádké dopisy jsou mnohem méně spisovné než dopisy rodinné. Na druhou stranu však vykazují větší tendenci k aktualizacím a kreativním obměnám lexika (RK: 1, KK: 10, *bouli* (= *kulečnickovou kouli*), *smuž* (= *muž*), *capina*, *hlína* (= *legrace*), *telefěn*, *psavka* (= *ten, kdo často píše dopisy*), *před ruprecht* (= *10*) *minutama*, *jaxe mi mohl líbit, prdlouš*), k záměrnému aktualizacímu užívání archaických a knižních prvků (RK: 1, KK: 13, např. *načež*, *ve škamně*, *ač*, *jelikož*, *posléze*, *kamkolivěk*, *neskýtat*, *vpravdě*) a k častému zapojování frazémů (RK: 8, KK: 26, např. *si s tím nemusíš lámat hlavu*, *jsem pěkně na nervy*, *líná jako veš*, *mlsná jako koza*, *propadnu se hanbou*, *udělat čelem vzad*, *to bude oříšek*, *chyba lávky*, *vypadá to bleďě*). V některých dopisech se dokonce objevily humorné aktualizace ustálených slovních spojení či byla nová spojení vytvářena (např. *Co se v mládí naučíš – ve stáří jako když utne*. *V olomouckém syrečku najdeš sílu, blbečku*).

Zajímavá je otázka cizojazyčných prvků. V rodinné korespondenci se nevyskytl ani jediný, zatímco v korespondenci kamarádké se objevovaly poměrně často (KK: 17). Většinou se jednalo o anglická slova (např. *oldies*, *stories*, *please*) a fráze (*no cement*, *I must say*, *fuck all men*, *hate writing letters*) či o česko-anglické kombinace (*It's krize; my bookshitparádu*). Užívání prvků z jiných jazyků bylo řidší (*Buenos días*, *dost gut*). Je patrné, že mladá generace podléhá módním trendům i v jazyce. Současná masová anglicizace se projevuje také v korespondenci, v níž mají jazykové interference často funkci aktualizace a jazykové hry.

Zbývá ještě srovnat dopisy kamarádké s dopisy od dcer. Výrazný rozdíl lze (kromě již zmíněných cizojazyčných prvků (KK: 17, DD: 0) sledovat v četnosti frazémů. V textech od dcer nebyl zaznamenán ani jediný, naopak kamarádky je užívají zcela běžně (na jeden DK průměrně připadá 1,3 frazému), což svědčí o intenzivnější snaze ozvláštnit písemný komunikát a přiblížit jej mluvenému jazyku. Podobně je tomu též s pejorativy a vulgarismy. Zatímco v komunikátech od dcer jsou záležitosti spíše marginální (na jeden DD vychází průměrně 0,2 pejorativa a 0,2 vulgarismu), v textech kamarádkých se vyskytují s vyšší frekvencí (na jeden DK připadá 1,6 pejorativa a 0,8 vulgarismu). Pisatelky jimi signalizují neformálnost projevu a blízký kamarádký vztah, v němž nemusí příliš dbát na etiketu a taktost, což se od nich do určité míry očekává v dopisech rodičům. Poslední výrazný rozdíl mezi dopisy kamarádkými a dopisy od dcer můžeme spatřit v jazykové kreativité: v dopisech rodině úplně chybí, v dopisech kamarádkám se však často objevuje. Zdá se tedy, že primárním cílem textů určených rodině je spíše udržení kontaktu s adresátem a prosté sdělení, zatímco texty kamarádké mají adresáta navíc i zaujmout a pobavit.

6.4.5 Syntax

VJ	303
SS	331
SP	176

Syntaktická stránka se na rozdíl lexika v dopisech rodinných a kamarádkých výrazně neliší. Nejčastějším větným celkem je souvětí souřadné (RK: 224, KK: 331), následuje věta jednoduchá (RK: 221, KK: 303) a počet souvětí podřadných se rovná přibližně polovině počtu souvětí souřadných (RK: 113, KK: 176). I v kamarádké korespondenci tedy převažuje parataxe (např. *Vzaly jsme si svých šest švestek a šly je dát ke stolům a šly jsme trsat.*). V obou skupinách dopisů se navíc vyskytují podobné mluvenostní rysy: nepropracovaná větná stavba připomínající proud myšlenek (např. *Každý mi říká kdy se budu vdávat, jiní zase ty se budeš vdávat? a já že ne, a oni že vědí že jo; Bejt Tebou, tak neluštím, když jsem ten dopis házela, protože to bylo skoro po tejdnu, jestli né ještě dyl už si nevzpomínám, ale psala jsem Ti, že jsem neschopná, doufám, že se teď polepším a, že Ti dojde než se uvidíme ve škole.*), juxtapozice (např. *Díky za fotku moc se mi líbí, máš opravdu pěkného psa.*), dále pak parenteze (např. *On je vyšší než já (kupodivu) a ani prý není tak špatný, navíc je velmi, velmi solventní (má mobil!) a Helena ho nechce; Píši Ti já, možná víš (nebo snad nevíš?) která, je to ta (nó, už jseš na správné adrese, no, nó. Ne, jiná) co s Tebou sdílí (že nevíš co?) jednu malou (ne, děti sem netahej!) roztomilou (bečka to taky není) no přece ulici!*), elipsy (např. *Jdu po chodbě, on proti mě ; Musíš hodně vitamínů a čerstvý vzduch!*), nezáměrné opakování slov (např. *Určitě mě určitě napiš.*) a věty uvozené slovy jako „no“, „jo“, „tak“ apod. (např. úryvek souvislého textu: *Tak to bude sportovec. Tak jsem to domluvila, aby mu řekla, že bych s ním ráda třeba jenom kamarádila. Tak to zařídila. To jsem zvědavá jak. Zítř (4. 12.) mě má začít zdravit. To bude zase trapas.*).

Navíc se v kamarádké korespondenci často objevují krátké hodnotící větné (např. *No mě jímala hrůza; Je to divný.*) či nevětné útvary (např. *No prostě blbec. Prostě skvělý ráno. No děs.*), které v rodinné korespondenci chybí. Jejich funkcí je zvýšit emocionální ladění textu a rychle a stručně informovat adresátku o pisatelčiny pocitech (např. *Mohla jsem vstát, kdy jsem chtěla a dělat vše, co jsem chtěla a hlavně byl klid. Prostě nádhera. A pak jsem sešla dolů a na vrátnici byly 2 dopisy. Prostě skvělý.*). Kromě těchto hodnotících větných útvarů nebyl mezi syntaxí kamarádkých a rodinných dopisů shledán výrazný rozdíl.

6.4.6 Pravopis ⁷³

<i>i/y</i> po obojetné souhlásce	1
<i>i/y</i> - koncovky	2
<i>i/y</i> - shoda	1
<i>s/z</i> předložky	3
<i>s/z</i> předpony	1
<i>mě/mně</i>	18
velká písmena	5
hranice slov	3
chybí slova	1
asimilace	12
čárka	110

Míra dodržování pravopisných pravidel je v rodinné i kamarádské korespondenci srovnatelná (např. *s/z* předložky: RK: 4, KK: 3, velká písmena: RK: 4, KK: 5), v mnohých ohledech se dokonce kamarádské dopisy drží pravopisné normy více (např. *i/y* po obojetných souhláskách: RK: 4, KK: 1, shoda: RK: 5, KK: 1). Podobně jako v rodinné korespondenci i v textech kamarádských představovala největší problém interpunkce – čárka ve větě jednoduché a v souvětí (RK: 117, KK: 110), např. čárkami nejsou oddělena oslovení (*No a ten, děvče to je trapas.*) a věty vedlejší (*A pak teprve se zeptala jestli беру nějaký prášky.*).

Výraznější rozdíl mezi oběma skupinami komunikátů lze objevit ve dvou případech: v psaní skupin *mě/mně* (RK: 5, KK: 18) a v chybách zaviněných asimilací (RK: 5, KK: 12). Nedostatky v první zmiňované oblasti se týkaly jak tvarů zájmena *já* (např. *Jdu po chodbě, on proti mě. Víš, jak se mě třepala ruka*), tak tvarů sloves typu *zapomenout* (*Takže jsem jí do telefonu asi 5x diktovala adresu (tvoji), aby jí nezapoměla, než dojde domů.*). Chyby zaviněné asimilací v mluveném projevu byly patrně výhradně v přítomných tvarech slovesa *být* (např. *jak si to psala o tom červovi; ze začátku prázdnin sme byli na tý dovolený*).

Srovnáme-li opět dopisy kamarádské s dopisy od dcer, zjistíme, že na jeden DK vychází průměrně 8 pravopisných chyb, na jeden DD 5,8. A ačkoli rozdíl již není tak výrazný jako v hláskosloví či morfologii, můžeme i zde konstatovat, že pro dívky je spisovná norma závaznější, komunikují-li s rodiči.

⁷³ Pro více informací o pravopisu v dopisech, e-mailech a SMS psaných mladými lidmi viz Hladká 2006a.

6.5 Závěrečné shrnutí

Srovnávací jazyková analýza odhalila rozdíly, ale i shody mezi kamarádkou a rodinnou korespondencí.

Hláskoslovné a morfologické odchylky od spisovné normy zaznamenané v dopisech rodinných byly objeveny i v dopisech kamarádkých, avšak s mnohem vyšší frekvencí. Navíc se v kamarádkých textech vyskytovaly substandardní jevy, které v dopisech rodinných chyběly (např. protetické *v-*, substandardní tvary některých zájmen).

Lexikum v obou skupinách dopisů se liší především ve třech oblastech. První z nich je expresivita. V rodinné korespondenci výrazně převládá expresivita kladná. V kamarádkých dopisech kladná expresiva převažují jen mírně, byl zaznamenán velký počet lexikálních jednotek zabarvených záporně a také vulgarismů. Druhý rozdíl spočívá v uplatňování jazykové kreativity: v rodinných dopisech téměř chybí, zatímco v textech kamarádkých se objevují aktualizované obměny slov a dokonce i frazémů. Třetím diferenčním jevem je pronikání cizojazyčných prvků: rodinná korespondence se vyznačuje jejich úplnou absencí, texty kamarádek však obsahují množství (především anglických) slov a slovních spojení.

Po stránce syntaktické jsou si obě skupiny dopisů velmi podobné. Nejčastějším větným celkem je souřadné souvětí, frekventovaná je též věta jednoduchá, naopak nejméně je užíváno podřadné souvětí s propracovanými vztahy mezi větami. Větná struktura je uvolněná, vyskytují se v ní četné nepravidelnosti (parenteze, elipsy). Objevuje se též bezděčné opakování slov a nadměrné užívání významově vyprázdněných slov „no“, „tak“, „jo“. Pisatelky kamarádké korespondence navíc často zařazují krátké hodnotící formule, jimiž signalizují svůj emocionální postoj ke sdělované věci (např. *Prostě skvělý. No děs.*).

Srovnání dopisů kamarádek a dopisů od dcer mělo odhalit, jakým způsobem ovlivňuje volbu jazykového kódu adresát. Bylo zjištěno, že pisatelky se přidržují standardu mnohem více, korespondují-li s rodinnými příslušníky. Navíc jsou texty rodinně méně nápadité (méně frazémů, tvůrčích okazionalismů), což může být způsobeno snahou působit na adresáty jako vzdělané a vychované dítě. Naopak text kamarádký poskytuje prostor pro fantazii a jazykovou tvořivost, zároveň je méně vázán etiketou.

Úplným závěrem lze tedy říci, že rodinná korespondence tenduje k větší spisovnosti a kladnému citovému ladění, zatímco texty kamarádké se výrazněji odchylují od spisovné normy, projevuje se v nich jazyková interference a aktualizací a kreativní prvky.

7 Analýza komunikačních funkcí v rodinné korespondenci

7.1 Dopisy zahrnuté do analýzy

Rodinná korespondence byla zkoumána i z hlediska komunikačních (ilokučních) funkcí. K této detailní analýze byl vybrán vzorek 20 prototypických dopisů s rovnoměrnou skladbou pisatelů: 5 textů od otců (evidenční čísla 1018, 1048, 1134, 1222 a 1743), 5 textů od matek (1098, 1139, 1164, 1264, 1293), 5 textů od synů (286, 902, 1012, 1115, 1539) a 5 textů od dcer (395, 444, 763, 1005, 1823). Při rozboru nebyl kladen důraz na data kvantitativní (ta se objevují okrajově), nýbrž na data kvalitativní. Byly zkoumány jazykové prostředky signalizující jednotlivé druhy komunikačních funkcí, pozornost byla též věnována rozdílům mezi dopisy rodičů a dětí – snažili jsme se rozlišit přímé a nepřímé vyjádření komunikačních funkcí a vysvětlit pohnutky pisatelů ke konkrétním realizacím.

7.2 Analýza

7.2.1 *Komunikační funkce asertivní*

Výpovědi s funkcí asertivní obohacují vědomí adresáta o nové informace. Základním předpokladem k jejich realizaci je fakt, že adresát danou informaci (tj. propoziční obsah výpovědi) nezná. Úkolem mluvčího (nebo v případě psané komunikace pisatele) je formulovat výpověď tak, aby ji mohl adresát správně interpretovat.

Asertivní výpovědi jsou v rodinné korespondenci nejfrekventovanější, několikanásobně převyšují počty výpovědí s jinými komunikačními funkcemi (zaujímají 56 – 95 % rozsahu jednotlivých textů).

Jazykové prostředky přímo vyjadřující samotný akt sdělování, oznamování (tzv. explicitní performativní formule, např. Oznamuji Ti, že...; Sdělují, že...) jsou podle Grepla (1998) v komunikaci řídké a působí nepřírozně. Jejich užití musí být situačně motivováno (s. 449). V rodinné korespondenci se vyskytují pouze dvakrát (v dopise od matky a dcery), navíc vždy zdůrazňují „psanost“ (*zároveň Ti píšu, že už jen 8 dní a budeš doma; a napíšu dál mám už bobříka hladu a rostlin*).

Pro výpovědi s asertivní komunikační funkcí je signifikantní sloveso v indikativu či kondicionálu⁷⁴: první případ v rodinné korespondenci jednoznačně převažuje (např. *Peněz mám dost; V sobotu nás vyhnali na sjezdovku s lyžema na ramenou a s krosnou plnou lyžáků*

⁷⁴ Vlastnosti výpovědí s asertivní komunikační funkcí byly čerpány z práce Grepl, Karlík 1998, s. 449.

na zádech; zájezd do Plzně se nám vydařil), druhý vyjadřuje děj podmíněný a vyskytuje se s nižší frekvencí (ve všech 20 textech bylo objeveno pouhých 31 asertivních výpovědí v kondicionálu, např. *Jestli přežiju tohle, tak potom bych už zvládla i pracovní tábor na Sibiři; Kdyby Vašek se na nás přijel podívat, tak bych ho tam vzal; kdyby nepršelo, tak to je docela dobrý*). Užití slovesných osob a časů není omezeno, vyskytují se všechny formy: 1. – 3. osoba singuláru i plurálu (např. *dnes jsem měla dovolenou; a Ty mamí jsi stále stejná; včera tatka přivezl z práce kapra; dneska máme schůzi v kulturáku; hlavně že jste se trochu užili; mají nás stěhovat dolů do přízemí*) a přítomný, minulý i budoucí čas (např. *No co ti mám říct je to tu skvělé; Lornu teď budeme moci definitivně adoptovat; Dnes jsem měla dovolenou a celý den jsem pekla cukroví*).

Uvedli jsme, že asertivní výpovědi podávají adresátovi informaci, kterou nezná. V rodinné korespondenci se však často objevují informace o lidech, místech, situacích apod., o nichž má adresát už jisté povědomí. Pisatelova presumpce adresátovy částečné znalosti se v textu projevuje nedostatečným tematickým uvedením informace, užitím ukazovacího zájmena apod. (např. nový odstavec v dopise začíná: *Bradu mám zahojenou, ale pravé koleno mě stále hnísá a bolí. Ale lepší se to též. Pisatel tu zjevně předpokládá adresátovo povědomí o příčinách a okolnostech úrazu, nemusí je tedy znovu připomínat, pouze doplňuje aktuální informace. Podobně se v jednom dopise krátce po sobě objevují následující věty: *Vladka shání ten podnájem. Volala asi na 3 místa (...) Začali nám zateplovat ten panelák, ale mám obavy, že to do zimy nestihnou (...) Na tom ultrazvuku jsem ještě nebyla, až se mi to zahojí. Ve všech uvedených větách pisatel pomocí ukazovacího zájmena naznačuje, že pojednává o věcech adresátovi ne úplně neznámých. Zdá se, že odkazuje na předcházející komunikační situaci/situace, v nichž se daná témata už objevila, a dodává nové informace). Zřídka se též vyskytly výpovědi, jejichž propoziční obsah byl adresátovi zcela znám. Jednalo se buď o připomenutí minulých událostí (např. otec: *dobře si vzpomeň, že takhle začínal i loňský tábor a pak jsme Vás od sebe nemohli odtrhnout a potoky slz nebraly konce, když jste se loučili u Bohemky*) nebo o všeobecně známé pořekadlo (matka: *No, ale hra je hra.*). Asertivní komunikační funkce těchto výpovědí je oslabena, zpravidla jsou užívány s jiným záměrem, např. utěšit smutnou dceru na táboře či zmírnit zármutek z porážky ve fotbalu.**

Ne všechny informace, které pisatel podává, jsou stejně důležité. V mluveném projevu se komunikační jádra výpovědí mohou zdůraznit větým přízvukem, v psané komunikaci je nutno hledat prostředky jiné. Ve zkoumaných rodinných dopisech se objevují pouze dva: podtržení a rozdílné fonty písma (např. dcery: *Drazí rodičové! UMÍRÁM!; Měly jsme vzbudit MEDVĚDA;*). Mnohdy jsou odlišným typem písma psány značky a vlastní jména, která si

pisatel přeje zvýraznit (např. synové: *Taky jsem si chmátnul na pár MIGŮ a ALBATROSŮ; Bude to v nějaké vesnici asi 20 km od OPAVY směrem na OSTRAVU;*). Je třeba podotknout, že zmíněných prostředků využívá výhradně generace dětí.⁷⁵

Kromě zmíněného grafického odlišování důležitých informací nebyly shledány žádné významné rozdíly mezi realizacemi asertivních výpovědí v dopisech rodičů a dětí.

Výpovědi s asertivní komunikační funkcí zaujímají v rodinné korespondenci největší prostor. Jejich primárním cílem je podat adresátovi dosud neznámé zprávy. V rodinné korespondenci se však ukazuje, že pisatelé často staví na společně sdílených vědomostech a pouze doplňují nejnovější informace, o které byl adresát z důvodu odloučení ochuzen.

Již dříve jsme uvedli, že sdělovací funkce je v rodinné (a vůbec soukromé) korespondenci upozaděna za funkcí kontaktní (Hladká 2005b, s. 131). I přesto jsou asertivní výpovědi velmi frekventované. Zdá se tedy, že jejich účelem není jen informovat adresáta, nýbrž prostřednictvím sdělování (mnohdy nepodstatných a podrobných) zpráv s ním také udržet kontakt a připomenout mu společné rodinné prostředí.

7.2.2 *Komunikační funkce direktivní*

Základní funkcí direktivních výpovědí je funkce výzvoová. „Výzvy mohou být kategorické/nekategorické, naléhavé/nenaléhavé, silné/slabe, zainteresované/nezainteresované, zavazující/nezavazující. Podle toho se funkčně rozlišuje např. rozkaz, příkaz, povel, prosba, rada, návrh, instrukce, návod, doporučení, pozvání, nabídka“ atd. (Grepl, Karlík 1998, s. 450).

V rodinné korespondenci jsou direktivy druhými nejčastějšími druhy výpovědí, v jejich užívání však lze pozorovat značné generační rozdíly: v dopisech rodičovských se direktivy vyskytují téměř třikrát častěji než v dopisech od dětí (na jeden rodičovský dopis vychází průměrně 7 výpovědí s direktivní funkcí, na jeden dětský necelé 3).

Direktivní funkce je nejčastěji indikována imperativním tvarem slovesa (např. *napiš brzy něco o sobě; dejte Dajovi za mě velkou pusu*) či modálním slovesem (např. *Lidi musíš brát takové jací jsou.*). Méně často je výzva vyjádřena nepřímou – ze skromnosti či úcty k adresátovi (např. indikativem 1. osoby singuláru: *budu potřebovat 2 – 3 stovky*, kdy pisatel vyjadřuje svou potřebu, neodvažuje se však přímo požádat o její naplnění; indikativem 1. osoby plurálu: *mami, musíme se domluvit na vysazování těch macešek* – zde je direktivní funkce zmírněna dobrovolným zapojením pisatele do žádané aktivity). Zřídka je též výzva zahrnuta ve výpovědi s jinou primární komunikační funkcí a pisatel od adresáta očekává, že

⁷⁵ Ve vybraných rodičovských dopisech bylo objeveno jedno podtržení, vyskytovalo se však v datačním údaji, nikoli ve výpovědích s asertivní komunikační funkcí.

danou výpověď jako direktivní dekóduje (např. matka asertivní výpovědí „*Pepi, posílám Ti pár známek, ať za to nemusíš vyhazovat prachy.*“⁷⁶ ve skutečnosti žádá syna o odpověď (jedná se o nepřímý mluvnický akt). Podobně synovo humorné sdělení „*Případná finanční výpomoc z řad rodinných příslušníků není na závalu, ba naopak je velmi ceněna!*“ má být dekódováno jako prosba o finanční příspěvek. I některé primárně interogativní výpovědi v sobě zahrnují direktivní funkci, např. matčin dotaz „*Oblékáš se dobře a nosíš čepici?*“ obsahuje i napomenutí: jestliže to neděláš, měl bys začít!).

Záměrem pisatele může být přimět adresáta k tomu, aby něco vykonal (tzv. aspekt adhibitivní; např. *hlavně se pořádně oblékej*), nebo naopak nevykonal (aspekt prohibitivní; např. *nechod' nikam sama*; Grepl, Karlík 1998, s. 451). První jmenované v rodinné korespondenci převládají (adhibitivní a prohibitivní výpovědi se v dopisech od otců vyskytují v poměru 12:5, v dopisech od matek 3:1, v dopisech od dcer 7: 3 a v dopisech od synů 7:2). Zdá se tedy, že rodinná korespondence je v zásadě povzbuzující, vybízející k aktivitě a zákazy v ní hrají sekundární roli.

Explicitní performativní formule, které by uváděly direktivní výpovědi a zároveň jasně signalizovaly záměr pisatele (např. *Radím Ti, přikazuji Ti*), se v rodinné korespondenci nevyskytují – až na jedinou výjimku: *prosím Tě (dcera: prosimtě neboj se)*. Autoři tedy zjevně spoléhají na výraznou gramatickou indikaci funkce a také na schopnosti adresáta interpretovat i nepřímé implicitní direktivní výpovědi správně.

Jak již bylo uvedeno výše, v rodičovských dopisech se direktivní výpovědi objevují mnohem častěji než v dopisech od dětí. Mezi těmito dvěma druhy komunikátů lze též pozorovat značné rozdíly v konkrétní realizaci výzev. Rodiče zpravidla vystupují jako osoby oprávněné k výchově – formulují direktivy s použitím imperativu (např. *Dělej to také tak; poslouchej pí. učitelky a nikam bez dovození nechod'*). Tyto výpovědi však nelze interpretovat jako kategorické příkazy, spíše jako dobře míněná, více či méně naléhavá, ale vždy zainteresovaná doporučení. Rodiče mají soustavný zájem na tom, aby se jejich dítě chovalo slušně (např. *neodmlouvej paní učitelce*) a pamatovalo na dobré vychování (např. *nezapomeň poslat pohledy babičkám*), aby bylo zdravé a nic mu nescházelo (např. *buď na sebe opatrný/á* se vyskytuje ve dvou rodičovských dopisech, *dávej na sebe pozor* ve třech; mnohdy jsou též doporučení upřesněna: *Hlavně se pořádně oblékej a všechno mokré nech usušit, abys nezplesnivěl; nezapomeň se každý den sprchovat, i když by se Ti ostatní špindírové smáli; a když ti dělá problémy spánek, tak to řekni doktorovi, ať ti dá něco na uklidnění; nesmíš*

⁷⁶ Tato výpověď plní dvě komunikační funkce, byla tedy započítána do statistiky výpovědí asertivních i direktivních. Stejně jsme postupovali i u dalších výpovědí s několika komunikačními funkcemi.

prochladnout, bylo by ti hůř). Formou imperativu vyjadřují rodiče i prosby, např. v šesti rodičovských dopisech je adresát stimulován k odpovědi výrazem „napiš“ (např. *Napiš brzy něco o sobě, ať se můžem trochu potěšit; jestli o přísaze něco víš, tak napiš, ať se můžeme připravit*), rozkazovací způsob je užíván i v prosbách a žádostech ostatních (např. *Pozdravuj moje studenty angličtiny a řekni jim, ať si na angličtinu občas vzpomenou; jen mně nic nekupuj, víš, že to myslím upřímně*). V direktivních výpovědích rodičů se projevuje nejen socializačně-výchovná a ochranná funkce rodiny, ale i funkce emocionální. Nezřídka rodiče svoje děti podporují, utěšují, povzbuzují (např. *neboj, ono to uteče; nesmíš si tu vojnu tak brát, nebo z toho zblbneš [...] Však se dočkáš, vrátit se musíš; s těmi penězi si nedělej starosti, domů si vem kolik můžeš a nám tu jízdenku můžeš zaplatit až později*).

Naproti tomu děti preferují spíše nepřímé vyjádření direktivní funkce⁷⁷. V jejich projevu je patrné závislé postavení a také úcta k adresátovi (adresátům). Imperativem jsou vyjádřeny hlavně rady zaměřené na adresátovo zdraví (např. *dávej na sebe pozor a nejez moc mastnýho jídla a vejce; tak se mamko taky šetři; mami, moc se nedři*); imperativní prosby jsou řídké (např. *pošlete mi žvikačku ORBIT; pozdravujte se navzájem; Tomovi řekněte, že to vydrží*) a častěji se objevují v prohibitivních výpovědích (např. *neboj se; tati, ten adaptér neposílej; tenhle tejden mi nevolejte, nejsem na baráku*). Mnohem frekventovanější jsou výpovědi, kde je direktivní funkce zmírněna, a tudíž výzvy působí zdvořile (např. užití kondicionálu: *až přijedu moc a moc [bych] chtěla rajskou s kolinkama a masem; Haničko, co kdyby jsi se taky ozvala, jsi na radě!*; vyjádření výzvy pomocí podmínkové věty: *Jestli budete moc pošlíte peníze; mami, jestli půjdeš do knihovny, koukni se po knížce ...*; užití lexikálních prostředků, které oslabují direktivní funkci a adresáta přímo nenutí vyplnit pisatelovu prosbu: *když tak mi napište; když tak o té base si to nechte pro sebe*⁷⁸; nebo užití 1. osoby plurálu: *mami, musíme se domluvit na vysázení těch macešek; domluvíme se taky na Jitčinyh narozeninách, kdy by jste mohli přijet.*). V dopisech dětí se objevují i taktní – pouze naznačené prosby (již výše zmíněná výpověď *Případná finanční výpomoc z řad rodinných příslušníků není na závalu, ba naopak je velmi ceněna!*; nebo prosba formulovaná jako adresátova potřeba: *Taky budu potřebovat koupit – šampón, 2 mejdla a jestli seženete ten sirup v těch flaštičkách*) a rady (např. v dopise dospělé dcery je rada vyjádřena otázkou a sdělením: *Budete se nechávat očkovat proti chřipce? Mluvili o tom v rádiu, že by se měli starší lidé nechat opět naočkovat*. Dcera se neodvažuje rodičům radit přímo, pouze naznačuje, co by bylo vhodné, a odvolává se na výrok ve sdělovacím prostředku).

⁷⁷ Nepřímé vyjádření direktivních výpovědí je zdvořilé podle Leechovy škály nepřímosti („indirectness scale“).

⁷⁸ Tyto výpovědi jsou zdvořilé podle Leechovy škály volitelnosti („optionality scale“).

V komunikátech rodičovských i dětských se vyskytlo několik výpovědí, které lze zařadit na pomezí dvou funkcí: direktivní a expresivní a satisfaktivní. Nejedná se o explicitní přání (jako např. *mějte se*), jimž bude věnována pozornost později, přesto obsahují zřetelnou optativní složku (např. otec: *Vrať se nám co možná nejspokojenější a všechno si řádně prožij a vychutnej; buď veselá*; dcera: *nebuďte smutní*).

Shrňeme-li získané poznatky, dojdeme k následujícímu závěru: direktivní výpovědi se vyskytují jak v dopisech rodičů, tak v dopisech dětí, v prvně jmenovaných však s vyšší frekvencí. Mezi korespondencí rodičů a dětí lze pozorovat jisté rozdíly v realizaci direktiv: zatímco rodiče velmi často používají imperativní formy sloves (vyjadřují tak svoje vyšší postavení, ale jejich výzvy se nedají považovat za kategorické příkazy), děti jsou si vědomy svého podřízeného postavení a snaží se své výzvy a žádosti formulovat spíše nepřímě.

7.2.3 *Komunikační funkce interogativní*

Výpovědi s funkcí interogativní (tázací) jsou v Searlově klasifikaci řazeny do direktivní skupiny, Grepl (1998) je však vymezuje jako samostatný typ, neboť jejich hlavním cílem není „způsobit, aby adresát něco vykonal, nýbrž aby doplnil tazateli chybějící informace o světě“. Na druhou stranu Grepl nepopírá, že otázky jsou jistou formou výzvy k adresátovi, konkrétně výzvou k odpovědi (s. 460).

Otázky jsou třetím nejčastějším typem ilokucí v rodinné korespondenci, nikdy však nejsou uvedeny explicitní performativní formulí (např. ptám se Tě). Podobně jako v případě direktiv i u interogativních výpovědí lze pozorovat rozdíly mezi dopisy rodičů a dětí. Zatímco na jeden rodičovský text vychází průměrně 3,6 otázky, na dětský pouze 1,3⁷⁹. Zdá se tedy, že rodiče mají větší tendenci zjišťovat informace o adresátovi, zatímco děti se soustřeďují spíše na sdělení. Je možno vysledovat i jistý rozdíl genderový. V dopisech matek se objevilo 28 interogativních výpovědí, v dopisech otců pouze 8; v dopisech dcer 9 a v dopisech synů 4. Zdá se tedy, že ženy mají větší tendenci klást otázky.

Výpovědi s funkcí interogativní se rozdělují na dvě základní skupiny: otázky zjišťovací, na něž lze odpovědět ANO/NE (zjišťují platnost či neplatnost propozičního obsahu výpovědi), a otázky doplňovací, které vybízejí adresáta k doplnění chybějících informací signalizovaných v otázce tázacím slovem (např. kdo, co, kdy, kde apod.; Grepl, Karlík 1998, s. 460, 464). Podíváme-li se na rodinnou korespondenci z tohoto úhlu pohledu, zjistíme, že celkově jsou frekventovanější otázky doplňovací (poměr DO:ZO je 3:2), které nejčastěji

⁷⁹ Zde je nutno poznamenat, že počet otázek v dopisech potomků byl značně navýšen kvůli jednomu dopisu od již dospělé dcery, v němž se vyskytlo 7 z celkového počtu 13 „dětských“ otázek.

začínají tázacími slovy *jak*, *jaký* a *co* (např. *Jak se koči máš? Jak to vypadá s tou tetou Máňou? Jaké je počasí?; Co děláte a jak se máte?*). Objevují se i zkrácené verze otázek s elipsou slovesa (*Co autoškola? A co Ty, Evinko?*).

Otázky zjišťovací jsou pisateli rodinné korespondence kladeny častěji v kladné podobě (např. *Máte u Vás sníh? Budete se nechávat očkovat proti chřipce? Hrajete hodně her?*), objevují se ale i dotazy se slovesem v záporu (např. *Není Vám zima? Nenastydilas, když jsme čekali na autobus?*). Podle Grepla (1998) kladná nebo záporná forma slovesa vypovídá o přání pisatele (s. 461). Pokud se ptá záporně: *Nenastydilas?*, přeje si, aby adresátka nastydla **ne**byla. Pokud se ptá kladně: *Hrajete hodně her?*, přeje si, aby adresát hodně her hrál. Toto pravidlo je zjednodušené a nelze jej uplatnit bez výjimky, jeho užití při analýze však potvrdilo kladný emocionální ráz rodinné korespondence: podle způsobu kladení otázky všichni pisatelé přáli adresátům jen dobré.

Ve frekvenci zjišťovacích a doplňovacích otázek lze opět vysledovat zajímavý rozdíl mezi korespondencí dětí a rodičů. Zatímco v textech od dětí jsou počty obou druhů interogativních výpovědí v rovnováze (DO:ZO = 6:7), v rodičovských dopisech jasně převažují otázky doplňovací (DO:ZO = 5:3). Z tohoto zjištění vyplývá, že rodiče se více zajímají o detaily adresátova života a snaží se adresáta povzbudit, aby o sobě podal co nejpodrobnější zprávy (např. *Kolik Vás spí na pokoji? Jakou máte stravu? Kdo vás učí matematiku a češtinu?*). Naopak děti častěji žádají o confirmaci či vyvrácení propozičního obsahu svých dotazů (např. *Budete se nechávat očkovat proti chřipce? Máte u Vás sníh? Už je [teta] z nemocnice doma?*).

Grepl (1998) rozlišuje několik poddruhů otázek zjišťovacích, v rodinných dopisech se vyskytuje jeden z nich – tzv. otázky presumptivní (tag questions; s. 462). Pisatel v nich již předpokládá adresátovu odpověď, žádá však o její potvrzení. Tyto otázky mají většinou podobu oznamovacích vět, k nimž je připojena tázací částice. Ve zkoumaném vzorku korespondence byly objeveny výhradně v dopisech rodičů (otec: *Dobrá kombinace, co? Ty brambory by sis dal, že?*; matka: *Hruza, že? Však brzy napíšeš, vid'?*⁸⁰). Kromě výrazné kontaktní funkce mohou plnit i funkci citovou: rodiče dávají najevo, že se snaží vcítit do názorů a postojů svých dětí.

Celkově lze říci, že výpovědi s komunikační funkcí interogativní jsou v rodinné korespondenci zastoupeny nerovnoměrně: s výrazně vyšší frekvencí je využívají rodiče. A protože většinou kladou otázky doplňovací, zdá se, že vyzývají potomky, aby podali zprávu

⁸⁰ Tato výpověď by mohla být dekodována jako direktiva: nepřímá žádost o odpověď.

o konkrétních detailech svého života. V dětských dopisech se dotazy objevují méně často, hlavním cílem dětí tedy zjevně je informovat rodiče o momentálním dění a zájem o adresáta (rodiče) ustupuje do pozadí.

7.2.4 Ostatní komunikační funkce

Výpovědi s ostatními komunikačními funkcemi (konkrétně s funkcí komisivní; permisivní a koncesivní; varování; expresivní a satisfaktivní; a deklarativní) jsou v rodinné korespondenci řídké, navíc jsou jednotlivé výpovědi většinou podobně zaměřeny, proto se jimi budeme zabývat v jedné společné podkapitole.

Výpovědi s funkcí **komisivní**, tedy slib, závazek, nabídka apod., jsou v rodinné korespondenci vždy spojeny s budoucím kontaktem mezi pisatelem a adresátem. Buď se pisatel zavazuje, že v brzké době pošle další dopis (např. otec: *Zase napíšem. No a v úterý Ti mamka pošle balík*; matka: *My ti zase napíšeme brzy. Příště napíšu víc*; syn: *Ještě napíšu z basy co a jak*; dcera: *Pak ti napíšu jaké máme jméno*), nebo slibuje osobní návštěvu (např. otec: *My se za Tebou dostaneme asi až začátkem toho února*; matka: *Na vše se domluvíme ústně*; syn: *Možná se v únoru objevím doma*; dcera: *[nebud'te smutní,] já přijedu za pár dní*). Zřídka rodiče v dopise slibují odměnu (např. matka: *Až se vrátíš domů, tak musíme jít do divadla na Cikánského barona*; *Až budou prázdniny, tak se tam také pojedeme podívat*) a děti se zavazují vykonat něco, aby usplnily osobní setkání (např. syn: *Budu se o to ale snažit [přijet domů hned po výkonu trestu na vojně]*; dcera: *Vezmu si den dovolené a přijedu*).

Užije-li pisatel výpověď s funkcí **permisivní a koncesivní**, vyjadřuje svůj souhlas, dovolení, nebo naopak nesouhlas a odmítnutí. Tento druh výpovědi se vyskytl pouze v dopisech od otců. Otec jakožto hlava rodiny zřejmě cítí povinnost vyjádřit svoje stanovisko k jednání či požadavkům svých potomků (*[po přečtení toho dopisu bych měl sednout do rychlých koní a uhánět pro Tebe]*, *ale to neudělám*; *[Ta tvá rvačka, no, já nemůžu vědět, jak moc tě vyhecovali]*, *ale příště se na to raději vykašli*; *v dopise ti 500 Kč posílat nechceme*). Matky ve svých dopisech souhlas ani nesouhlas nevyjadřují, děti taktéž ne, zřejmě proto, že se necítí oprávněny. Pouze v jediné emocionálně zbarvené výpovědi od dcery může být dekodováno odmítnutí: *To nemyslíš vážně že mi ten dopis daj na junáckou nástěnku. [Ty chyby jsou tam protože myslím na hry a né na chyby]*. Dcera si odmítnutí mohla dovolit asi proto, že se přímo netýká rodiče, nýbrž kamarádů z junáckého oddílu.

Výpovědi s funkcí **varování** se vyskytují sporadicky, a to jen v dopisech rodičovských. Vždy doprovázejí direktivy s výchovnou funkcí (např. otec: *[Ta tvá rvačka, no, já nemůžu vědět, jak moc tě vyhecovali, ale příště se na to raději vykašli.]Nemusí to vždycky dopadnout*

tak, jak to dopadlo; matka: [...*nikam bez dovolení nechod'*.] *Všude se potulují zloději a špatní lidé*). Jejich cílem je předat dítěti životní zkušenost a upozornit je na nebezpečí, kterým může být vystaveno.

Výpovědi s funkcí **expresivní a satisfaktivní** se na rozdíl od výpovědí předchozích vyskytují jak v dopisech rodičovských, tak v dopisech dětí. Vyjadřují poděkování, blahopřání, pochvaly, uznání, ale též výtky a výčitky. Zdaleka nejčastější ve všech skupinách dopisů jsou závěrečné optativní výroky (např. otec: *Hlavně se měj dobře a užij si to*; matka: *Měj se fajn; buď hodně zdravá*; syn: *Tak se mějte*; dcera: *Mějte se moc hezky a buďte zdraví*). Dále lze objevit poděkování – častěji v komunikátech od dětí (např. syn: *Píši vám v den, kdy jsem obdržel váš balík (za který moc děkuju)*; dcera: *Děkuju za všechny dopisy a pohlednice*). Z pohledu expresivních a satisfaktivních výpovědí je zajímavý zvláště jeden dopis synovský: v úvodu se objevuje výtka, která však není vyjádřena ofenzivně, spíše s lítostí (*Těšil jsem se, že si krásně počtu a na chvílku si odpočinu od toho shonu, ale místo toho mi, mami, na celý jediný stránce nadáváš*). Hned vzápětí je však výtka zeslabena omluvou a blahopřáním (*Ale máš pravdu a tímto se ti omlouvám, na ty narozeniny se zapomínat nemá. Tak Ti aspoň dodatečně blahopřeju*). V průběhu dopisu se pak syn ještě dvakrát omlouvá (*Takže ještě jednou – promiň, mami! A ještě jednou – promiň.*). Na tomto příkladu je demonstrováno, jak rodinným příslušníkům záleží na zachování dobrých vztahů, i když jsou od sebe odloučeni, nebo možná právě proto, že jsou odloučeni. Z textu je totiž zřejmé, že syn hledá v korespondenci s rodinou útěchu v osamění vojenské služby. V ostatních dopisech výtky nebo výčitky objeveny nebyly.

Výpovědi **deklarativní** v pravém slova smyslu (jmenování, křest ad.) se v rodinných dopisech nevyskytují. Tyto výpovědi plní funkci institucionální, nikoli personální, což je samo o sobě v rozporu s povahou soukromé korespondence. Lze však zmínit výpovědi, které se deklarativám přibližují svým vyzněním: explicitní zakončení dopisu (např. syn: *Už budu končit*; dcera taktéž: *Už budu končit*). Je totiž v moci pisatele, aby s tvořeným textem nakládal podle svého uvážení. Ze své pozice tedy může dopis kdykoli ukončit – např. explicitní formulí.

7.3 Shrnutí:

Analýza ilokučních aktů odhalila základní funkce, které plní rodinná korespondence. V první řadě je adresát pisatelem obohacován o informace, které dosud neznal. Výpovědi asertivní, jejichž cílem je sdělení či oznámení (a zároveň udržení kontaktu s adresátem), jsou ve zkoumaných dopisech nejčastější a jejich forma se v jednotlivých textech výrazně neliší.

Druhým nejfrekventovanějším typem výpovědi jsou direktivy vyjadřující výzvu k adresátovi. Zde lze vyzorovat jistý rozdíl mezi dopisy rodičů a dětí. Rodičovská role, opravňující pisatele k výchově adresáta, je většinou demonstrována častým užíváním direktiv s imperativním tvarem slovesa. Nikdy však rodičovské výzvy nepůsobí autoritativně, vždy je v nich patrný kladný vztah k adresátovi. Na druhou stranu děti využívají direktiv méně, odvažují se ve svých dopisech rodičům radit a o něco je požádat spíše pomocí výpovědi, v nichž je direktivní funkce vyjádřena nepřímo.

Třetím nejčastějším typem ilokucí jsou výpovědi interogativní, které vyzývají adresáta k odpovědi. Stejně jako direktivy jsou otázky více užívány rodiči, kteří jimi dokazují zájem o adresáta a o detaily z jeho života. V textech od dětí se dotazy objevují s mnohem nižší frekvencí.

Výpovědi s ostatními komunikačními funkcemi se v rodinné korespondenci vyskytují zřídka a nerovnoměrně. Můžeme shrnout, že výpovědi s funkcí komisivní (převážně sliby týkající se dalšího písemného či osobního kontaktu) a expresivní a satisfaktivní (hlavně poděkování a závěrečná přání) užívají jak rodiče, tak děti. Naproti tomu výpovědi s funkcí permisivní a koncesivní (souhlas či nesouhlas) a varování jsou typické zvláště pro texty rodičovské, v nichž společně s direktivami demonstrují výchovnou a ochrannou funkci rodiny.

8 Dodatek o genderu

Během analýzy rodinných dopisů se ukázaly rozdíly zapříčiněné nejen rodinnými rolemi, nýbrž i genderem. V průběhu práce jsme na ně upozorňovali, nyní pouze provedeme přehledné shrnutí.

První rozdíl mezi muži a ženami můžeme pozorovat už v přístupu k psaní dopisů. Podle poměru počtu zkoumaných rodinných dopisů psaných ženami a muži (ženy: 80, muži: 18) lze usuzovat, že se ženy uchylují ke klasické korespondenci mnohem častěji. Bereme v úvahu, že zastoupení dopisů v KSKdopisy může být mírně zkresleno (viz pozn. 29, kap. 5.1), danou domněnku však potvrzuje i výsledek ankety (viz Příloha 1, Tabulka 5) a předešlá bádání Zdeňky Hladké (2005a, s. 54).

Další rozdíl mezi dopisy mužů a žen je patrný v úvodních a závěrečných pasážích, v nichž ženy explicitně vyjadřují svůj kladný vztah k adresátovi a snaží se o důvěrnost („intimacy“), např. formule *libá a pusu posílá* se vyskytovaly výhradně v dopisech žen. Podobně i silná citová vyznání jsou typická pro texty pocházející z pera žen (např. matka: *moc tě pozdravuji a posílám ti moc pusinek, mám tě moc ráda*; dcera: *Copak dělá Heluška? Asi si brouká a také se vzteká vid'? Mám ji moc ráda.*).

Zajímavé diference byly též objeveny v tematice rodinných dopisů. Vytvořili jsme seznam nejfrekventovanějších témat v dopisech mužů a žen (viz kap. 5.2.4.) a zjistili jsme, že v textech mužských hrají důležitou roli materiální hodnoty (témata jídlo a peníze), zatímco ženy se zabývají hlavně zdravím, rodinou, zábavou (témata výlety, dovolené, tábory) a počasím. V dopisech mužských je tedy demonstrována sociálně-ekonomická funkce rodiny, v dopisech ženských pak spíše funkce emocionální, ochranná a rekreační.

Již v teoretické kapitole o genderu bylo poznamenáno, že se liší mužský a ženský slovník. Muži mají sklony k nadávkám a klení. Tento fakt se potvrdil i v rodinné korespondenci: pejorativa (viz kap. 6.2.3: muži: 12, ženy 2) a vulgarismy (muži: 6, ženy: 1) se objevovaly především v dopisech mužských⁸¹. Naopak v dopisech žen se výrazně častěji než v dopisech mužů vyskytovaly hypokoristické podoby křestních jmen (muži: 19, ženy: 38), což opět svědčí o ženské citovosti a intenzivnější snaze o důvěrnost.

⁸¹ Nepatrný výskyt pejorativ a vulgarismů v dopisech od dcer je zřejmě ovlivněn charakterem rodinné korespondence. Při komunikaci s rodiči se dívky zmíněnému lexiku vyhýbají, při komunikaci s kamarádkami je však užívají poměrně frekventovaně (viz kap. 6.4.4). Vzájemný vztah komunikantů a jejich společenské role tedy ovlivňují konkrétní jazykové projevy. Touto tematikou se zabývá Jan Kořenský (1992) a uvádí: „V naprosté většině jsou [...] společenské role zároveň rolemi komunikačními, a proto nepřekvapí, že kladou na jedince i zvláštní, specifické řečové požadavky“ (s. 57).

Janet Holmes (1992) uvádí, že ženy více dbají na spisovnost svého jazykového projevu (s. 314). Tento genderový rozdíl nebyl příliš patrný v dopisech generace rodičovské, výrazně se však projevil v textech generace dětí (viz kap. 6.2). Počty substandardních jevů hláskoslovných (dcery: 15, synové: 24), morfologických (dcery: 17, synové: 33) a ortografických (dcery: 29, synové: 74) jsou značně vyšší v dopisech od synů, zatímco texty od dcer důsledněji reflektují spisovnou normu.

V oblasti jazykové byl objeven ještě jeden – syntaktický – rozdíl: v mužských dopisech bylo nejčastějším větným celkem souvětí souřadné, v dopisech ženských pak věta jednoduchá (viz kap. 6.2.4). Tato diference zřejmě souvisí s genderově odlišným způsobem myšlení a strukturováním projevu. Jak již zjistila Zdeňka Hladká (2005a), obsah mužských dopisů je promyšlenější a má propracovanější formu. Naopak dopisy ženské se blíží mluvenému spontánnímu projevu (s. 56).

Poslední zjevná diference byla zaznamenána při analýze komunikačních funkcí a týkala se interogativních výpovědí. Zjistili jsme, že ženy mají větší tendenci klást otázky, což ostatně uvádí i Deborah Tannen (1990, s. 142). Ve zkoumaném vzorku mužských dopisů bylo nalezeno 19 otázek, ve vzorku ženských dopisů 37 (viz kap. 7.2.3). Kladením otázek ženy ukazují svůj zájem o adresáta, snaží se ho přimět k odpovědi, k udržování písemného styku, který bezesporu posiluje vzájemné citové vazby mezi pisatelem a adresátem. I tato vlastnost zřejmě dělá z žen kooperativnější komunikanty (Holmes 1992, s. 328).

Závěrem můžeme shrnout, že genderové rozdíly v rodinné korespondenci byly objeveny v přístupu k psaní klasických dopisů, v oblasti jazykové (dodržování spisovné normy, lexikum, syntax) i v oblasti komunikačních funkcí. Nejzřetelnější diference je však patrná v celkovém vyznění dopisů: ženy kladou větší důraz na emocionální stránku textů, snaží se o zachování blízkého vztahu s adresátem a o důvěrnost, zřetelně signalizují svůj zájem o adresáta a stimulují ho k odpovědi. Podobné rysy se sice objevují i v dopisech mužských (hlavně otcovských), nikoli však se srovnatelnou intenzitou.

9 Závěr

Cílem této magisterské diplomové práce bylo přispět k poznání rodinné korespondence a navázat tak na analýzy soukromé korespondence prováděné na FF MU Zdeňkou Hladkou. Nesnažili jsme se o komplexní zpracování tématu, nýbrž pouze o rozbor vybraných problémů. Zaměřovali jsme se i na hledání rozdílů mezi dopisy rodičů a dětí a následně na srovnání korespondence rodinné a kamarádské.

Nejdříve jsme vyhodnotili **anketu**, která zkoumala využívání klasické korespondence a moderních komunikačních prostředků. Zjistili jsme, že v současné době jsou nejčastějšími způsoby písemné komunikace na dálku SMS zprávy a e-maily. Ručně psaný dopis ztrácí svou oblíbenost (od předcházející ankety z roku 2002 byl zaznamenán rapidní úbytek odeslaných dopisů), je však stále užíván při komunikaci s rodinnými příslušníky (63,5 % všech dopisů, které respondenti odeslali za měsíc, bylo adresováno členům rodiny, 25 % partnerovi a pouze 11,5 % kamarádům). Ověřili jsme si tedy, že klasická rodinná korespondence není pouze záležitostí dávné minulosti. Dnes je už sice využívána jen v omezeném rozsahu, respondenti v ní však (kromě nevýhod, k nimž patří např. vysoká cena či dlouhá doba doručení) spatřují i mnohá pozitiva: poskytuje neomezený prostor pro vyjádření většinou citlivých osobních problémů, může být uchována na památku a vyvolává vzpomínky a nostalgické pocity.

Dále jsme se věnovali detailní analýze vzorku 98 rodinných dopisů z KSKdopisy. První zkoumanou oblastí byla **kompoziční struktura textů a náplň jednotlivých částí**. Rodinný dopis má neoficiální charakter, je mnohem méně vázán epistolárními pravidly než dopis oficiální a poskytuje svému pisateli prostor pro kreativitu. V našem výzkumu však bylo zjištěno, že pisatelé ve velké většině dodržují základní strukturu dopisu. Jako obligatorní složky můžeme označit pozdrav a oslovení, úvod, vlastní obsah a závěr dopisu a pozdrav a podpis. Jako méně závazná se pak jeví složka lokalizační a datační a postskriptum.

Nejčastějším úvodním pozdravem v dopisech rodičů i dětí byl pozdrav *ahoj* (v necelé polovině dopisů). Oslovení záviselo na tom, kdo byl autorem dopisu: rodiče oslovovali své děti křestními jmény – často v hypokoristické podobě (např. *Kubo*, *Joženku*, *Verunečko*, *Kačenko*), děti používaly k oslovení adresáta označení rodinného vztahu (např. *mami*, *tati*, *rodiče*), nezdřídka též adresovaly dopis celé rodině (např. *Milá rodino*; *Ahoj nejlepší rodinko ze všech!*). Oslovení vyjadřovala kladný vztah mezi pisatelem a adresátem, emocionalita byla mnohdy ještě posílena užitím atributu *milý/á*, *drahý/á*, *můj/moje* apod.

Úvodní pasáž rodinného dopisu zahrnovala množství nejrůznějších složek, z nichž nejčastější byl pozdrav (např. *všichni Tě pozdravujeme*), metatextové poznámky (např. *jako*

vzorná mamka Ti piši hned po Tvém odjezdu) a popis situace, ve které se nachází pisatel (např. *je opět sobota před šestou a piši Ti*). I v této části dopisu byly posilovány emocionální vazby mezi pisatelem a adresátem (např. *posílám ti moc pusinek, mám tě moc ráda*).

Vlastní obsah dopisů byl velmi různorodý. Z velkého množství témat můžeme zmínit informace o rodinných příslušnících a rodinném životě, které byly příznačné hlavně pro dopisy rodičů, dále pak počasí, zdraví, volný čas, zaměstnání. Pro velkou většinu textů byla typická neuspořádanost, asociační odbočky a chaotické přechody mezi jednotlivými tématy.

Závěr dopisu byl nejčastěji vyhrazen pro přání (např. *měj se hezky/pěkně/fajn*), v rodičovských dopisech pak pro rady, napomenutí a výchovné poznámky.

Závěrečný pozdrav vykazoval větší variabilitu než pozdrav úvodní. Vedle frekventovaného *ahoj* se objevily formule typu *Libá, pusu posílá* užívané hlavně matkami a dcerami. Podpis, podobně jako oslovení, závisel na pisateli textu. Rodiče uváděli označení svého vztahu k dítěti (např. *máma, mamka, táta, tatka*), děti se podepisovaly křestním jménem – většinou v hypokoristické podobě.

Informace o dataci a lokalizaci jsou podle výsledů výzkumu méně závazné, úplně chyběly v ¼ textů. Tradiční forma v pořadí datace, lokalizace se objevovala převážně v dopisech rodičů, mladá generace preferovala pouze složku datační.

Druhá nezávazná část rodinného dopisu, postskriptum, byla připojena přibližně k ¼ komunikátů. Plnila různé funkce, nejčastěji reflektovala napsaný text, podávala dodatečné informace a poskytovala prostor pro pozdravy od dalších členů rodiny (či pro ně).

Všeobecně lze říci, že zavedené epistolární konvence dodržují ve svých dopisech spíše rodiče, děti často dané zvyklosti opomíjejí nebo záměrně narušují.

Srovnání s dopisy kamarádky odhalilo shodu ve struktuře textů (stejně obligatorní a nezávazné složky), ale i některé rozdíly. Rodinná korespondence se vyznačuje důslednějším dodržováním epistolárních konvencí – hlavně epistolárních formulí, explicitním vyjádřením citového vztahu mezi pisatelem a adresátem (např. v osloveních, rozloučeních, úvodních a závěrečných pasážích) a zároveň rozlišováním mírně nadřazené role rodičovské a mírně podřazené role dětí. Naopak kamarádkou korespondenci charakterizuje rovnocenné postavení komunikantů a je pro ni typické nepřilíš intenzivní hodnocení citového vztahu mezi pisatelem a adresátem a větší snaha o originalitu. Obě skupiny dopisů se liší i tematikou. Kamarádkské texty (míněny jsou zejména dopisy mezi dívkami) nejčastěji řeší vztahy k opačnému pohlaví, starosti spojené se školou a vzděláváním a trávení volného času o prázdninách a dovolených, zatímco dopisy rodinné, jak již bylo zmíněno, podávají zprávy o členech rodiny a každodenním životě, počasí a zdraví. Zdá se též, že v kamarádkském dopise

se více než v dopise rodinném dbá na zdvořilost. Tento fakt je patrný zejména z vyšší frekvence poděkování a omluv a také z důslednějšího psaní velkého počátečního písmene ve tvarech zájmen 2. osoby.

Kapitola **Jazykový rozbor** shrnuje základní rysy rodinné korespondence v oblasti hláskosloví, morfologie, lexika, syntaxe a pravopisu, přičemž největší pozornost je věnována jevům mluvenostním a nespisovným.

Nejfrekventovanější hláskoslovné odchylky od spisovné normy - úžení *é* v *i/ý* a diftongizace *ý* v *ej* - se projevíly v kořenech slov (např. *lútání, tejdén*), ale častěji v morfologii (v koncovech složené deklinace, např. *na celý jedný stránce; takovej hodnej koniček*). V rovině morfologické byly prohřešky proti kodifikovaným formám zaznamenány též v deklinaci substantiv (instrumentál plurálu maskulin i feminin, např. *s klukama, s lyžema*) a pronomin (především tvary zájmena *ona*, např. *její učitelka jí velice chválila*). Byly též nalezeny substandardní tvary sloves (např. *řek, daj*) a nesprávně utvořené kondicionály, často hyperkorektní (např. *kdyby jste nevěděli, aby jsme se přesunuli*). Nejvíce nespisovných prvků se vyskytovalo v dopisech dětí, především synů.

Lexikum rodinné korespondence se vyznačovalo hlavně kladnou expresivitou (hypokoristické podoby vlastních jmen, deminutiva), záporná expresivita se objevovala zřídka, zvláště v dopisech mužů. Vulgarismy byly zaznamenány téměř výhradně v dopisech synů. Rodinné texty byly ve srovnání s kamarádkými celkově chudší na aktualizaci a kreativní prostředky.

Z hlediska syntaktického se rodinná korespondence přibližuje mluveným komunikátům. Za charakteristické rysy lze považovat větnou nepropracovanost, převahu parataxe, četné juxta pozice, nepravidelnosti větné stavby (hlavně parenteze a elipsy), nadužívání ukazovacích zájmen a v neposlední řadě bezděčné opakování slov. Zmíněné rysy se vyskytovaly jak v dopisech dětí, tak rodičů.

Jako poslední byla v této kapitole zkoumána ortografická správnost rodinných dopisů. Bylo zjištěno, že nedostatky v užívání *i/y, s/z, mě/mně*, velkých písmen apod. tvořily necelou ¼ všech objevených pravopisných chyb, ¾ představovala chybná interpunkce, především psaní čárek v souvětí a větách jednoduchých. Největší počet ortografických nedostatků byl zaznamenán opět v dopisech synů.

Lze tedy shrnout, že na spisovnou normu v oblasti hláskosloví, morfologie a ortografie více dbali rodiče, zdaleka nejméně se jí zabývali synové. Synovské dopisy se mírně vymykaly i v oblasti slovní zásoby. Po syntaktické stránce si však byly všechny rodinné dopisy velmi podobné.

Srovnávací analýza opět poukázala na shody a rozdíly mezi rodinnou a kamarádkou korespondencí. Velmi zjednodušeně lze říci, že syntaktické a ortografické rysy obou skupin dopisů jsou srovnatelné, hláskoslovné a morfologické odchylky od normy jsou kvalitativně podobné, liší se však kvantitou – v dopisech kamarádkých jsou frekventovanější. Největší rozdíly lze pozorovat v lexiku: v kamarádkých dopisech přibývá záporných expresiv a vulgarismů, mnohem častěji se uplatňuje jazyková hra a kreativita a objevují se též cizojazyčné prvky (převážně anglické), které v rodinných dopisech úplně chybí.

V další kapitole byly zkoumány **komunikační funkce**, které rodinná korespondence plní. Bylo zjištěno, že v komunikátech od rodičů i dětí jsou nejfrekventovanější výpovědi s komunikační funkcí asertivní (zaujímají 56 – 95 % jednotlivých textů). Jejich primárním úkolem je poskytnout adresátovi nové informace, které dosud neznal. V rodinné korespondenci však tyto výpovědi plní i některé další funkce, např. funkci kontaktnou (nepodstatné a často zbytečně podrobné zprávy „zaplňují“ prostor dopisu, díky němuž je pisatel a adresát v kontaktu).

Druhým nejčastějším typem výpovědi jsou direktivy, jejichž základní funkcí je funkce výzvoová. V dopisech rodičů a dětí se liší jejich frekvence i způsob realizace. Rodičovská role opravňuje pisatele k výchově a napomínání adresáta, proto jsou direktivy v rodičovských dopisech častější a většinou přímé – vyjádřené imperativem. Vždy je v nich však patrný blízký citový vztah k adresátovi, nelze je interpretovat jako autoritativní příkazy a zákazy. V dopisech od dětí je výskyt direktivních výpovědi řídkší, děti se odvažují o něco požádat či rodičům poradit, často však direktivní funkci pouze naznačují.

Podobný rozdíl mezi komunikáty psanými rodiči a dětmi lze pozorovat i v případě třetích nejčastějších výpovědí – interogativních. Rodiče mají tendenci klást více otázek (hlavně doplňovacích), čímž vyjadřují svůj zájem o adresáta a stimulují ho k brzké a konkrétní odpovědi. Naopak děti zapojují otázek méně a soustřeďují se spíše na sdělení (tedy pravděpodobně odpovídají na otázky, které jim rodiče položili v předchozím dopise).

Výpovědi s ostatními komunikačními funkcemi jsou v rodinné korespondenci méně časté. Komisivy (sliby, závazky) se většinou týkají dalšího písemného či osobního styku komunikantů, pisatel zpravidla slibuje, že brzy napíše, přijede apod. Výpovědi expresivní a satisfaktivní vyjadřují poděkování, přání, omluvu, výjimečně též výtku. Zmíněné dva druhy komunikačních funkcí se vyskytují jak v dopisech rodičů, tak dětí. Následující dva druhy výpovědi permissivní a koncesivní (souhlas či nesouhlas) a varovné, jsou však zastoupeny výhradně v textech rodičovských. Společně s výpověďmi direktivními demonstrují výchovnou a ochrannou funkci rodiny.

Úplným závěrem můžeme shrnout, že klasická rodinná korespondence je i v současnosti stále (avšak ne příliš často) užívaným druhem písemné komunikace. Zpravidla se přidrží zavedených epistolárních konvencí, alespoň pokud se kompoziční výstavby textů týče. V oblasti jazykové do určité míry reflektuje spisovnou normu, objevují se v ní však i prvky nespisovné a mluvenostní. Z hlediska komunikačních funkcí v ní převažují asertivy, direktivy a výpovědi interogativní, které společně přispívají k navázání a udržení kontaktu mezi odloučenými členy rodiny.

Ve srovnání s korespondencí kamarádkou je rodinná korespondence tradičnější (např. užívání typických epistolárních formulí), spisovnější, méně originální a více akcentuje blízký emocionální vztah komunikantů.

10 Anotace

Tato magisterská diplomová práce navazuje na výzkumy soukromé korespondence prováděné v ÚČJ FFMU a zabývá se specifickým druhem soukromé korespondence – korespondencí rodinnou. Materiál byl čerpán z KSKdopisy.

Práce je rozdělena na dvě části. V teoretické části je charakterizován epistolární styl a soukromý dopis, dále jsou tu shrnuta teoretická východiska, o která se práce opírá: teorie mluvních aktů, zdvořilostní normy v komunikaci, genderové rozdíly v komunikaci a sociologické vymezení rodiny a jejích funkcí.

Analytická část obsahuje výsledky tří jazykových sond. První z nich se zaměřuje na kompoziční strukturu rodinného dopisu a na náplň jeho jednotlivých částí. Druhá sonda zkoumá hláskoslovné, morfologické, lexikální, syntaktické a ortografické rysy komunikátů. Třetí pak mapuje komunikační (ilokuční) funkce v rodinné korespondenci. Do analytické části práce jsou navíc zařazeny výsledky ankety týkající se využívání klasické korespondence a jiných komunikačních prostředků a také shrnutí generových rozdílů zjištěných při analýze rodinné korespondence.

Annotation

This Master's thesis builds on the previous research of private correspondence, which was carried out by the Department of Czech at the Faculty of Arts, Masaryk University, and focuses on a specific kind of private correspondence: family correspondence. The material for analyses comes from the Corpus of private correspondence.

The thesis is divided into two parts. In the theoretical part, epistolary style and private letter are characterized. Then the theoretical ground on which the thesis is based is summed up, namely speech acts theory, politeness in communication, gender differences in communication and sociological characteristic of a family and its functions.

The analytical part comprises results of three language probes. The first probe focuses on compositional structure of family letters and on the content of their individual parts. The second probe deals with phonetic, morphological, lexical, syntactic and orthographic features of the analyzed texts. The third probe investigates communication (illocutionary) functions of family correspondence. In addition, the results of a survey concerning classic correspondence and other means of communication are presented here. At the very end, gender differences in communication discovered during the analyses are summarized.

Klíčová slova

Epistolární styl, soukromá korespondence, rodina, komunikační funkce, jazyková analýza

Key words

Epistolary style, private correspondence, family, communication functions, language analysis

11 Bibliografie

- Austin**, John Langshaw. *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofia, 2000.
- Balhar**, Jan a kol. *Český jazykový atlas 4*. Praha: Academia, 2002.
- Balhar**, Jan a kol. *Český jazykový atlas 5*. Praha: Academia, 2005.
- Bečka**, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992.
- Borovská**, Hana. *Pozdně humanistická čeština: styl epistolární. Jazyk a korespondence Zuzany Černínové z Harasova a Humprechta Jana Černína z Chudenic*. Brno: FF UP, 2004.
- Cipar**, David. *K lingvistickému využití jazykových korpusů s mluvenostními rysy*. Brno: Masarykova univerzita, 2008 [RKP: diplomová práce].
- Čechová**, Marie – **Krčmová**, Marie – **Minářová**, Eva a kol. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- Čmejrková**, Světlá. Česká oslovení. In: Čmejrková, S. – Daneš, F. – Kraus, J. – Svobodová, I. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Praha: Academia 1996, s. 41 – 44.
- Čmejrková**, Světlá. Jak mluví ženy a jak mluví muži. In: Čmejrková, S. – Daneš, F. – Kraus, J. – Svobodová, I. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Praha: Academia, 1996, s. 35 – 38.
- Daneš**, František – **Filipec**, Josef – **Machač**, Jaroslav – **Mejstřík**, Vladimír. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 4. vydání*. Praha: Academia, 2007. [zkratka SSČ]
- Grepl**, Miroslav – **Karlík**, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998.
- Havránek**, Bohuslav a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia, 1989. [zkratka SSJČ]
- Hirschová**, Milada. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2006.
- Hladká**, Zdeňka. *Čeština v současné soukromé korespondenci. Dopisy, e-maily, SMS*. Brno: Masarykova univerzita, 2005a.
- Hladká**, Zdeňka. Kompoziční stereotypy a dopisové formule v současné korespondenci mládeže. In: Čmejrková, S. – Svobodová, I. (eds.). *Oratio et ratio. Sborník k životnímu jubileu Jiřího Krause*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2005b, s. 131 – 141.

- Hladká**, Zdeňka. Pravopis v současné korespondenci mladých lidí (na materiálu tradičních dopisů, e-mailů a SMS). *Naše řeč*, 89, 2006a, s. 73 – 88.
- Hladká**, Zdeňka. *Současná soukromá korespondence. Korpusové zpracování a lingvistické využití*. Brno: Masarykova univerzita, 2006b [RKP: habilitační práce].
- Hoffmannová**, Jana – **Kraus**, Jiří. *Písemnosti v našem životě*. Praha: Fortuna, 1996.
- Holmes**, Janet. *Introduction to Sociolinguistics*. London and New York: Longman, 1992.
- Hronek**, Jiří – **Sgall**, Petr. *Čeština bez příkras*. Praha: H & H, 1992.
- Hugo**, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny. Profesní slangy, kriminální argot, vulgarismy, obecná mluva*. Praha: Maxdorf, 2009. [zkratka SNČ]
- Chloupek**, Jan a kol. *Stylistika češtiny*. Praha: SPN, 1990.
- Internetová jazyková příručka* [online]. 2008 [cit. 5. 7. 2010]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz>
- Jelínek**, Milan. Styl epistolární. In: Karlík, P. – Pleskalová, J. – Rusínová Z. (eds.). *Pocta Dušanu Šlosarovi. Sborník k 65. narozeninám*. Boskovice: Albert, 1995, s. 126 – 137.
- Jungmann**, Josef. *Slowesnost aneb Zbjrka přjkladů s krátkým pagednáním o slohu*. Praha: Vytisťená u Iosefy Fetterlowé, 1820.
- Karlík**, Petr – **Nekula**, Marek – **Pleskalová**, Jana (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- Karlík**, Petr – **Nekula**, Marek – **Rusínová**, Zdenka (eds.). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- Komárek**, Miroslav – **Kořenský**, Jan – **Petr**, Jan. *Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.
- Kořenský**, Jan. *Komunikace a čeština*. Praha: H & H, 1992.
- Kraus**, Blahoslav. Rodina jako sociální instituce. In: Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál 2008, s. 79 – 88.
- Kraus**, Jiří. Jazyková zdvořilost a nezdvořilost. In: Čmejrková, S. – Daneš, F. – Kraus, J. – Svobodová, I. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Praha: Academia 1996, s. 30 – 32.
- Krčmová**, Marie. Sociolingvistický pohled na současnou češtinu. In: *Letní škola slovanských studií při FF MU v Brně. Přednášky a besedy z XXIX. Běhu LŠSS*. Brno: Masarykova univerzita, 1996.

- Leech**, Geoffrey. *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longan, 1983.
- Macurová**, Alena. Poznámky k žánru soukromého dopisu. In: Tichý, M. (ed.). *Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě*. Opava: Slezská univerzita, 2003.
- Martincová**, Olga a kol. *Pravidla českého pravopisu*. Praha: Pansofia, 1993.
- Mocná**, Dagmar – **Peterka**, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004.
- Možný**, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006.
- Müllerová**, Olga. *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. Praha: Academia, 1994.
- Searle**, John R. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. London and New York: Cambridge University Press, 1969.
- Nosková**, Klára. *Jazykový rozbor korespondence sester Bilkových*. Brno: Masarykova univerzita, 1998 [RKP diplomová práce].
- Ruščák**, František (ed.). *Štylistické otázky textu*. Prešov: UPJŠ v Košicích, 1984.
- Saicová Římalová**, Lucie. *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové*. Praha: Karolinum, 2005.
- Stašková**, Leona. Rodina jako výchovný a socializační činitel. In: Kraus, B. – Poláčková, V. (eds.). *Člověk – prostředí – výchova*. Brno: Paido, 2001, s. 78 – 85.
- Švehlová**, Milena. K problematice oslovení v češtině. In: Mališ, O. (ed.). *Rozumět jazyku. Sborník k významnému životnímu jubileu univ. prof. PhDr. Jaroslavy Brabcové, CSc.* Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, s. 73 – 80.
- Tannen**, Deborah. *You Just Don't Understand. Women and Men in Conversation*. London: Virago Press, 1990.
- Václavek**, Bedřich. *Český listář*. Praha: Melantrich, 1949.

12 Seznam příloh

Příloha 1: Výsledky ankety 2009 – tabulky

Příloha 2: Seznam evidenčních čísel dopisů z KSKdopisy, které byly zahrnuty do jednotlivých analýz

Příloha 3: Ukázky korpusových přepisů rodinných dopisů s fotokopii originál

Příloha 1

Výsledky ankety 2009

Výsledky ankety je nutno chápat pouze jako tendence ve vývoji písemné komunikace, neboť anketní vzorek odpovědí 15 respondentů je na hranici reprezentativnosti.

Mezi jednotlivými tabulkami lze objevit několik nesrovnalostí. Tato částečná nespolehlivost dat je způsobena tím, že respondenti své odpovědi pouze odhadovali, navíc jejich odpovědi nebyly konzistentní. Např. z Tabulky 2 vyplývá, že jeden respondent napíše za měsíc 0,091 dopisu. Součet v Tabulce 4, která se zaměřuje na adresáty dopisů, však ukazuje, že jeden respondent napíše za měsíc 0,352 dopisu. V Tabulce 2 lze též pozorovat velký nepoměr mezi odeslanými a přijatými e-maily, SMS a zprávami na ICQ/Skypu: počet přijatých komunikátů značně převyšuje počet komunikátů odeslaných. Tento fakt se jeví dosti nepravděpodobným, vezmeme-li v úvahu, že korespondence patří mezi prolongované projevy, tedy řetězce stimulů a reakcí na ně (Čechová a kol. 2008, s. 128). V praxi by se tedy počty napsaných a přijatých textů neměly výrazně lišit. Lze předpokládat, že respondenti neuvedli objektivní údaje.

Tabulky shrnující výsledky ankety

TABULKA 1

Základní informace:

	ANO		NE	
	muži	ženy	muži	ženy
Posíláte alespoň někdy ručně psané dopisy?	1	4	1	9
-//- pohlednice?	2	11	0	2
-//- dopisy i lidem, kteří mají přístup k netu/ mobil. t.?	1	3	1	9*
-//- pohlednice -//-	1	11	1	2
Dostáváte ručně psané dopisy?	1	4	1	9
Dostáváte ručně psané pohlednice?	1	11	1	2

*v jednom dotazníku nebyla tato otázka zodpovězena, součet tedy neodpovídá 15

Posíláte dopisy i lidem, kteří mají přístup k internetu nebo mobilu?

ANO 28,6 %.

TABULKA 2

Počet pohlednic, dopisů, e-mailů, SMS a zpráv na ICQ/Skypu odeslaných a přijatých respondenty za měsíc.

Za měsíc	POHLED.			DOPIS			E-MAIL		
	M	Ž	P	M	Ž	P	M	Ž	P
Píše	0,1	0,09	0,091	0,1	0,1 77	0,167	65	16,9	23,3
Dostává	0,0 5	0,06	0,059	0,0 5	0,1 69	0,153	140	58	68,9
SMS			ICQ/Skype						
M	Ž	P	M	Ž	P				
20	168,3	148,5	25	12,3	14				
77, 5	229,7	206,8	255	11,34	43,8				

M = průměr na muže za měsíc, Ž = průměr na ženu za měsíc, P = průměr na respondenta za měsíc

TABULKA 3 (pro srovnání s výzkumem z roku 2002)

Za měsíc	Pohled.	Dopis	E-mail	SMS	ICQ
Napíše 0 ks	53,3 %	73,3 %	0 %	0 %	0 %

TABULKA 4

Adresáti (příbuzenský vztah)

(číslo udává průměrný počet pohlednic, dopisů atd. odeslaných jedním respondentem za měsíc)

Za měsíc	Pohled.	Dopis	E-mail	SMS	ICQ/Skype
Rodičům	0,084	0,067	1,333	17,133	2,867
Dětem	0,012	0,007	0,400	0,867	0,667
Prarodičům	0,075	0,067	0,133	0,600	0
Sourozencům	0,018	0	1,800	2,467	5,733

Partnerovi	0,073	0,078	2,333	115,200	10,933
Kamarádům	0,034	0,140	11,467	35,800	30,467
Σ	0,296	0,352	17,466	172,067	50,667

Ne všechny odpovědi mohly být číselně vyjádřeny, např. odpověď „moc“ se do průměru nezapočítávala.

TABULKA 5

Pisatelé a adresáti (pohlaví) a témata

	POHLED.	DOPIS	E-MAIL	SMS	ICQ/Skype
Komu píšete	Ž 3 (25 %) M 1 (8,3 %) V 8 (66,7 %)	Ž 5 (45,4 %) M 3 (27,3 %) V 3 (27,3 %)	Ž 7 (46,7 %) M 2 (13,3 %) V 6 (40 %)	Ž 4 (26,7 %) M 3 (20 %) V 8 (53,3 %)	Ž 3 (25 %) M 1 (8,3 %) V 8 (66,7 %)
Kdo píše vám	Ž 6 (50 %) M 1 (8,3 %) V 5 (41,7 %)	Ž 6 (60 %) M 2 (20 %) V 2 (20 %)	Ž 5 (33,3 %) M 2 (13,3 %) V 8 (53,4 %)	Ž 4 (26,7 %) M 4 (26,7 %) V 7 (46,6 %)	Ž 4 (33,3 %) M 1 (8,3 %) V 7 (58,4 %)
Témata	-Přání -Pozdrav z dov. -Vánoce -Velikonoce	-Služební kor. -Jak se vede -Soukr. problémy -Citové zál. -Vztahy -Důl. sdělení	-Škola -Služební -Jak se mám -Blahopřání -Info (rychlé) -Protokoly -Osobní	-Vše -Domluva -Zamilované -Zjistit info -Reakce na dění	-Vše -Povídání -Běžné zál. -Domluva -Osobní -Když jsem mimo domov -Kontakt s příbuznými

Ž = ženy (ženám), M = muži (mužům), V = vyrovnaně

Ne všechny kolonky byly v dotaznících vyplněny. Byla vybrána jen nejčastější témata.

Výhody

Pohled.: osobní (3x), obrázek (3x), potěší, udělá radost (3x), hodnotnější než MMS/SMS, vzpomínka, zdvořilost

Dopis: osobní (4x), nostalgie (2x), intimita, možnost napsat vše, vyjádření rozpoložení, uchování, dobré čtení, zdvořilost, spisovnost, adresát dopisu je pro nás důležitý

E-mail: rychlý (15x), zdarma, rychlá odpověď, posílání příloh, spontánnost, výstižnost

SMS: rychlost (11x), stručnost (3x), dostupnost (2x), okamžitá odpověď (2x), výstižnost, spontánnost, levné

ICQ: rychlost (5x), zdarma (5x), reálný rozhovor, přímá odpověď, web kamera – kontakt, okamžitě k dispozici, spontánnost

Nevýhody

Pohled.: drahý (6x), pomalý (11x), možná ztráta na poště, krátký, málo místa

Dopis: drahý (6x), pomalý (9x), dlouho se píše, nárok na čitelnost, nuda

E-mail: neosobní (2x), závislý na dostupnosti internetu (5x), spamy, přehlcení schránky, nemusí dojít, může se dostat do rukou nepovolané osoby

SMS: moc stručné/omezený počet znaků (5x), závislé na signálu (2x) a nabití baterii, kredit, cena, nepochopení příjemcem

ICQ: závislost na přístupu k internetu (2x), v případě potřeby lidé nejsou u PC (2x), zabírá hodně času, neosobní, nepochopení

STARŠÍ ANKETY – PRO SROVNÁNÍ

2002 (74 dotazníků, z toho jeden nepoužitelný)

Respondenti nejčastěji píší:

Dopis: 14,6%

Pohled.: 13,4%

E-mail: 12,2%

SMS: 59,8%

TABULKA 6

Jak často se píše:

	Vůbec	Denně	1x měs.	Několikrát měs.	1x týd.	Něk. týd.	Něk. ročně
Dopis	21,9 %	0	13,7 %	6,9 %	9,6 %	2,7 %	45,2 %
Pohled.	11 %	0	11 %	9,6 %	0	1,4 %	67 %
E-mail	45,2 %	4,1 %	4,1 %	15,1 %	12,3 %	12,3 %	6,9 %
SMS	15,3 %	30,6 %	6,9 %	9,7 %	2,8 %	29,2 %	5,5 %

Píšete dopisy i lidem, kteří mají přístup k e-mailu? ANO 48,5 %.

Píšete dopisy i lidem, kteří vlastní mobilní telefon? ANO 60,3 %.

2004 (50 dotazníků)

Měsíc/ 1 respondent:

Dopis: 1,08/resp.

E-mail: 17,23/resp.

SMS :183,55/resp.

Píšete dopisy i lidem, kteří mají přístup k internetu nebo mobilu?

ANO 67,4 %.

2006 (20 dotazníků)

Měsíc/1 respondent:

Pohled.: 0,22/resp.

Dopis: 0,52/resp.

E-mail: 53,57/resp.

SMS: 104,85/resp.

TABULKA 7

Komu?

	K	P	R
Dopis	57,9 %	26,3 %	15,8 %
E-mail	77,3 %	9,1 %	13,6 %
SMS	54,6 %	31,8 %	13,6 %

K = kamarád, P = přítel (přítekně), R = rodina

Píšete dopisy i lidem, kteří mají přístup k internetu nebo mobilu?

ANO 50 %.

Příloha 2

Seznam evidenčních čísel dopisů z KSKdopisy, které byly zahrnuty do jednotlivých analýz

1. Kompoziční výstavba dopisu a náplň jednotlivých částí

Seznam evidenčních čísel rodinných dopisů zahrnutých do analýzy:

110, 130, 134, 286, 395, 444, 447, 758, 759, 763, 773, 891, 902, 979, 1003, 1004, 1005, 1007, 1008, 1010, 1012, 1014, 1015, 1018, 1022, 1027, 1029, 1031, 1041, 1048, 1050, 1084, 1091, 1098, 1112, 1120, 1126, 1130, 1134, 1136, 1139, 1142, 1147, 1149, 1151, 1155, 1164, 1169, 1170, 1175, 1181, 1221, 1222, 1224, 1225, 1235, 1236, 1242, 1245, 1249, 1263, 1264, 1265, 1279, 1293, 1294, 1348, 1361, 1374, 1412, 1454, 1456, 1538, 1539, 1578, 1591, 1598, 1606, 1630, 1647, 1668, 1687, 1702, 1743, 1749, 1761, 1785, 1801, 1823, 1831, 1833, 1857, 1863, 1877, 1904, 1913, 1915, 1954

Z toho:

Evidenční čísla dopisů psaných otci:

1003, 1018, 1027, 1041, 1048, 1091, 1134, 1151, 1222, 1245, 1294, 1743

Evidenční čísla dopisů psaných matkami:

134, 758, 979, 1004, 1007, 1008, 1010, 1014, 1015, 1022, 1029, 1031, 1050, 1084, 1098, 1112, 1120, 1126, 1130, 1139, 1142, 1147, 1149, 1164, 1170, 1175, 1181, 1221, 1224, 1225, 1235, 1236, 1242, 1263, 1264, 1265, 1279, 1293, 1348, 1361, 1374, 1412, 1456, 1538, 1578, 1591, 1598, 1606, 1630, 1647, 1668, 1687, 1749, 1761, 1785, 1801, 1831, 1833, 1857, 1863, 1877, 1904, 1913, 1915, 1954

Evidenční čísla dopisů psaných syny:

286, 773, 902, 1012, 1155, 1539

Evidenční čísla dopisů psaných dcerami:

110, 130, 395, 444, 447, 759, 763, 891, 1005, 1136, 1169, 1249, 1454, 1702, 1823

Seznam evidenčních čísel kamarádky dopisů zahrnutých do srovnávací analýzy:

7, 10, 15, 18, 43, 47, 51, 56, 87, 137, 207, 232, 1035, 1802, 1811, 1815, 1816, 1821, 1846 a 1905

2. Jazykový rozbor

Seznam evidenčních čísel rodinných dopisů zahrnutých do analýzy:

286, 444, 763, 902, 1005, 1012, 1018, 1048, 1098, 1115, 1134, 1139, 1164, 1169, 1222, 1264, 1348, 1539, 1745, 1823

Z toho:

Evidenční čísla dopisů psaných otci:

1018, 1048, 1134, 1222, 1745

Evidenční čísla dopisů psaných matkami:

1098, 1139, 1164, 1264, 1348

Evidenční čísla dopisů psaných syny:

286, 902, 1012, 1115, 1539

Evidenční čísla dopisů psaných dcerami:

444, 763, 1005, 1169, 1823

Seznam evidenčních čísel kamarádkých dopisů zahrnutých do srovnávací analýzy:

7, 10, 15, 18, 43, 47, 51, 56, 87, 137, 207, 232, 1035, 1802, 1811, 1815, 1816, 1821, 1846, 1905

3. Analýza komunikačních funkcí v rodinné korespondenci

Seznam evidenčních čísel rodinných dopisů zahrnutých do analýzy:

286, 395, 444, 763, 902, 1005, 1012, 1018, 1048, 1098, 1115, 1134, 1139, 1164, 1222, 1264, 1293, 1539, 1743, 1823

Z toho:

Evidenční čísla dopisů psaných otci:

1018, 1048, 1134, 1222, 1743

Evidenční čísla dopisů psaných matkami:

1098, 1139, 1164, 1264, 1293

Evidenční čísla dopisů psaných syny:

286, 902, 1012, 1115, 1539

Evidenční čísla dopisů psaných dcerami:

395, 444, 763, 1005, 1823

Příloha 3

Ukázky korpusových přepisů rodinných dopisů s fotokopii originálů

Dopis od otce (č. 1018)

v Petrušově 8. 6. 1997 # Milá Pájo , # všichni tady - tedy já , Ben , {následuje jedno nečitelné slovo} --- a kořata - Tě moc a moc pozdravujeme . A to jsem úplně zapomněl na králíky . Tedy zapomněl v dopise , ve skutečnosti vůbec ne . Krmím je čerstvou trávou , očkování všichni přežili ve zdraví , a tak je snad dochováme do příštího roku jako základ chovu . Kořata si necháme nejmíň do konce července , aby si s nimi mohl hrát syn paní {následuje příjmení} @, když budeme v Lubenici . Potom zkusíme aspoň jedno někomu udat , napadlo mě , že bys ho mohla v nejhorším vzít s sebou do Šimanova , tam už by nějak mezi místní havěť zapadlo . # Dávej na sebe ve škole v přírodě pozor , nelez na stromy a tak podobně . Tím nechci naznačit , že bys byla opice , ale tuto Tvoji zálibu moc znám , a tak si ji raději nechej do Petrušova , kde spadneš do měkkého a ještě pod lékařským dohledem . Nezapomeň se každý den sprchovat , i když by se Ti ostatní špindírové smáli . Taky zuby si čistí aspoň 2x denně , neodmlouvej paní učitelce . To jsou vesměs rady do života . Hlavně se měj dobře a užij si to . # Vzpomíná táta .

Dopis od matky (č. 1293)

V Praze 1 . 7 . 96 # Milý Kubo , # doufáme , že jste na tábor dojeli dobře , i když ten váš autobus nebudil velkou důvěru . Ale počasí vám zatím moc nepřeje . Zvláště ta sobota byla mizerná , že jsme ani nevytáhli paty . Teď se ale už chystám na Vráž , jen co ti dopíšu ten dopis . Psi se tady taky hrozně nudí a pořád za mnou lezou . Kdyby nepršelo , tak to je docela dobrý , myslím , že i na kolo je tohle počasí lepší než nějaké pařáky . Hlavně se pořádně oblékej a všechno mokré nech usušit , abys nezplesnivěl . # Tady pořád zvoní telefony , táta je v jednom kole . Dokonce má mít i nějakou práci pro televizi Nova . # Dívali jsme se v neděli na fotbal , bylo to moc napínavé , ale taky trochu smutné . Naši hráli jako ďáblové a myslím , že si zasloužili vyhrát . No , ale hra je hra . # Tady v Modřanech je to dost vylištěné , děti skoro nejsou vidět . Všechno je to už asi na prázdninách . Pepíno už zase otevřel svou trafikou . To je tady asi jediná novinka . # Kubo , hezky si to užívej a buď na sebe hlavně opatrný . Táta tě pozdravuje , ale nepodařilo se mi ho lapit , aby ti taky něco napsal . Beníček a Polynka silně vrtí , jako že tě mám taky pozdravovat . Taky nám napiš . My ti zase napíšeme brzy . # Ahoj a pusu # máma

Dopis od syna (č. 902)

23 . 1 . 00 # Čau , lidi ! # Tak vám zase píšu z vojny . # Nejdřív musím reagovat na mamčin poslední dopis . Těšil jsem se , že si krásně počtu a na chvilku si odpočinu od toho shonu , ale místo toho mi , mami , na celý jedný stránce nadáváš . Ale máš pravdu a tímto se ti omlouvám , na ty narozeniny se zapomínat nemá . Tak ti aspoň dodatečně blahopřeju . # Na svou obhajobu chci ale říct , že jsem na ty narozky myslel a chtěl jsem se ozvat . Pak jsem měl ale starosti v Brně s balením , protože přišli ještě nový branci a já je zase vodil a potom jsem nestíhal balit . No a tady v Čáslavi mám opravdu dost starostí a je to pro mě dost těžký , zvlášť ten první tejden jsem toho měl plný zuby , takže jsem prostě zapomněl . Takže ještě jednou – promiň , mami ! A teď už o tom , jaký to tu je . # Jak jsem psal – litaní je – Út , St , Čt – a to je celý den zabíjej – právě minulej tejden jsem na něm byl , abych se zaučil , dále je tu tzv. ostrá hotovost – ta se drží na baráku přímo na letišti a je to od pátku do pátku . No a právě teď na této hotovosti jsem . Spočívá to v tom , že kdykoli pustí sirénu musíme vyběhnout ke strojům a během 5 minut musejí bejt nahoře 2 {následuje jedno slovo verzálkami} migy . Já potom čekám až po hodině přistanou a jedu je naplnit vzduchem . Při litaní jezdíme na stojánku a plníme letadla průběžně . # Takže když to shrnu – už jezdím a asi se nezastavím , protože řidičů je málo a dubňáci mají ještě dost dovolený . Taky jsem si chmátnul na pár {následuje jedno slovo verzálkami} migů a {následuje jedno slovo verzálkami} albatrosů a šáhnul jsem si i na ostrý rakety . No a tohle budu dělat do konce vojny . # Dále – domů pojedou tenhle nebo příští víkend , ještě se zkusím ozvat , ale telefonování je dost složitý – tady na ostrý ani telefon není . # Jestli ale nepřijedu na tenhle víkend – 28 . 1 . , budu potřebovat poslat 2 – 3 stovky , protože jsem bez peněz . # Taky budu potřebovat koupit – šampón , 2 mejdla , kartáček a jestli # seženete ten sirup v těch flašičkách # Jinak počasí tu je drsný , jídlo hnusný a mazáci , když se ožerou , hustý . Ale začínám si zvykat . # Ještě něco – mami , jestli půjdeš do knihovny , koukni se po knížce – {následuje šest slov verzálkami} Bernard + Kopecký : Co je to divadlo – nebo tak nějak A ještě jednou – promiň . # Tak se mějte # a # Čau # P . S . : Posílám vám telefon , ale tenhle tejden mi nevolejte , nejsem na baráku . # {následuje telefonní číslo} @ # {následuje telefonní číslo} @

Dopis od dcery (č. 444)

28. 6. 03

{ Následuje 5 podtržených slov } Ahoj nejlepší rodinko ze všech !

Mám se tu super ! Je to tu překrásné a spím s Kykynou { Následuje příjmení } @ . { Následuje přeškrtnané slovo } (chodí do 5. třídy .) je to dobrá holka . Hned 1 den jsme se šli koupat . Je tam bláto . No po koupání jsme se šli osušit a zase do bláta . a pak šli skauti kopat WC . A tam , lebka a 2 zlaté náušnice , 2 zlaté prsteny , 2 stříbrné náušnice a 1 zlatý kroužek a spousty modrých kamínků . No co ti mám říct je to tu skvělé . Druhý den jsme si furt hrály s míčkem a večer jsme si něco přály protože byly planety zvláštní a přály jsmesi přály jsme si aby jsme se přesunuli do doby bronzové . Už jsme hrály jednu hru ve družství . Já jsem družství 3 . Jsou družstva 1 , 2 , 3 , 4 . Naše družstvo bylo na 3 , a proto si vyberem název jako 3 . Já mám v družství Simčinu sestru , Adu , Marka , Míšu a Moniku a Kuba je náš kapitán . Pak ti napíšu jaké máme jméno . Tak se mějte a nebuďte smutní já přijedu za pár dní . Tak čau vaše Peťka !

u Petrušova 8.6.1997

Milá Pa'jo,

Všichni tady - tedy já, Ben, Mitra a Gofata - Tě moc
a moc pozdravujeme. A to jsem úplně zapomněl na letáčky
Tedy zapomněl v dopise, ve skutečnosti vůbec ne. Krmivo
je čerstvou travou, očistil všichni přešli ve zřeví,
a tak je snad dochováme do příštího roku jako celá rodina
chová. Kofata A' udeřme nejvíce do konce
července, aby si s nimi mohla vrátit syn paní ~~.....~~,
tedy budeme v Libenici. Potom zkusíme aspoň jednou
vědomí udát, napadlo mě, že bys ho mohla
v nejhorším případě s sebou do Šimanova, tam už
by mějící mezi místní havěť zapadlo.

Dávěj na sebe na škole v přírodě pozor, ulež na
stromy a tak podobně. Tím nechci naznačit, že bys
byla opice, ale tuto troji rálibu moc znám,
a tak si jí raději udeř do Petrušova, kde
spadneš do měkkého a ještě pol' celkárským dohledem.

Nezapomeň se každý den sprchovat, i když by se
Ti ostatní špindírové spali. Také už si ašti
aspoň 2x denně, neodmůvvej paní učitelce.

To jsou vesměs tady do života. Hlavně se měj
dobře a užíj si to. Vzpomínka' tafa.

V Praze 1. 7. 96

-4-

Orti, játo ži to mám
taky psdruvovat. Taky mám
napis. My ti zase napíšeme
brzy. Ahoj a jessu
máma

Milý Kubo,
dovfáme, ži jste na tábor
došli dobře, i když ten
naš autobus nebudil vel-
kou důvěu. Ale počasi
vám zatím moc nepři.
Avtášt ta robota byla mi-
erna, ži jsme ani nez-
láhli gady. Sedě se ale
vš chystám na vráz, jen
o ti dopišu ten dopis. Psi
z tady taky kromě mudi
z pořád za mnou kaou.
Edyby nepočelo, tak to je doba

-3-

nostoužiei vyhrát. No, ale
hra ži hra.
Tady v krdiámek ži to
dost vyidáme, čiti skoro
nejsou vidit. Vnělmo ži
to už asi na psádvinách.
Dopi'mo má zase stouřil svou
trafikou. To ži tady asi ži-
clina' novimka.

Kubo, healy ži to uživj
a buď na řebe hlavně
opatrnj. Táta se psdruvuje
ale nepodařilo se mi ho
lapit, aby ži taky mied na-
psat. Beniček a Poljska bitně

-2-

dobry, myslim, ži i na toto
je fohle počasi lepší než mi-
jáče psádky. Hlavni se
porádně oběkej a vsielmo
mokře mch musit, aby
nepřionivel.

Tady pořád zorní kolefony
táta ži v jiomom kote.
Dokonce má už i mijařou
práci pro televizi nova.
Dívati žime se v saditi
na fotbal, bylo to moc na-
pinové, ale taky trošku
smutné. Kati šili játo
d'áktoré a myslim, ži to

Čau, lidi !

Jak vám bude písať z vojny.

Nejdříve musím reagovat na mamčin poslední dopis.

Četl jsem se, že si brání počtu a na chvíli si odpocínám od toho šumu, ale místo toho mi, mamí, na celý jediný stránce nadáváš. Ale máš pravdu a hlavně se ti omlouvám, na to narovnáš se zapomenutím. Tak ti aspoň dodatečně blahopřiji.

Na svou obhajobu chci ale říct, že jsem na to narovnáš mysl a chtěl jsem se ovdát. Pak jsem měl ale starosti s brněn a balením, protože přišli ještě noví branci a já je zase vodil a potom jsem restilhal bahň. No a když v Čáslavi mám opravdu dost starosti a je to pro mě dost těžký, rozhodl jsem první nejden jsem toho měl plný ruce, takže jsem prostě zapomněl. Jáže ještě jednou - promiň, mamí!

Ale teď už o tom, jáž to tu je.

Jak jsem psal - letání je - U+9, Čt. a to je celý den zatížený - právě minulý nejden jsem na něm byl, abych se zranil, dále je tzv. ostrá hodinka - ta se děje ~~na~~ na barátní ^{přímě} letišti a je to od pátého do pátého. No a právě teď na této hodině jsem. Spousta to v tom, že když se jede sice musíme vyběhnout ke stroji a během 5 minut musíme být nahore 2 MIGY. Je potom cílem až po hodinu přistávaní a jedná se rychlý vzduchem. Při ~~to~~ letání jednáme na stojáček a přímě letěla průběžně.

Jáže když to šum - už jedním a asi se nezastavím, protože rudičů je málo a dubňáci mají ještě dost dovolený. Jáž jsem si chvátal na pár MIGY a ALBATROSY a šel jsem si i na ostrý rakety. No a když budu dělat ~~do~~ do konce vojny.

Děle - domů snad pojedou někde nebo přišli víkend, ještě
se zkusím ozvat, ale telefonování je dost složité - když se ozýv
ani telefon není.

Jestli ale vyjedu na někde víkend - 28. 1., budu potřebovat podst
2-3 stoly, protože jsem bez peněz.

Jak budu potřebovat koupit - šampón, 2 vejčla, barvačůk a ještě
rezervek des sirup v těch fláskách

Jinak počítám tu si drobný, jídlo hrušný a masáček, když se
ozveš, když. Ale račím si rozhod.

~~ještě něco - rami, ještě přijdeš do knihovny, houba se po
lmběe - BERNARD + KOPECKÝ ; CO JE TO DIVADLO - nebo tak nějak
a ještě jednou - promi.~~

Jak se máš a Cam

P.S. : Pořádám vám telefon, ale někde někde mi zavolejte,
nejsem na baráku.

~~_____~~

~~_____~~

SAZAVA 2003 JUNAK ZEBETIN
TABOROVA POŠTA
VLASTEJOVICI

28.6.03

Ahoj nejlepší rodinko ze všech!

Mám se tu super! Je to tu překrásně a
spím s Kykyňou Býčkovou ~~kykyňou~~ (dobrá
do 5. třídy) je to dobrá holka. Každý den jsme
si šli koupit. Je tam bláto. Po koupání jsme
si šli osušit u řeky do bláta. A pak šli
skákat do vody. Věci, která zvládáme například
2 stříbrné medaile, 2 stříbrné medaile a 1 stříbrný kroužek
a 1 spousta modrých kamínků. No co si máme
říct je to tu skvěle. Druhý den jsme si šli
hrát s míčem a večer jsme si něco přečetli. Právě
byly plány volání a přáti jsme si přáti jsme
si aby jsme se přečetli do doby bronzové. By
jsem hrál jednu hru ve družství. Já jsem ve
v družství 3. jsou družstva 1, 2, 3, 4. Naše družstvo
bylo na 3, a podle si vybereme název jako 3. Já
mám v družství Limónu, sardou, Paul, Manka,
Miša a Monika a Duka je náš kapitan. Pak
si napíšou jaké máme jméno. Tak se aniž
si nebudete smutní já přijedu za
pár dní. Tak caw vaše Petka

